

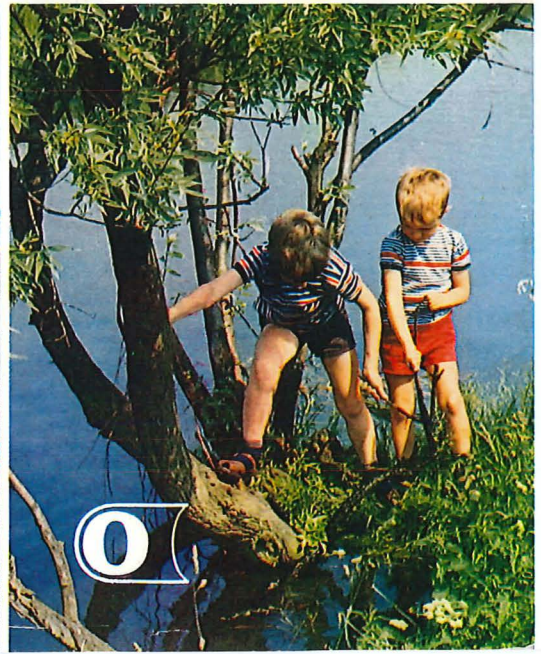
er horst

JUR
KIND

dr. wim ter horst

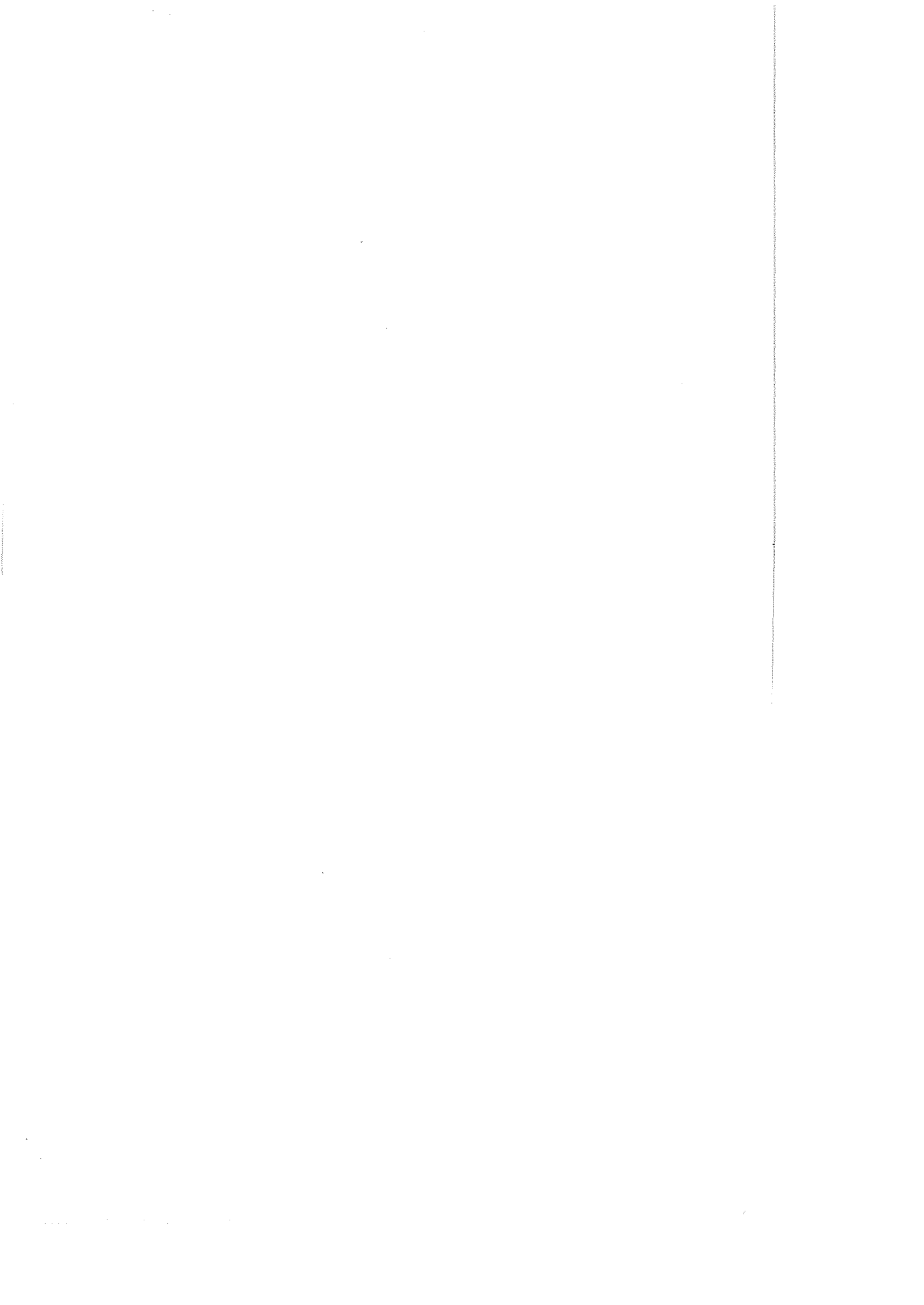
NATUUR EN KIND

ideeën voor
een "groene" opvoeding

O

NATUUR EN KIND

*Aan de nagedachtenis van onze zoon Willem.
Voor een groot deel heb ik dit boek samen
met hem geschreven*

Dr. WIM TER HORST

Natuur en kind

Ideeën voor een "groene" opvoeding

Foto's van E. A. van Voorden

OMNIBOEK – DEN HAAG

© Omniboek – Den Haag 1978
Omslagontwerp Han Prins
ISBN 90 620 7182 1

Dit is een praktisch boek voor opvoeders

Men kan zeggen dat het palet van de opvoeding vele kleuren kent.

Eén ervan is het groen! Een vriendelijke tint die verwijst naar planten en dieren, naar water, aarde, wind en zonneschijn.

De schrijver heeft zijn theoretische verantwoording samengevat in een (ortho)pedagogisch supplement. Daarin zijn ook de literatuurverwijzingen en de aantekeningen opgenomen. Voor vakgenoten van de schrijver, voor studerende en voor alle anderen, die belang stellen in achtergrondinformatie, is dit supplement* afzonderlijk verkrijgbaar bij de uitgever van dit boek.

*verschenen onder de titel: Prof.dr. W. ter Horst – *Natuur en kind. Ideeën voor een „groene opvoeding”* – Supplement met achtergrondinformatie.

INHOUD

Woord vooraf	5
I. INLEIDEND	
1. Zo'n paard begrijpt je tenminste	9
2. Goud en blauw! Hij heeft gelijk!	11
3. Natuur is in!	12
4. Vragen	14
5. Uitgangspunten	14
II. GROENE DUIMEN	
1. Praten met planten	16
2. Kinderen behoeven hulp	16
3. Kinderen behoeven verantwoordelijkheid	21
4. Overvoer ze niet en houd het overzichtelijk	21
5. Maak het spannend	21
6. Schema van het gesprek van opvoeder, kind en plant	21
7. Andere suggesties	23
8. Aanraders op het gebied van potplanten voor kinderen	
8.1. Broedblad	24
8.2. Kindje op moeders schoot	24
8.3. Siernetel	24
8.4. Geranium	24
8.5. Langkroost	25
8.6. Vaderplant	25
8.7. Vlijtig Liesje	25
9. Stekken	25
10. Zaaïen en planten	27
11. Iets over Floralia-werk	
11.1. De organisatie	29
11.2. Vakantieproblemen	31
11.3. Instructie	31
III. DE SAMENLEVING VERANDERT EN DE NATUUR MET HAAR	
1. Inleiding	35
2. Het begrip Natuur	36
3. Verandering van betekenis	41
4. De betekenissen	41
4.1. De vreemde natuur	47
IV. KAT EN HOND	
1. „Bezint eer gij begint . . .”	52
2. Kinderen	52
3. Moeders	53
4. De woonomgeving en huisdieren	55
5. De opvoeding en de dieren	56
6. Zoönosen	57
7. De dieren: aanraders voor beginners	
7.1. De cavia, of het Guinees biggetje	58

7.2. Het konijn	59
7.3. De kat	61
7.4. De muis	62
7.5. De goudhamster	63
7.6. De schildpad	65
7.7. De rat	65
7.8. De hond	66
7.9. Vogels	68
7.10. Vissen	69
7.11. Apen en reptielen	69
V. OP NU MAKKERS, LAAT ONS DWALEN . . .	
1. Er op uit trekken hoort bij het leven	70
2. Basisvormen van er op uit trekken	71
2.1. Meegaan (baby en peuter)	77
2.2. De picnic (kleuter)	77
2.3. De speurtocht (schoolkind)	79
2.4. De zwerftocht (puber)	81
3. Dagkamperen en „huren“	
3.1. Dagkamperen	81
3.1.1. Vissen	85
3.2. Kamperen en huren	87
4. Uitgezette fiets- en wandelroutes	88
4.1. De rondleiding in de natuur	92
4.2. Het natuurpad	97
4.3. Vaar- en schaatsroutes	98
4.4. Het Grenspad	98
VI. WATER, AARDE, LUCHT EN VUUR	
1. Inleiding	102
2. Mogelijkheden voor de praktijk van alle dag	
2.1.1. Badwater	106
2.1.2. Speelwater	108
2.1.3. Zwemwater	110
2.1.4. Drinkwater	112
2.1.5. Vaarwater	117
2.1.6. Regen en sneeuw	117
2.2. De Zee	119
2.3.1. De zandbak	120
2.3.2. Met modder knoeien en gaten graven	120
2.3.3. Kleien	122
2.3.4. De levende teelaarde	123
2.3.5. Het hooggebergte	123
2.3.6. De grot	123
2.4.1. De zon	125
2.4.2. De maan en de sterren	125
2.4.3. De bliksem	125
2.4.4. De regenboog	125
2.4.5. Vlammen	126
2.4.6. Vuurtje stoken	126
2.5.1. De storm	129

2.5.2. Molentjes en vliegers	129
VII. DE BOERDERIJ ALS OPVOEDINGSSITUATIE	
1. De Groene Boerderij	131
2. Boerderij-vakanties	138
3. Kampeerboerderijen	140
4. Horecaf-boerderijen	141
5. Het verbouwde boerderijtje	142
6. Kinderboerderijen	143
6.1. De gang van zaken	146
6.1.1. De open uren	148
6.2. Nabeschouwing	149
7. De therapeutische kinderboerderij	150
7.1. Korte toelichting	151
7.2. De Kiboets	152
7.2.1. Verrijking van de opvoeding	157
7.2.2. Ontmoetingsplaats	158
7.2.3. Een laatste voorbeeld	160
7.2.4. Pony- en paardrijden	163
VIII. DE TUIN	
1. De tuin en het paradijs	166
1.1. De stijl	168
2. Praktische ideeën	170
3. De gemeenschappelijke tuin	178
4. De dak- en balkontuin	180
5. De volkstuin	181
6. De kleindieren-tuin	183
IX. HET STEDELIJK GROEN	
1. Het „oude” voorbeeld	184
2. „Voor het publiek toegankelijk”, wat is dat?	185
3. Pogingen tot verbetering	187
4. Een aantal ideeën voor kinderen en opvoeders die op het Stedelijk Groen zijn aangewezen	187
5. Het dierenpark	188
6. Ideeën voor het bezoeken van een dierenpark	193
X. DE SCHOOL, DE NATUUR EN DE OPVOEDING VAN DE KINDEREN	
1. De taak van de school	196
2. Het succes van de school	199
3. Schoolbiologen	200
4. Praktische wenken	203
XI. ADRESSENLIJST	204

I. INLEIDEND

In dit hoofdstuk de vraagstelling en de uitgangspunten van dit boek

1. *Zo'n paard begrijpt je tenminste*

Een boek heeft een geschiedenis, zelfs voor het wordt geschreven. Er gaat meestal vrij veel aan het schrijven vooraf. Ervaringen, denkwerk, ideeën, voorstudies, het lezen van boeken van anderen en soms ook – zoals in dit geval – wetenschappelijk onderzoek.

Als het goed is, heeft een boek ook een (nog onbekende) toekomst. Er gaat iets mee gebeuren, want het laatste woord is nog steeds niet gesproken of geschreven. Ervaringen en ideeën breiden zich uit en onderzoek geeft aanleiding tot nader onderzoek. Als het goed is tenminste.

Ik nam me voor iets over de geschiedenis van dit boek te vertellen, om de lezer helemaal wegwijs te maken en eigenlijk ook omdat ik die geschiedenis eens kwijt wil.

Het begon, dacht ik, met Lena en Truus. Lena is een niet al te mooi rijpaard van duistere oorsprong: kastanjebruin, zwarte manen, zwarte staart, een wit plekje bij de neus, een slordig wit sokje achter, zes jaar oud en gemakkelijk van karakter.

„Zo zeeg als een schaap”, zei de koopman. „Ze is alleen wat verwaarloosd, maar de prijs is er ook naar”.

Dat gaf de doorslag. De koop werd gesloten en Lena werd het eerste paard van de kinderboerderij van een z.g. Inrichting voor meisjes.

Truus is nu een gewone, aardige, volwassen, jonge vrouw. Toen was ze een in zichzelf gekeerd, bij tijden zeer agressief meisje van veertien jaar. Haar verleden was duister en ongelukkig. Vader verdween kort na de geboorte, moeder raakte wat op drift en zorgde niet zo goed voor Truus.

Een tante nam het kind in huis, maar omdat het vrij goed ging werd moeder jaloers en begon zich er teveel mee te bemoeien.

Truus kwam in een kinderkuis en moeder verzette zich heftig

tegen een pleeggezin. Zo'n kinderkuis heeft vaak veel kinderen en jong en dus wisselend personeel. Truus kon zich aan niemand blijvend hechten en redde zich door in zichzelf gekeerd en hard te worden.

Toen ze zes was verdween moeder helemaal achter de horizon en was tante overleden. Er volgden acht jaren van mislukte pleeggezin-plaatsingen en nieuwe inrichtingsplaatsingen.

Truus stond er alleen voor in het leven en liet zich door niemand verleiden tot hulp of contact. Ze beantwoordde goed bedoelde genegenheid met haat, stootte af en werd afgestoten en vond zo voortdurend bevestiging van haar gelijk: Wees hard en onbereikbaar!

Het zelfbeschermingsmechanisme, dat haar gered had toen ze klein was, was nu tot afweermecanisme geworden: een ontzettende last.

De psychologen die haar onderzochten stonden versteld van de enorme bindingsarmoede en de pedagogen en andere opvoeders die met haar verder moesten, werden wanhopig van haar haat en onzegelijkheid.

Zonder dat iemand veel hoop had, lieten we haar wat geworden op de kinderboerderij. Na een paar weken sloot ze vriendschap met Lena. Ze gingen elkaar herkennen en kleine attenties bewijzen. Truus mocht „erop” en Lena vond het allemaal best, ook als haar nieuwe vriendin wat onhandig en driftig was. Lena was blijkbaar wel het een en ander gewend, want ze bleef „zo zeeg als een schaaap”.

Het wonder heb ik pas veel later kunnen begrijpen. Op een dag staat Truus achter in de wei met de armen om de kop van Lena te praten en te huilen en te huilen. Niet haar hart brak, maar wel het pantser. „Zo'n paard begrijpt je tenminste”, zei ze verontschuldigend tegen de boer.

Wat was er nu gebeurd? Gaf dat kind ons een draad in handen met die vreemde verontschuldiging? „Zo'n paard begrijpt je tenminste”.

Truus was er natuurlijk nog niet. Ze moest nog moeilijke wegen gaan voor ze genegenheid met genegenheid kon beantwoorden en de littekens van haar mislukte jeugd zullen haar zo nu en dan blijven steken, maar de ingang was gevonden.

De natuur speelt met zon en wolken . . .

2. Goud en blauw! Hij heeft gelijk!

Behalve Truus en Lena staat me nog iets uit de begin geschiedenis van dit boek helder voor ogen.

Het was een prachtige, windstille herfstochtend. 's Nachts had het gevoren en in de vroege ochtend was er wat grondnevel geweest. Rond tien uur brak ineens de zon door. Op zo'n ogenblik kan de lucht helderder-blauw zijn dan ooit. De rij populieren had zwarte stammen en glanzend stralend, goudgeel blad, met een waas van heel fijne waterdruppels. Tegen de blauwe lucht was dat van een onwerkelijke, overweldigende schoonheid.

Zoiets duurt hooguit een half uur. Daarna is het licht anders, het zwart groener, het blauwe fletser en de glans verdwenen. De eerste bladeren dwarrelen dan al teleurgesteld naar beneden. Zo'n klein half

uur van opperste schoonheid komt niet vaak voor in een mensenleven, misschien tien, twintig keer.

Er kwamen zes kinderen aan, van rond een jaar of veertien. Ze waren helemaal bezet met hun eigen problemen; ruzietjes, klachten, zich te kort gedaan voelen, onbegrepen zijn.

Alle zes praatten ze en niemand luisterde echt.

„Halt”, zei ik, „halt, sta stil en zwijg. Dit is een belangrijk moment. Vergeet alles en kijk alleen, want dit is kostbaar: blauw en goud!”

Vier van hen mokten en protesteerden. Twee deden wat ik zei: ze keken in de richting die ik wees. En ik zag de blik in hun ogen veranderen. Hoe, is niet goed te beschrijven – door mij niet tenminste. Later heb ik het Totale Dialoog genoemd, maar dat is zo’n wetenschappelijke term die net te ver van de werkelijkheid af staat.

Die beide kinderen ontdekten in een flits iets van de werkelijkheid en van zichzelf. Eén enkel moment. De een zei niets, de ander zei alleen: „Goud en blauw! Hij heeft gelijk!”

Toen gingen ze weer verder. Met zijn zessen, ruziemakend en katkend, bezet door problemen.

Maar toen ik er naar vroeg, wisten die twee het drie weken later nog – en dat is heel lang.

3. *Natuur is in!*

Drie voorvallen in een week!

Van de vierentwintig reclamespots op de t.v. die ik deze week zag, zijn er tien die op de een of andere manier de natuur gebruiken als reden om hun waren aan de man te brengen.

Een Betuwse fruitweker vertelt me dat hij goede zaken doet met appelen die hij eerder als verliespost beschouwde.

Sinds een paar jaar levert een bepaalde bongerd plekkerige, vervormde appels. Alle bestrijdingsmiddelen en meststoffen zijn gebruikt, maar zonder resultaat. Toch brengen die appels nu meer dan het dubbele op van gave, mooie exemplaren. Ze worden in speciale

. . . voortdurend in dialoog met de werkelijkheid, ook met wat wij „Natuur” noemen . . .

winkels namelijk verkocht als onbespoten fruit: „puur natuur, zonder hinderlijk ingrijpen van de mens gerijpt”.

Ik probeer in mijn tuin de winde de baas te worden die mijn pioenroos overwoekert. Een kennis die de ideeën van Le Roy aanhangt, leunt over de heg en kijkt me bestraffend aan. „Wat doe jij daar?” „Ik ruk dat onkruid uit”. „Onkruid? Er bestaat geen onkruid. Je tuin heeft die winde nodig”. Ik plaag hem met te zeggen dat in mijn tuin kruid is wat ik heb geplant en onkruid wat ik niet heb geplant. Hij gaat geschokt verder.

Natuur is in! Talloze actiegroepen zijn in de weer met het behoud van het milieu, van de Waddenzee af, tot en met de drie knotwilgen op de achterweg. Natuurprogramma's op de televisie hebben een hoge kijkdichtheid, natuurboeken worden in grote hoeveelheden verkocht – goede en zeer slechte. De dierenhandel beleeft gouden tijden, in vele huiskamers zijn meer planten dan ooit. Georganiseerde natuurwandelingen zijn steeds een succes. Wat tien jaar geleden nog minachtend „het platteland” werd genoemd, heet nu „heerlijk buiten”.

Dit is duidelijk een tijd waarin de mens zijn houding ten opzichte van de natuur aan het veranderen is. Dat is wel vaker gebeurd in de loop van de geschiedenis.

4. *Vragen*

Heeft die veranderende houding gevolgen voor de opvoeding van onze kinderen? In hoeverre wel, in hoeverre niet? Kan de natuur ons misschien zelfs de weg wijzen in de opvoeding? Zijn er grenzen? Kan de natuur ons – op een nooit vermoede of op een vergeten wijze – helpen bij het oplossen van opvoedingsproblemen?

Op deze vragen probeert dit boek antwoorden mogelijk te maken. Mogelijk te maken, want in de opvoeding heeft niet de pedagoog het laatste woord, maar de opvoeder en het kind zelf, die al handelende met elkaar *ver-antwoord-elijk* zijn: antwoord zijn.

5. *Uitgangspunten*

Natuurlijk komen de antwoorden op die vragen niet zo maar uit de lucht vallen. Ook ik ben mij bewust, dat ik ze aanreik aan de lezer vanuit een *visie die steunt op een traditie in het denken over dit soort problemen*. En van die visie wil ik toch heel kort ook hier een verantwoording geven. Ze gaat ervan uit, dat Schepper en schepping werkelijkheid zijn. God behoort tot de werkelijkheid, maar niet tot de geschapen werkelijkheid. De laatste is wel aan Hem onderworpen. Deze geschapen werkelijkheid, waarvan wij zelf deel uitmaken, is er één, waarin wij steeds *doende* zijn, met onszelf en met de anderen. We verzorgen, we werken, we spelen, we hebben lief, we dienen, we aanbidden – steeds iemand (Iemand) of iets. Kortom, we zijn *in dialoog*. Zo is ook het kind een wordende persoon, die moet leren zijn vrijheid en zijn verantwoordelijkheid te aanvaarden, voortdurend *in dialoog* met de werkelijkheid, ook met wat wij „Natuur” noemen. Want als de mens het contact met deze natuur kwijt raakt, raakt hij los van de grondslagen van zijn eigen bestaan.

In paragraaf 2 schreef ik over de ervaring van de beide meisjes met het goud en het blauw van die herfstmorgen. Dat was een optimaal stukje dialoog. Het zijn naar mijn mening die ervaringen, die het kind als geluksmomenten blijvend toekomstperspektief bieden.

Ik hoor nog tuinbaas Wilkes van de vroegere buitenplaats „Meer en Bosch” te Heemstede tegen mijn grootvader zeggen: „Ik zal je kleinzoon ons roodborstje eens laten zien” (60 jaar geleden!). Het was achter in het najaar. Er lag een beetje poedersneeuw over de omgeploegde moestuin. De tuinbaas legde met zijn spa enkele kluiten om en daar verscheen hij op het toneel, de roodborst. Voor mij als kleine jongen was dit de eerste kennismaking. Aan de hand van mijn grootvader stond ik doodstil te kijken. Het allermooiste moment vond ik wel dat het vogeltje, na zijn goede maaltijd, even ging rusten op een sneeuwtop van een omgeploegde kluit. Dat oranje boven de blanke sneeuw zal ik nooit meer vergeten. In dit verband denk ik nog wel eens aan een uitspraak van Jan P. Strijbos: „Als vogels je eenmaal iets hebben „gedaan” dan raak je dat nooit meer kwijt”. Daarom heb ik nog vreugde aan de herinnering van het roodborstje van baas Wilkes en aan . . . de grote hand van mijn grootvader.

Uit Groei en Bloei

Nov. 1974 nr. 11, p. 23:

J. Ebbers. *Mijn tuin en mijn roodborstje*.

II. GROENE DUIMEN

In dit hoofdstuk een aantal suggesties over kinderen, opvoeders en planten in huis

1. *Praten met planten*

Je moet met de planten praten, zeggen sommige mensen, als je ze vraagt hoe het komt dat alles in hun huis zo prachtig groeit en bloeit. Het is waar, je moet met de planten praten – „dialoog voeren” – want praten hoeft niet altijd met woorden. En als je op allerlei manieren het gesprek gaande houdt, doen de planten ook op allerlei manieren mee. Je kunt ze verzorgen, leiden, dienen, bewonderen, van ze houden, je kunt ze zelfs kopen en verkopen, krijgen en weggeven, je kunt ze leren kennen.

2. *Kinderen behoeven hulp*

Kinderen weten niet uit zich zelf hoe ze met planten moeten „praten”. Ook deze taal moeten ze leren in een omgeving waar wordt „gepraat”, door voordoen – meedoen – zelf doen.

Een beetje „krom praten” is in het begin niet erg, maar op den duur toch wel hinderlijk; voor de planten – die gaan kwijnen – en voor het kind – dat de belangstelling verliest.

Laat U niets wijsmaken: het kind „behoeft hulp” en die moeten de opvoeders geven, ook ongevraagd.

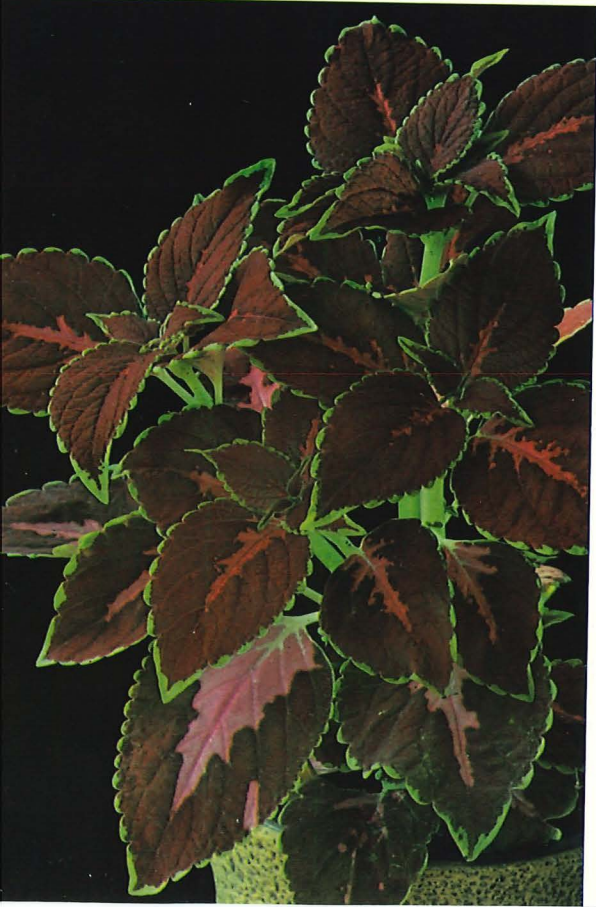
„Nee Jan, niet zes keer op een dag water geven, dan krijgt hij natte voeten en dan wordt hij ziek”.

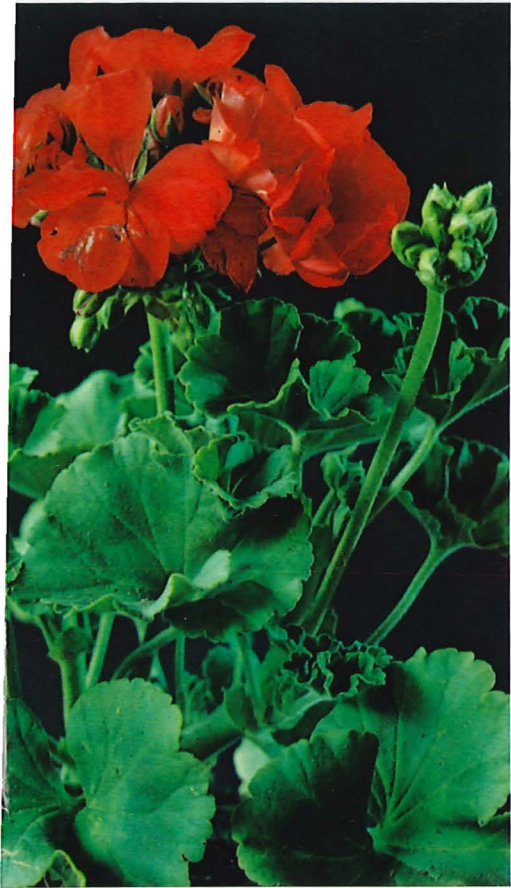
„Maar ik vind het zo leuk”. „De plant niet, Jan, en daarom doen we het niet” (voor een andere oplossing, zie onder 5).

Blz. 17: „Zo'n paard begrijpt je tenminste . . .”

Blz. 18: (linksboven) Kinderen behoeven hulp- en verantwoordelijkheid (zie blz. 16 (rechtsboven) Broedbad; (rechtsonder) Kindje op moeders schoot; (linksonder) Siernetel

3. *Kinderen behoeven verantwoordelijkheid*

Kinderen willen zelf ook wel eens wat. Naast de hulp die ze behoeven, vragen ze ook om een stuk verantwoordelijkheid– hoe ouder ze worden hoe meer. Dat is steeds een onderling aftasten van kind en opvoeder.

4. *Overvoer ze niet en houd het overzichtelijk*

Als kinderen met planten opstaan en naar bed gaan, komen die al gauw hen de oren en de neus uit en dan is het zo afgelopen. Dat is ook het geval als het een onoverzichtelijke toestand wordt. Chaos en rommel is wel eens gezellig, maar een kind verdwaalt in een oerwoud.

5. *Maak het spannend*

„Over hoeveel nachtjes zou er een blad bij komen?” „Zou hij gauw gaan bloeien?”

Of, tegen Jan van hierboven, die alsmaar wil gieten: „Hier is nog zo'n plant, Jan. Nu mag je die ene zoveel water geven, als je wilt. Dan geven we die andere zoveel als hij nodig heeft en dan kijken we wat er gebeurt” (blaadjes tellen, groei meten).

6. *Schema van het gesprek van opvoeder, kind en plant*

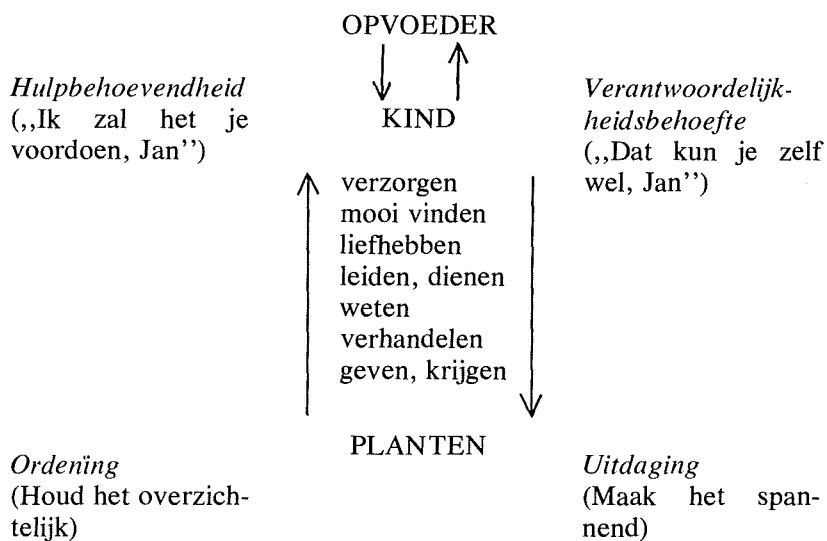
De opbouw van het gesprek dat de opvoeder met het kind houdt zou ook als volgt in een schema kunnen worden weergegeven:

Blz. 19: (linksboven) Geranium; (rechtsboven) Langkroost; (linksonder) Vaderplant; (rechtsonder) Vlijtig Liesje

*Blz. 20: (boven) Niets is vertederender dan een jonge poes
(onder) De kleurmuis, een gezellig huisdier*

NATUUR EN KIND

Je eigen eerste plant, samen met je vader op de markt gekocht!

7. *Andere suggesties*

Jong beginnen, rond het derde levensjaar.

Het kind mee laten lopen met een eigen gietertje en ook een of meer planten water laten geven. De planten samen namen geven die het kind leuk vindt, of zelf bedenkt. Uw huisnaampjes zijn voor jonge kinderen leuker dan die uit de officiële lijst.

Dorre blaadjes of bloempjes door het kind naar de prullemand laten brengen. Kortom: het kind ook eens *mee laten doen* en niet altijd snel de zaak even regelen en U dan verwonderd afvragen waarom het zich zo slecht kan bezig houden.

Geef het kind een *eigen hoekje* voor zijn eigen planten (maar denk aan de overzichtelijkheid); een tafeltje bij het raam, een stuk vensterbank. Misschien een plekje in de kinderkamer, maar dan niet bij een altijd openstaand, waaierig raam.

Overschat bij kinderen de behoefte aan een eigen speel- en leefkamer niet voor ze 10 jaar zijn. Het jonge kind is ook graag met zijn planten bij de volwassenen. Dat verandert slechts langzamerhand.

Als de kinderen ouder worden, blijkt wel of ze de planten een zeer speciale plaats in hun leven geven in de vorm van een echte liefhebberij of een beroep. Dat zal niet zo vaak het geval zijn.

De opvoeders doen er goed aan in deze zaken het kind wat te volgen, ook als het niet meer dan een oppervlakkige interesse ontwikkelt. Er zijn ook andere dingen in het leven die belangrijk zijn en ieder kind hoeft zich niet voor alles te interesseren. Maar een leven totaal zonder planten, mist iets van de volheid van het bestaan.

8. *Aanraders op het gebied van potplanten voor kinderen*

Kinderplanten moeten aan een aantal eisen voldoen: ze moeten gemakkelijk groeien en vermeerderen en tegen een stootje kunnen. De aanraders die hier volgen, hebben wat dit betreft hun bruikbaarheid bewezen, maar er zijn ook andere mogelijkheden. Met de planten die U toevallig in huis hebt, is vast ook wel wat te doen.

Wie zich verder wil informeren of er zelf schik in gaat krijgen, vindt in elke boekhandel goede handleidingen.

8.1. *Broedblad (Bryophyllum)*

Een opgaande vetplant, met aan de randen van het gekartelde blad talloze kleine broedplantjes (kinderen!). Als die er afvallen, of er voorzichtig afgehaald worden, groeien ze weer verder. Zet ze in een potje met vochtige (niet natte) aarde en ze groeien op tot nieuwe planten. Licht en zonnig plaatsen. Gewone bloemistenaarde uit een zakje. Vrij veel water in voorjaar en zomer, maar pas op voor natte voeten. Kunstmest (zie de gebruiksaanwijzing op het potje). In de winter mag hij eigenlijk niet groeien, dus koel en droog houden. Als dat niet gaat in het voorjaar de oude plant opruimen, na de kop te hebben gestekt (zie onder stekken) of bladstek te hebben genomen.

8.2. *Kindje op moeders schoot (Tolmiea)*

Een goed groeiende, laag blijvende plant, die kinderen erg aanspreekt. Houdt wel van licht (niet van zon) maar kan tegen wat schaduw. 's Winters wat kouder houden, maar dat is niet absoluut noodzakelijk. Gewone bloemistenaarde uit een zakje. In voorjaar en zomer flink water, maar pas op voor natte voeten. Kunstmest.

Op de volwassen bladen vormen zich kindplantjes die gemakkelijk kunnen worden gestekt (zie onder stekken).

Leuke, ouderwetse plant.

8.3. *Siernetel (Coleus)*

Een echte zonneplant en een snelle groeier, die regelmatig moet worden ingekort om hem bossig te houden.

's Zomers veel water en kunstmest, 's winters minder water, weinig kunstmest. Gewone bloemistenaarde.

De topscheuten wortelen gemakkelijk op water.

8.4. *Geranium (Pelargonium zonale of -roseum)*

Een wat moeilijker plant, omdat hij meestal slecht de winter door-

komt in een verwarmde kamer. Hij moet dan eigenlijk koel en vrij droog staan. Als daarvoor geen gelegenheid is, gewoon in de kamer houden, matig water en geen kunstmest en wachten op hergroei in het voorjaar, dan kan hij heel wat water en mest aan. Gewone bloemistenaarde.

8.5. *Langkroost (Chlorophytum)*

Geen zon. Vrij veel water en een beetje mest in voorjaar en zomer. Matig water in de winter en geen mest. Gewone bloemistenaarde. Op de uitlopers en de bloemstengels vormen zich broedplantjes die men kan laten zitten, maar ook verder kan kweken.

8.6. *Vaderplant (Tradescantia)*

Kan goed tegen de schaduw, slecht tegen de zon. 's Winters niet gieten en aan de droge kant houden. Als ze uit de pot groeit in het voorjaar verpotten. Gewone bloemistenaarde.

Stekt gemakkelijk.

8.7. *Vlijtig Liesje (Balsemien)*

Veel licht! In de zomer geen felle middagzon. In de zomer zeer veel water en krachtig mesten. In het najaar 's avonds extra belichten om de bloei te verlengen. Als het niet meer lukt, minder water gaan geven en geen mest. Voortdurend de toppen eruit halen als de plant te hoog opschiet.

Stekt gemakkelijk.

9. *Stekken*

Bijna alle kinderen vinden het geweldig om met vader of moeder samen – en later alleen – planten te stekken en verder te kweken. Zo ontstaan allerlei cadeautjes voor oma en andere welwillende ontvan-

gers.

Stekken is niet moeilijk en als het onverhoopt mislukt, is het nog niet zo erg; door schade en schande wordt men wijs.

Kleine kinderen echter kunnen nog niet zoveel teleurstelling aan en daarom is het beter met de aanraders te beginnen en de volgende regels in acht te nemen.

Men steekt in het voorjaar en in de zomer, als de groei er goed in zit en de bloei (nog) geen kracht afneemt.

Bij *waterstek* neemt men top- of zijscheuten die onder een knoop worden afgesneden, en in een flesje water voor een raam gezet worden. Zorg ervoor dat ze de bodem niet raken. De wortels niet te lang laten worden en de plantjes oppotten in bloemistenaarde. Van de aanraders worden de *Siernetel* en het *Vlijtig Liesje* met waterstek vermeerderd.

Er bestaat ook *grondstek*. Top- of zijscheuten worden daartoe in een pot aarde gezet en matig vochtig gehouden. Om al te snelle verdamping tegen te gaan, doet men er vaak een plastic zakje over, met een elastiekje om de pot (Niet bij geraniums, want die smetten gauw). Zelf gebruik ik graag een speciaal mengsel om de stek te laten wortelen: 1 liter turfmolm, 2 liter metselzand, 1 gedroogde en met een fles fijngewreven eierschil en een scheutje uit een liter water waarin een theelepel asaf, pokon of aglukon is opgelost.

Kinderen vinden zulk gedoe best leuk, maar als het teveel rommel geeft, steekt U gewoon in bloemistenaarde of in iets wat beter en leuker is en maar weinig duurder. Dat is de z.g. Jiffy Seven. U koopt ze als een soort damstenen. In water gelegd zwellen ze op tot turfpotjes in een netje. U maakt er een gaatje in en zet daar de stek in. Matig vochtig houden; na enige tijd groeien de wortels door de kluit en daarna plant U de hele zaak in een pot in gewone bloemistenaarde uit een zakje.

Van de aanraders komen de Geranium en de Vaderplant voor grondstek in aanmerking.

De *broedplantjes* van Broedblad, Kind-op-moeders-schoot en Chlorophytum kunnen direct in een potje met bloemistenaarde worden gezet.

Er bestaat o.a. ook bladstek, maar dat is voor de gevorderden die schik in de zaak krijgen.

10. Zaaïen en planten

Leuke dingen om met kinderen te doen, met het schema van blz. 22 in het achterhoofd. Op den duur kunnen ze het zelf en alleen. Dan houden de opvoeders alleen nog maar een oogje in het zeil en ruimen zo nu en dan de rommel op, anders komen de kinderen er in om en verliezen ze de interesse.

Zaaïen gebeurt met zaad dat U koopt in een winkel of bestelt bij een firma die op aanvraag een prijscourant toestuurt waarin van allerlei te lezen is.

Het beste kan worden gezaaid in de Jiffy Seven (drie of vier zaadjes per potje, een mag er tenslotte verder groeien). In bloemistenaarde gaat het ook wel, of in mijn stekmengsel.

Men kan heel goed een plastic kamerkasje gebruiken, maar zelf geef ik de voorkeur aan plastic taartdozen e.d. met doorzichtige dek-sels.

Aanraadzaad voor kinderen: *Suzanna met de mooie ogen* (Thunbergia Alata), *Kamerwinde* (Ipomaea), *lage Afrikanen* en *Tuinkers*.

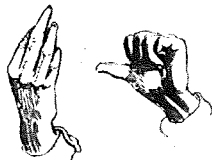
Dit kan in een platte schaal worden gezaaid in vochtige aarde. Het is ook mogelijk, het op een schoteltje met vochtig verbandgaas te zaaïen. De kinderen kunnen dan de wortelgroei goed waarnemen. Zeer geschikt voor jonge (en ongeduldige) kinderen of voor kinderen die een tijdje ziek zijn.

Poten en planten gaat in huis het best in bloemistenaarde. Natuurlijk *voorjaarsbollen*. Prijscouranten zijn zeker aan te bevelen, omdat ze allerlei goede aanwijzingen bevatten. Voor de meeste voorjaarsbollen is een voorgroeitijd in een koele, donkere ruimte absoluut noodzakelijk.

Maar er is veel meer te avonturen. Koop in de nazomer een paar *herfsttylozen* (Colchium). Onooglijke grove bollen, die zonder aarde en zonder water voor het raam prachtig gaan bloeien (denk eraan, dat ze giftig zijn!).

Peulvruchten (bonen, erwten, capucijners) groeien goed in een pot met bloemistenaarde. Ze geven heel wat te bekijken en een massa gespreksstof. Hetzelfde geldt voor een *aardappel*, *een eikel*, *een kastanje*.

De meeste *noten* moeten even zacht (!) gekraakt worden voor ze

Der kleine Gärtner.

„Blüß Du des Kindes Sinn für
Lebenspflanz' entfalten,
So mach', daß es mög' für Lebens-
pflanz' wachen;
Blüß Du Dein Kind für laure
Lebenspflanz' bereiten,
Verschaff ihm, wo Du kannst, der
Lebenspflanz' Freuden.“

Komm, wir wollen in den Garten,
Um die Pflänzchen dort zu warten:
Wollen sie gar schön begießen,
Das die Knöspschen sich erschließen.
Die Knöspschen sich entfalten nun;
Sie grüßen Dich mit süßem Duft,
Womit sie durchwürgen die ganze Luft.
Belohnend ist es, wohlzuthun!

de grond in gaan. Dat geldt niet voor de pitten van *appels*, *peren*, *kersen*, *pruimen*.

Een *ui* op een hyacintenglas doet het heel goed en de kapjes van *wortels* en *bieten* in een bord met water laten meestal ook veel zien.

Exotisch wordt het met de pitten van *sinaasappels*, *mandarijnen*, *grape-fruits*, met ongebrande *pinda's* en *koffiebonen*. Het kapje van een *ananas* begint (niet steeds) te groeien in een bloempot met aarde.

Chinese winkels verkopen *gemberwortels*. Zoek er een uit met een bobbel onderaan. Pot hem, zet hem lekker warm, maar niet in de zon. Het duurt wel een week of vijf, maar dan komt er ook iets geweldigs.

Natuurlijk zijn er nog veel meer mogelijkheden. Het ging er hier alleen maar om er een paar aan te dragen, als voorbeeld en als hulp voor beginners.

11. *Iets over Floralia-werk*

Het begrip *floralia* is al van ver voor de tweede wereldoorlog.

Een groep kinderen van een school, een buurthuis of een jeugdvereniging krijgt in het voorjaar voor een gering bedrag een klein plantje mee naar huis om te verzorgen. In de nazomer wordt er een tentoonstelling van de resultaten gehouden, compleet met jury, prijzen en eervolle vermeldingen.

Zo'n *floralia* heeft grote voordelen, al was het alleen maar omdat kinderen met verzorgende kwaliteiten nu eens de kans krijgen anderen tot voorbeeld te zijn. Toch zijn er met dit werk een paar algemene ervaringen die hier aan de orde komen.

11.1 *De organisatie*

In de oude grote steden is de organisatie vaak in handen van een *floralia*commissie die uitgaat van bijvoorbeeld een afdeling van de Koninklijke Maatschappij voor tuinbouw en plantenkunde, van een

Bladzijde uit een Duitse schooluitgave uit 1909. Ook toen zag men al het belang van natuur en kind . . .

schoolbiologische dienst of van een bloemistenvereniging ter plaatse. Een enkele keer wil een oudercommissie van een basisschool nog wel eens actief zijn, maar dat pakt soms verkeerd uit bij het onderwijzend personeel dat allerlei ongevraagde initiatieven niet altijd waardeert of het net iets te gemakkelijk vindt, dat de „ouders er wel voor zorgen”.

Toch is de schoolsgewijze organisatie nog niet zo gek. Elke klas krijgt dan eigen planten en de tentoonstelling kan de schoolgemeenschap (kinderen, ouders, onderwijzers) op een prettige manier versterken.

Voor de dorpen – waar praktisch iedereen een tuin heeft – is dit werk veel minder belangrijk. In de verstedelijkte dorpen en de nieuwe grote steden ligt het echt moeilijk. Daar is in de loop van de laatste tien jaar al zoveel veranderd en dat heeft zoveel energie gekost dat men aan allerlei belangrijke zaken niet is toe gekomen.

En wie moet dan het initiatief nemen?

De flatbewoners die elkaar nauwelijks kennen en die door de manier waarop ze wonen en werken de indruk krijgen dat ze elkaar niet nodig hebben?

De gemeente die de groei van zijn ambtenarenapparaat nauwelijks kan bijbenen en niet eens durft te denken aan een schoolbiologische dienst of iets dergelijks?

De pas gebouwde scholen, zonder tradities, vaak met jong personeel dat steeds de neiging heeft te verhuizen en zich overbelast voelt?

Toch is het juist in deze flat-samenlevingsvormen van groot belang dat er een generatie opgroeit die zich voor iets anders interesseert dan voor haar eigen impulsen en voor de mode en de reclame.

Het initiatief zal daarom in de meeste gevallen moeten komen van particulieren, van oudercommissies, of van bestaande verenigingen met een algemeen doel, zoals vrouwenorganisaties en service-clubs (Rotary, Lions enz.). Deze hebben het voordeel dat ze rechtspersoonlijkheid bezitten en over een start-budget beschikken, wat zeker nodig is.

Particulieren hebben het wat dit betreft wat moeilijker, maar er schijnen in de flatwijken talloze dames te wonen met bestuurlijke ervaring en een sterke behoefte iets te doen ten bate van het alge-

mene nut.

Ze doen er goed aan zich te voorzien van een adviseur-kweker of bloemist.

11.2 *Vakantieproblemen*

Nu steeds meer mensen met vakantie gaan, raakt het floriawerk wel eens in de problemen omdat planten tijdens de vakanties steeds te lijden hebben. Het is daarom verstandig in de instructie enige aanwijzingen op te nemen en de tentoonstelling uit te stellen tot de planten de tijd hebben gehad zich te herstellen.

Een mogelijkheid is ook nog dat de familie terugkomt van vakantie en de plant verpieterd of dood aantreft. Het kind in tranen, vader naar de bloemist en voor een tientje is het probleem opgelost en de eer van de familie gered. De eerste prijs staat al te wachten.

Het is daarom niet onverstandig niet verwisselbare ringetjes of plakkertjes aan de plant te vestigen.

11,3. *Instructie*

Op blz. 32 t/m 34 vindt men een voorbeeld van een instructie die gedrukt was op vrij stevig, groen karton. Deze is afkomstig van de Dienst voor Natuurrecreatie te Rotterdam. Het enige wat ik mis, zijn de aanwijzingen voor de vakantie.

HOE VERZORG IK MIJN FLORALIA PLANT?

De begonia

De naam

De begonia is heel bekend. Deze plant heeft eigenlijk geen Nederlandse naam. Er zijn echter heel veel verschillende soorten begonia's. In de tuin zie je in de zomer de grote knolbegonia's, die prachtige gele, oranje en rode bloemen dragen. De begonia is bekend om zijn vele bloemen, die hij kan krijgen. Je ziet ze ook in de stad wel in perken, tuinen en plantsoenen.

Op welke plaats?

De begonia houdt wel van zon, maar niet die erge felle. Daarom moet je een raam zoeken, waar de zon alleen maar in de morgen schijnt. Heb je zo'n raam niet? Dan maar een vensterbank met middagzon. De gehele dag zon is niet zo best voor je begonia.

Eten en drinken

Planten, die van de zon houden hebben meestal ook erge dorst. Dat is ook met je begonia zo. Dus flink water geven, b.v. om de dag een flinke portie, maar zo, dat er geen water op het schoteltje blijft staan. Een beetje plantenmest (POKON of ASEF) kan beslist geen kwaad, vooral als je plant flink gaat bloeien.

Hoog of laag?

Als de begonia eenmaal bloeit groeit hij niet zo hard meer. Je hoeft er dus geen stukken af te snijden, zoals bij de coleus. De verdorpe bloempjes moeten er wel uitgehaald worden. Hoe meer je dit doet, des te mooier zal je plant bloeien.

Bloemen of niet?

Nogal logisch. De begonia heb je voor de bloemen. Als er te veel en te grote bladeren aan komen en de stengels worden erg lang staat je plant vast en zeker te *donker*. Zoek dan een zonniger plekje voor hem.

En steeds de uitgebloeide bloempjes verwijderen.

Onthoud: Tamelijk veel zon, liefst in de ochtend . . . tamelijk veel water . . . af en toe wat plantenmest . . . verdorde bloemen weghalen.

Na de vakantie wordt je plant op school bekeken en kun je een prijs krijgen. Ook je klas en je school kunnen iets winnen. Doe dus je best.

Waarnemingslijst

Kijken en opschrijven

1. Mijn plant heet : .....
2. Ik kreeg hem op : .....
(datum opschrijven)
3. De lengte bedroeg toen : ..... cm (vanaf de aarde meten)
4. Er zitten al bloemen aan mijn plant : ja/nee (doorstrepen)
5. Het aantal bloemen bij het begin van de zomervakantie bedraagt : ..... (hoeft niet precies, dus schatten op tiental)
6. Teken zo'n bloemetje na, kleur de meeldraden geel :

7. Als er een afvalt, plak die dan onder een klein stukje plakband: (hier plakken)
8. De bladeren van de begonia hebben haartjes : wel haartjes/geen haartjes
9. Er zijn ook bladeren, die een klein beetje roodbruin zijn : ja/nee
10. Zie je ook luizen op je plant? : ja/nee. Welke datum: .....
11. Welke kleur hebben die luizen? wit/groen/andere kleur.
Geen luizen.
12. Soms worden de bladeren wit, net of er poeder op ligt. We : wel/geen meeldauw op mijn plant noemen dit meeldauw begin augustus.
(kijk begin augustus).
13. Ik neem mijn plant mee naar school (datum invullen) : .....

III. DE SAMENLEVING VERANDERT EN DE NATUUR MET HAAR

Deze gedachte wordt in dit hoofdstuk uitgewerkt

1. *Inleiding*

De praktische adviezen van het vorige hoofdstuk worden meestal door opvoeders en (ortho-)pedagogen snel herkend als van belang voor kinderen. Toch is er ook terughoudendheid.

Ten eerste vindt men soms dat dit soort bezigheden niet behoort tot de eigenlijke opvoeding en daarom ook niet tot het gebied van de wetenschappelijke pedagogiek. In het vervolg van dit boek, maar met name in het *Supplement*, wordt hierop nog teruggekomen, maar om niemand in het ongewisse te laten, nu vast het volgende:

Volgens mijn pedagogische opvattingen zijn dit soort bezigheden juist van enorm veel belang, zowel voor de gewone opvoeding, als voor de speciale opvoeding waarmee de orthopedagogiek zich bezig houdt. Het gaat niet om randverschijnselen, modebezigheden of hobbies, maar om zeer wezenlijke zaken (dat er ook nog andere wezenlijkheden bestaan, behoeft geen betoog).

De tweede aarzeling betreft de uitvoerbaarheid. Ouders en beroepsopvoeders zouden er niet aan gewend zijn zulke dingen met hun kinderen te doen. Vroeger was het niet nodig, toen was de natuur veel dichter bij de mensen.

Dat is een belangrijk gegeven. Niet alleen ouders, maar ook beroepsopvoeders hebben de sterke neiging op te voeden zoals ze zelf zijn opgevoed. Maar in een tijd waarin veel verandert, voldoet de traditie wel eens niet en intuïtief komt men er niet altijd uit. Soms stopt men dan maar met de opvoeding, laat de kinderen hun eigen gang gaan en noemt dit „anti-autoritair” of ”vrij” – twee begrippen die vaak misbruikt worden door onmachtigen.

Als men gedurende een cursus of tijdens het werk (beroeps) opvoeders leert hoe ze aan de nieuwe opvoedingseisen van deze tijd kunnen voldoen, ervaren ze wel de resultaten en erkennen ze wel het belang, maar ontbreekt nadrukkelijke begeleiding van een (ortho-)pedagoog, dan houden ze er toch weer snel mee op, omdat de ma-

nier waarop men zelf is opgevoed, positief of negatief blijkbaar meer invloed heeft dan voorlichting of opleiding.

Nu is het een heel gewoon verschijnsel dat nieuwigheden niet zomaar door alle lagen van de bevolking worden aanvaard. Dat zou kunnen betekenen dat taai volhouden en voorlichting op den duur uitkomst zullen brengen.

Het lijkt me toe dat er wat betreft de suggesties van hoofdstuk II ook nog iets anders van invloed is, n.l. dat wat men vindt van wat in het leven van waarde is. Dan blijken er belangrijke verschillen te zijn tussen de mensen; verschillen die niet of nauwelijks samenhangen met de (inkomens)positie, maar wel met een aantal keuzen, waar men als mens niet omheen kan.

Als nu even wordt afgezien van deze beide soorten terughoudendheid, kan men zich afvragen hoe het toch komt dat de laatste tien jaar de natuur versneld van belang schijnt te worden in het leven. We menen dat het komt doordat samenleving en natuur beide zijn veranderd.

2. *Het begrip Natuur*

Het wordt tijd, dat we het begrip Natuur voorlopig omlijnen, omdat het in allerlei betekenissen wordt gebruikt. Het spraakgebruik verstaat er onder *de niet-getemde krachten van water, lucht, aarde en vuur* – zoals die zich bijvoorbeeld aan ons voordoen in watervallen, storm, bergen en bliksem – *en de planten en dierenwereld*. We zullen ons hierbij aansluiten en begrippen als menselijke natuur, natuur-boven natuur en natuur-genade laten liggen.

Blz. 37: (boven) Witte muizen, actieve dieren, die graag klimmen, springen, sjouwen en graven;

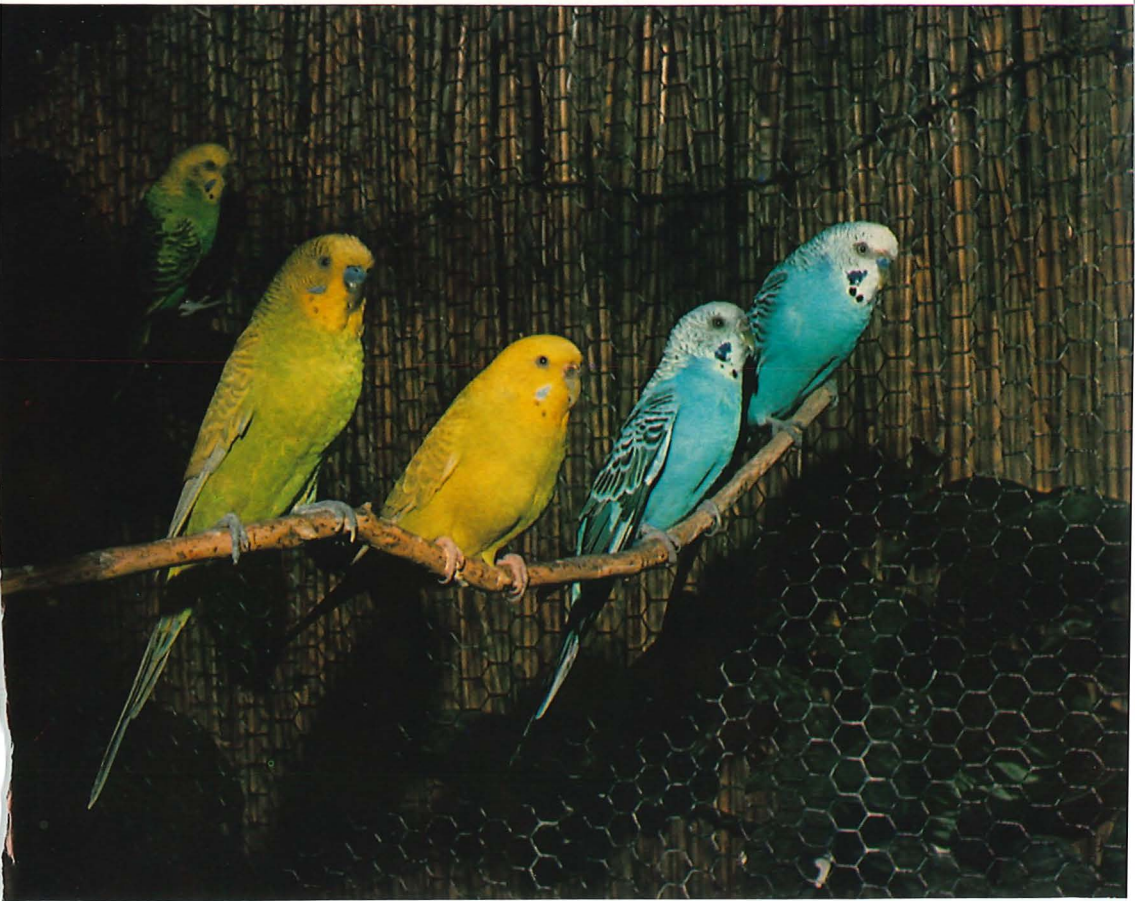
(onder) Weg is al je bravour, als zo'n klein trillend beestje een beroep op je doet

Blz. 38: De goudhamster, intelligent nachtdier

3. *Verandering van betekenis*

Hoewel er in de samenleving door alle eeuwen heen veel hetzelfde is gebleven is er ook veel veranderd; dat zal niemand betwisten. Maar is de natuur ook veranderd (afgezien van het uitsterven van diersoorten en het vervuilen van het milieu)? Zijn het strand, de haagwinde en de hond echt veranderd? Het hangt er maar van af wat men onder *echt* verstaat.

In de pedagogiek waarin ik me thuis voel, geldt dat wij onder *echt* verstaan de *betekenis* die de mens aan de werkelijkheid geeft. Als een jongen watervrees heeft, is diep water afschuwelijk voor hem (en met hem heb ik als orthopedagoog te maken). Die betekenis afschuwelijk noem ik echt. Water is voor die jongen op dat moment geen H₂O.

Als het in dit boek nu gaat over het veranderen van de natuur, wordt bedoeld de verandering van de betekenissen die mensen en samenlevingsvormen aan de natuur gaven en geven. Over de – voor pedagogen – echte verandering dus.

4. *De betekenissen*

Welke kunnen deze betekenissen zijn?

De eerste beschouwt de natuur als „dat wat me in het leven moet houden”. Het zijn vooral de biologen geweest die door deze *primaire* betekenisgeving werden getroffen, omdat ze haar ook konden opmerken bij het dier; zij het dan in een totaal andere vorm, maar dat zagen ze niet steeds.

De afhankelijkheid die in deze betekenis verborgen ligt, is niet altijd even sterk gevoeld; door de verzamelaars, vissers, jagers en boe-

*Blz. 39: (boven) Vissen, kijk- en verzorgingsdieren bij uitstek
(onder) Parkieten; ze praten veel, maar schijnen weinig te luisteren
(lijken ze niet op ons?)*

Blz. 40: De schildpad, sympathiek en aardig, maar niet geschikt als huisdier

De natuur in de corrupte wurggreep van de cultuur

ren veel meer dan door de stedeling en het minst door hen die leven in een sterk geïndustrialiseerde samenleving.

Wie zich zo primair tegenover de natuur opstelt, ontdekt door schade en schande dat hij bepaalde regels in acht moet nemen en de natuur niet moet overvragen. Onderzoek onder eenvoudige samenlevingsvormen heeft dit ondubbelzinnig aangetoond.

Er is een tweede betekenisgeving mogelijk, die wel met de primaire samenhangt, maar een eigen karakter heeft. De primitieve mens mag dan door schade en schande hebben geleerd op zijn manier de primaire dialoog met de natuur te voeren, soms gebeurt er iets waar hij machteloos tegenover staat: overstroming, brand, aardverschuiving, droogte, dierenplagen, ziekten. De natuur doet zich dan aan hem voor als een grillige heerseres, machtiger dan hij en

onberekenbaar. Van een grote goedheid enerzijds, van een afschuwelijke hardheid anderzijds.

Om hiermee te kunnen leven, ook om zich hiertegen te kunnen verzetten, wordt de natuur de betekenis gegeven van *het overmachtige*, dat door magie, door offers en riten moet worden tevreden gesteld, om-gebeden, beïnvloed.

Het is echter niet alleen primaire frustratie die de mens de neiging geeft te aanbidden.

Hetzelfde geldt voor de derde betekenis. Magie kan worden beschouwd als een eerste poging de natuur te beheersen – vooral Auguste Comte heeft daarop gewezen.

Maar het beheersen van de natuur door haar te temmen – te *domesticeren* – kan niet restloos worden begrepen uit de beide andere betekenissen. De mens wil *beheersen* ook als dat niet noodzakelijk is voor zijn primaire behoeften.

Dat beheersen van de natuur is door een op hol geslagen technocratie de laatste veertig jaar zo weinig dialogisch en zo eenzijdig gebeurd dat – gedeeltelijk vanuit de primaire intentie, maar ook vanuit een oorspronkelijke menselijke neiging – velen de natuur nu zien als de *te beschermen* natuur waarbij het *dienen* voorop staat.

Een bijzondere variant van het beheersen is in de Westerse wereld het kennen.

De natuur wordt dan de *interessante natuur*. De rijken onderhielden o.a. om die reden wel een menagerie, die later dierentuin werd. (vgl. Hoofdstuk IX).

Veel natuurliefhebbers zijn nooit helemaal losgekomen van deze houding, hoewel ze zullen aanvoeren dat bij hen het kennen in functie van het liefhebben staat. Maar ze hebben onnoemelijk veel bedorven door steeds weer een in-group te vormen die buitenstaanders overlaadt met dorre en droge gedetailleerde kennis.

Wie op dit ogenblik de populaire natuurtijdschriften leest, merkt dat de redacties nog steeds voortgaan met het schrijven en opnemen van kennis-artikelen. Zeer weinig wordt geschreven over gevoelens,

De natuur als een grillige heerseres, machtig en onberekenbaar

zeer weinig over de dialoog, zeer veel over systematiek, morfologie en (de laatste tijd gelukkig ook) over ecologie en ethologie.

Vlak bij het beheersen (door temmen, bezitten, kennen en het toepassen van de kennis) ligt een andere, oorspronkelijk menselijke intentie: *het verbeelden*.

Er zijn twee groepen van mogelijkheden:

Enerzijds ziet men de natuur als het *vormeloze* en het *chaotische* dat gestalte en ordening nodig heeft. Voorbeelden hiervan zijn vooral in de tuinarchitectuur te vinden. Anderzijds wordt de natuur tot *spiegel*, waarin de mens zichzelf herkent en die hij gebruikt om zijn gevoelens, gedachten en strevingen te verbeelden. Vooral in de (volks)kunst komen we hiervan voorbeelden tegen.

Weer een andere natuur zien we als ze de betekenis krijgt van *het mooie* – dat wat bewonderd moet worden om zijn kleuren, lijnen, geuren en harmonie.

En tenslotte kan de natuur op ons afkomen als het *pure, onbedorvene* dat we liefhebben en dat ons zodoende kan redden en bevrijden van de gekunstelde, corrupte wurggreep van de cultuur. Voorbeelden te over vinden we de laatste jaren overal om ons heen in alternatieve cultuurvormen als de hippe jeugd, de wilde tuin, oosterse kleding, natuur-geneeswijzen, natuurgodsdiensten, kruiden, onbespoten groente.

Al deze betekenissen –

- a) de voor mijn levensonderhoud noodzakelijke natuur,
  - b) de (direct of indirect) te aanbidden natuur,
  - c) de wilde en daarom te temmen, te beheersen natuur en de te bezitten en de interessante natuur,
  - d) de te beschermen natuur,
  - e) de te verbeelden natuur,
  - f) de mooie natuur en
  - g) de reddende, vrije natuur
- komen in talloze variaties en combinaties voor.

De overmachtige natuur, tegenover een nietige mens . . .

Dat is geen wonder, omdat de mens de mogelijkheid is gegeven zich met een groot aantal bedoelingen (intenties) met de werkelijkheid te verstaan en hij steeds weer voor nieuwe vragen komt te staan die nieuwe antwoorden en het geven van nieuwe (combinaties van) betekenissen noodzakelijk maken.

Volgens onze theorie gaat het er in de opvoeding om dat de opgroeiende mens de gelegenheid wordt geboden zich niet op een of twee, maar op *zoveel mogelijk* manieren met de natuur te verstaan, (multi-intentioneel) – met inachtneming van de persoonlijke voorkeur en de omstandigheden.

4.1. *De vreemde natuur*

Er is ook een vrij grote groep van de bevolking die op geen enkele manier contact heeft met de natuur. Deze maakt geen deel uit van hun belevingswereld en is als het ware tot een witte, kale plek geworden. Een vreemde natuur en van de natuur vervreemde mensen. Ze weten niets, voelen niets, kunnen niets als het gaat over de meest eenvoudige verschijnselen.

Vooruitlopende op nog nader te ontwikkelen gedachten, kan hier al worden gesteld dat we menen dat deze mensen het contact met een deel van de werkelijkheid, waartoe ze zelf behoren, kwijt zijn. Want ook de mens is op een zeer speciale manier deel van de natuur.

De gevolgen zijn duidelijk: wie het contact met een stuk van zichzelf kwijt is, probeert het gemis op te vullen en dat lukt de zwaksten niet altijd. Ze gaan de verkeerde kant uit en blijven radeloos compensatie zoeken.

Deze groep, door ons geschat op 10% van de bevolking, zal groter worden.

Als we naar de West-Europese samenleving kijken, zien we een verandering die onder andere deze lijnen bevat:

Oorspronkelijk waren er alleen maar wat verspreide, trekkende jagers en vissers; later komen er boeren bij. Die laatsten hebben al de neiging de natuur een andere betekenis te geven dan de beide eerste groepen. Boeren zien – ook als ze nog wel eens jagen en vissen – de niet beheerste natuur al gauw als de wildernis die ze moeten buiten-

Er is een vrij grote groep van de bevolking die op geen enkele manier contact heeft met de natuur . . .

sluiten. Dat gebeurde dan door een omheining aan te leggen en die te bewaken. Het ingeslotene werd dan tuin, gaarde, hof, paradijs genoemd.

De boerenbevolkingsgroep breidt zich sterk uit: Verzamelaars, jagers en vissers ruimen het veld, maar nooit helemaal. Uit de boerenbevolkingsgroep ontstaan door taakverdeling andere beroepsgroepen: priesters, adel, medicijnmannen, smeden, kooplui. Deze groeperingen voelen zich minder direct afhankelijk van de natuur dan de boeren en nog minder dan de jagers en vissers; daardoor hebben zij de ruimte zich ook op andere wijzen met de natuur bezig te houden.

De hoofdlijnen van de ontwikkeling zijn na de vroege ijzertijd wat moeilijker te volgen.

De priesters geven aanleiding tot de groepering van de geleerden die eigen wegen gaan – ook ten opzichte van de natuur – hoewel het heel lang duurt voor ze zich helemaal los maken ($\pm$ 1750). De adel zoekt naar politieke macht, de kooplui streven naar kapitaalvorming, de „smeden” perfectioneren hun handwerk. In een boeiend en ingewikkeld proces van samenwerking en belangentegenstelling ontstaat in allerlei fasen de industrie – ook de bio -, de landbouw- en de visserijindustrie. Deze beschouwt in de eerste plaats de natuur als een onuitputtelijk reservoir van grondstoffen en energie, geeft in de tweede plaats grote groepen van de bevolking de middelen de natuur lief te hebben, te bewonderen, te verbeelden en te beschermen en wordt in de derde plaats doel in zichzelf waardoor de mens van de natuur vervreemdt.

Buitensluiten van de wildernis door de aanleg van een omheining

De huidige toestand in het Westen geeft vooral aanleiding de natuur te zien als de bedreigde natuur die moet worden beschermd, opdat de andere betekenissen mogelijk blijven en de mens als mens „multi-intentioneel” kan blijven leven. Het moet echter de door de natuur bedreigde inwoners van ontwikkelingslanden onnoemelijk irriteren dat het Westen delegaties uitzendt die bezorgd informeren naar de overlevingskansen van allerlei diersoorten, terwijl de overlevingskansen van de mens nog vrij klein zijn. Zo hindert het talloze boeren in Nederland dat er allerlei woordvoerders bestaan, die niet direct afhankelijk zijn van de opbrengst van akker of veestapel en die zeer nauwlettend het verloop van de prijzen aan hun eigen inkomen koppelen, maar die wel beweren dat de boeren volkomen anders moeten gaan werken.

De industrie beschouwt in de eerste plaats de natuur als een onuitputtelijk reservoir van grondstoffen en energie

IV. KAT EN HOND

In dit hoofdstuk ideeën over *huisdieren* in verband met de opvoeding van kinderen; voor mensen (vrijwel) zonder tuin

1. „Bezint eer gij begint . . .”

Na het voorgaande zou men kunnen verwachten dat hier aanbevelingen worden gedaan om flat of eengezinswoning te veranderen in een arke Noachs, waarin allerlei gedierte leeft en zich vermenigvuldigt, omdat het zo goed en zo leuk is voor de kinderen. Aan deze verwachting wordt niet voldaan en dat lijkt merkwaardig. Immers: we menen dat een kind – om tot zijn Recht te komen – het dier nodig heeft en we weten ook dat de stad en het stadachtige dorp niet de plaats is waar men voor dag en tijd terloops met dieren in aanraking komt.

Wat ligt dan meer voor de hand dan het kind huisdieren te geven?

Het antwoord is – onder andere – dat dieren meer en andere behoeften hebben dan planten. Een dier heeft zoets als een bewustzijn en dat betekent dat het in staat is pijn en angst te voelen. Voor kind en opvoeders geeft dat naast extra mogelijkheden ook extra risico en verantwoordelijkheid. Alvorens een huisdier wordt aangeschaft zal een en ander zorgvuldig tegen elkaar moeten worden afgewogen. Een aantal gegevens is hiervoor onmisbaar!

2. *Kinderen*

Van een kind mag men voor het twaalfde, dertiende jaar niet verwachten dat het voldoende persoonlijkheid heeft ontwikkeld om alleen de blijvende verantwoordelijkheid aan te kunnen voor een dier.

Na het twaalfde jaar breekt er een periode aan van grote grilligheid, waarin het kind, nu eens hier en dan weer daar, zichzelf aan de werkelijkheid probeert te ontdekken en andersom. Het ene ogenblik zijn planten en dieren alles en nog wat, het andere ogenblik is de belangstelling weer weg.

Het kind . . . probeert zichzelf . . . aan de werkelijkheid te ontdekken

Dit houdt in dat men tot het twaalfde jaar het kind alleen maar een dier mag geven als de opvoeder de verantwoordelijkheid wil nemen, met het doel deze langzamerhand over te dragen aan het kind. Na het twaalfde jaar zal de opvoeder er mee moeten rekenen dat de interesse en het verantwoordelijkheidsgevoel van het kind erg wisselend zijn en dat men bepaalde dieren niet van de hand mag doen als postzegels en cactussen.

In de meeste gezinnen betekent dit dat de moeder de dagelijkse, in ieder geval de door-de-weekse zorg krijgt voor het dier; alle vurige beloften van kinderen en vaders ten spijt.

Laten we ons daarom tot de moeders wenden.

3. *Moeders*

In het min of meer burgerlijke gezin gaat vader uit werken en blijft moeder thuis om de huishouding te doen. Over deze taakverdeling is de laatste jaren veel in negatieve zin gesproken en geschreven. Het is zelfs zo dat men er geen goed woord voor over mag hebben, op straffe van verbanning naar de hoek van de onderdrukkers van de vrouw.

Toch moet gezegd dat ook het burgerlijke gezin een aantal voordelen kan hebben: moeder heeft namelijk de tijd om bijvoorbeeld te zorgen voor gezelligheid, ze kan de huishouding goed organiseren, aandacht aan de maaltijden besteden, uitgerust en vitaal klaar zitten als de kinderen en vader thuis komen, leuke bezigheden bedenken en voor de planten en de huisdieren zorgen.

Zo'n moeder wordt een *home-maker* genoemd; een sfeer-bouwer.

Doorgaans zal ze aardigheid hebben in koken, handwerken en knutselen en zal ze al (planten en) dieren in huis hebben voor er kinderen zijn; gewoon omdat ze het zelf leuk vindt.

Er zijn ook moeders die deze *home-maker*-eigenschap veel minder bezitten. De tijd die het burgerlijke gezin hun biedt, zullen sommigen van hen besteden aan de zorg voor de dingen: ramen lappen, stofzuigen, vloerwrijven, poetsen tot alles glanst en klinkt er geen stofje te vinden is. Het Nederlandse taalgebruik noemt hen *schoon*, *helder*, *netjes*, *poetserig*. Een Amerikaanse term is *house-proud* (huis-trots) en die geeft aardig aan welke eigenschap wordt bedoeld.

Het gaat hier om een Noord-Europese traditie die is ontstaan in een tijd toen grote groepen van de bevolking maar net het hoofd boven water konden houden. Elk dubbeltje moest herhaaldelijk worden omgekeerd en de enige manier om de huishoudelijke uitgaven zoveel mogelijk te beperken, was de uiterste zorg te besteden aan huis, kleding en gebruiksvoorwerpen.

Ook toen dat niet meer overal zo heel erg nodig was, bleef een aantal moeders ijverig poetsen, gewoon omdat ze er plezier in hadden. Als de economen gelijk krijgen en we weer een tijd van schaarste tegemoet gaan, zal de *house-proud*-eigenschap meer en meer als belangrijk worden erkend.

House-proud-moeders zullen veel minder de neiging hebben huis-

dieren aan te schaffen dan home-make-moeders. De reden is duidelijk: dieren geven rommel en viezigheid, ze verharen, krabben, hollen, ruien, plassen enzovoorts.

Als zo'n moeder zich er toe laat overhalen, is de kans op ruzie groot als de kinderen klein zijn of als het dier niet buiten de deur kan worden gehouden en dat gaat moeilijk op een flat.

Een derde groep moeders gebruikt de mogelijkheden van het burgerlijke gezin weer op een andere manier. Zij zijn vooral *maatschappij-gericht* en houden zich bezig met activiteiten buitenshuis: visites, verenigingen, kerkelijk werk enzovoorts.

Soms betekent het een betaalde, hele of gedeeltelijke baan. Daarmee bereiden ze weliswaar een overgang naar alternatieve gezinsvormen voor maar ze bevinden zich nog in het burgerlijke stramien. Zij zullen weinig tijd en gelegenheid hebben de verantwoordelijkheid en de zorg voor huisdieren op zich te nemen, al was het alleen maar omdat ze zo weinig thuis zijn.

Naast het „burgerlijke” gezin zijn er ook andere gezinstypen – bijv. het produktiegezin van de boer en de middenstander, waar iedereen meewerkt – en alternatieve gezinsvormen. Ieder zal goed moeten overdenken of men niet alleen zichzelf en de kinderen, maar ook het aan te schaffen dier een plezier doet als men er aan begint.

4. *De woonomgeving en huisdieren*

Het is begrijpelijk dat het juist de gezinnen in flats en eensgezinswoningen in nieuwbouwwijken zijn, die de meeste „natuurhonger” en de meeste behoefte aan gezelschap hebben. Toch lenen juist de nieuwbouwwijken en de daar aanwezige huizen zich weinig voor het houden van huisdieren.

De laatste jaren komt er hier en daar enige verbetering, maar tot voor kort werden de bouwplannen van flats en wijken blijkbaar gemaakt door lieden die nog geen half uur hadden nagedacht over de werkelijke behoeften van de mens, en zich alleen de vraag stelden: Hoe stoppen we zoveel mogelijk gezinnen voor de laagst mogelijke prijs weg?

De rekening zal de gemeenschap later worden gepresenteerd in de begrotingen van de departementen van Justitie en Volksgezondheid, omdat mensen die door hun woonomgeving zich wel moeten vervreemden van de dingen, van elkaar en van de natuur, ook zullen vervreemden van zichzelf. En dat betekent onder andere: agressie en ziekte.

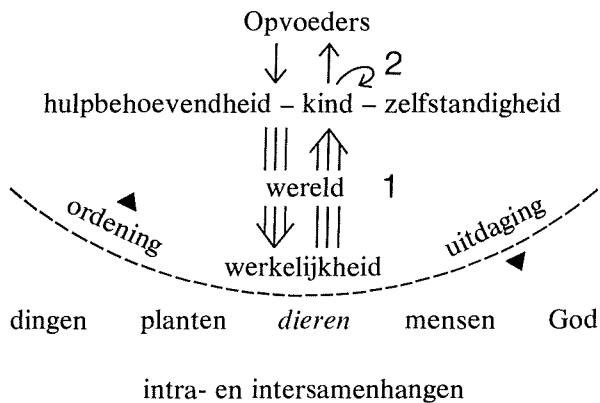
In dit boek wordt uitvoerig aandacht besteed aan de vraag wat er ondanks de dorre vlakte der woonwoestijnen, toch nog kan worden gedaan aan een perspectief biedende dialoog met de natuur. Dat is heel wat. Maar de beperkingen van een opvoedingsbelemmerende woonomgeving zijn keiharde feiten, waar velen niet om heen kunnen. Het kan een reden zijn bepaalde huisdieren niet aan te schaffen.

5. De opvoeding en de dieren

Achtereenvolgens zullen in het kort een aantal huisdieren met hun behoeften en hun mogelijkheden worden besproken. Er zijn twee beperkingen: Het gaat nog steeds over gezinnen (vrijwel) zonder tuin; het gaat ook nog steeds over het onderwerp opvoeding.

Dat laatste betekent dat het schema van blz. 22 hier opnieuw terugkomt; enigszins uitgebreid.

HET T.D.-SCHEMA

Toelichting bij het Schema:

God behoort onzes inziens wel tot de werkelijkheid, maar niet tot de geschapen werkelijkheid. De onderste „pijlen” (1) met de vele schachten geven aan dat „de dialoog” met de werkelijkheid op een aantal wijzen kan worden gevoerd. Het bovenste paar pijlen (2) geeft de dialoog aan tussen de opvoeders en kind.

Deze dialoog kan velerlei vormen aannemen. Samen dieren verzorgen, samen werken, samen iets ontdekken aan dieren is echt opvoedingscontact. Hoeveel ouders zijn er niet die met betrekking tot hun oudere kinderen klagen over gebrek aan contact, terwijl ze toen de kinderen nog jong waren allerlei mogelijkheden hebben laten liggen.

Omdat een dier kwetsbaarder is dan een plant, geldt dat men in geval van twijfel beter iets te véél nadruk kan leggen op de *leiding* (die inspeelt op de hulpbehoevendheid van het kind) en op de *ordering*, dan te weinig.

6. *Zoönosen*

Zoönosen zijn ziekten bij mensen die worden overgebracht of veroorzaakt door dieren. Malaria, de ziekte van Weil en hondsdoelheid zijn drie bekende voorbeelden.

Wat is nu de kans dat kinderen ziek worden van hun huisdieren? Daar is niet zo gemakkelijk achter te komen, omdat deze vraag doorgaans aan wetenschapsmensen wordt gesteld en bij hen betekent „kans” iets heel anders dan in het gewone spraakgebruik. Het feit dat de meeste huisartsen in hun levenslange praktijk nog nooit een huisdieren-zoönose hebben gezien, betekent wetenschappelijk gezien niet dat er geen kans op was geweest.

Op een in 1974 gehouden congres in Amsterdam waar pedagogen, zoölogen en medici met elkaar praatten, kwam zonneklaar aan het licht dat men zich met de dieren die worden gekocht bij de bonafide dierenhandel en die verder goed worden verzorgd, geen zorgen hoeft te maken. De kans dat een kind van de trap afvalt, een verkeersongeluk krijgt of door andere kinderen wordt besmet op straat of op

school, is vele malen groter dan de kans op een zoönose van een huisdier.

Dat was een conclusie die door niemand op het congres werd tegengesproken; ook niet door de niet-pedagogen, die de betekenis van de dialoog van het kind met dieren niet zo zagen.

Er is echter een *uitzondering* ! Sommige mensen zijn (bepaalde perioden in hun leven) zeer gevoelig voor sommige pelsdieren. Ze krijgen er ademhalingsmoeilijkheden of huiduitslag van. Als men zoiets meent te ontdekken, is onmiddellijk overleg met een medicus noodzakelijk, temeer omdat het pelsdier nooit de echte oorzaak is en het probleem niet is opgelost als het dier wordt weggedaan.

7. De dieren: aanraders voor beginners

7.1. De *Cavia*, of het Guinese biggetje (foutieve naam: marmot)

Oorspronkelijk afkomstig uit Peru, waar de cavia als huisdier werd en wordt gehouden door de plaatselijke bevolking. Leeft er ook in het wild in groepen. Hollandse zeevaarders – die van Peru via Guinee thuis voeren – namen de eerste cavia's begin 1600 mee naar Europa.

Het zijn lieve, prettige diertjes die de hele dag actief zijn en 's nachts slapen. In het begin doen ze wat schrikkerig, maar dat gaat gauw over als ze op schoot of op de arm worden genomen en bemerken dat hen geen kwaad wordt gedaan. Bijten doen ze eigenlijk nooit. Als hun nagels niet de kans krijgen af te slijpen, kunnen ze wat te lang worden. Het dier heeft er zelf last van en de kinderen die er mee spelen, vinden het ook niet prettig. De dierenarts knipt ze met een tang wel bij, maar U kunt het zelf ook.

De cavia fluit als hij de aandacht wil trekken en knort genoeglijk als hij het naar zijn zin heeft. Hij kruipt graag overal onder en tussen. Laat hem daarom niet in de kamer lopen als er niet mee wordt gespeeld. Er moet zorg voor worden gedragen dat een cavia *niet* valt, daar kan hij absoluut niet tegen.

Een kist of een oud aquarium van ongeveer 60 × 50 cm met wat houtkrullen, turfstrooisel of kattenbakvulling op de bodem voldoet heel goed als hok. Het kan best buiten op het balkon, maar niet in de

regen, niet in de zon en niet in de kou (bij nachtvorst binnenhalen).

Cavia's deponeren hun plasje en hun poepje door de hele kist heen. Een keer per week schoonmaken, niet moeilijk doen met lysol en zo. De dierenhandel heeft caviavoer, dat verpakt vrij duur is. Gemengd konijnevoer of de z.g. konijnebiks is veel goedkoper en even goed.

Niet meer geven dan ze in een half uur opeten. Bijvoeren met (gewassen) groenvoer (wortels, kool, andijvie, een appeltje enz.). *Hooi* moet steeds in het hokje aanwezig zijn! Ze drinken water.

Het is niet verstandig voor beginners om meteen een paartje te nemen of een drachtig zeugje. Leer de cavia's eerst goed kennen – dan kunnen de kinderen wat ouder worden – en lees eens een boekje, voordat er wordt begonnen aan foktoestanden.

Hierboven werd al duidelijk uiteengezet dat men een kind niet moet *laten* omgaan met een cavia, maar moet *leren* omgaan. Als de opvoeder het ook niet kan, moet hij het samen met het kind ontdekken, aan de hand van de bovenstaande richtlijnen.

Voor zover we weten hecht een cavia wel aan een goed verzorgd, gezellig leven, maar niet zozeer aan een persoon. Men kan hem daarom zonder al te veel schade voor het dier weer van de hand doen. Het is maar de vraag of de schade voor het kind dan ook beperkt blijft. Niet dat alle kinderen 's nachts verdrietig liggen te woe-len omdat de cavia weg is – soms kijken ze er in weken niet naar om als de opvoeder ze er niet bij haalt – maar omdat een kind niet mag ervaren dat je zomaar ergens mee kunt stoppen, omdat je „geen zin meer hebt”.

Laat staan als het om een levend wezentje gaat, met een naam! Als het kind het laat afweten voor het dier belangstelling te tonen of alleen door scenes zover te krijgen is, zal de opvoeder – zonder al te veel woorden – door de daad moeten duidelijk maken hoe het kind moet worden: zorgzaam en betrouwbaar en standvastig.

7.2. *Het konijn*

Konijnen zijn wat moeilijker op een flat of in een huis (vrijwel)

NATUUR EN KIND

zonder tuin, maar het kan wel. In gezinnen met moeders die maar heel weinig house-proud zijn, kan men een konijn door de kamer laten lopen, omdat het zijn behoefte steeds keurig op dezelfde plaats doet en men daar een laag deksel van een blik met wat turfmolm kan neerzetten.

Als men dit (net iets) te veel van het goede vindt, is het beter een „hok” te maken. Een maat groter dan dat van de cavia en voorzien van een deksel van gaas, anders komt het konijn er uit.

Verder gelden dezelfde aanwijzingen als voor de cavia.

Let er wel op dat het konijn een echte knager is en graag een fijne (appel) tak in zijn hok heeft.

Er zijn vele rassen: Hollanders, Russen en Polen zijn in dit verband de meest geschikte.

Met een konijn weet je het nooit in het begin, dat is een extra

De kinderboerderij: Vaak begin van een perspectief biedende dialoog met de natuur

handicap. Sommige exemplaren zijn wat bijterig en/of schrikkerig en dat is moeilijk te verhelpen. Anders dan de cavia laat het konijn ook niet zo duidelijk merken of het zich op zijn gemak voelt.

Al met al een alleraardigst dier, voor kinderen met wie al verstandig te praten is en voor ouders die het leuk vinden met hun kinderen bezig te zijn.

7.3. De kat

Katachtigen zijn solitair – op zich zelf. Ze hechten zich vooral aan hun omgeving, die ze als hun territorium, hun leef- en jachtgebied beschouwen.

Toch is dat niet helemaal waar; roofdieren verzorgen hun jongen vrij lang en als men vroeg met een jong poesje begint, kan het zich ook aan mensen hechten.

Een katje is gemakkelijk zindelijk te maken. Het wil zijn ontlasting bedekken met aarde, maar met een bak met turfstrooisel of kattenbakvulling is het ook wel tevreden. In het begin moet men er snel bij zijn en het in zijn nekvel pakken en op de goede plaats zetten bij de eerste tekenen van een naderende behoefte. Slaan of inpeperen helpt niet, gewenning wel.

Jonge – en oudere poezen – hebben de neiging alles te onderzoeken, op eettafels te springen, in de gordijnen te klimmen, kortom om kattenkwaad uit te halen. Dat is hen best af te leren, bijvoorbeeld door een tik met een krant en een bestraffende stem.

Al gauw is dan de bestraffende stem voldoende.

Als voedsel is kattenbrood met een schaalje melk, of water voor de wat oudere poes, uitstekend en zo nu en dan iets uit een blikje ter afwisseling. „Uit de pot mee eten” is niet aan te bevelen. Menselijk voedsel is doorgaans te zout en te zetmeelrijk.

De volwassen kater krijgt de behoefte om op vrijersvoeten te gaan, de volwassen poes wordt krols en kan drachtig worden. Men kan het mannetje laten castreren met als nadeel dat hij dik en vadsig wordt. Het vrouwtje kan vrij eenvoudig gesteriliseerd worden.

De meeste poezen vinden het leuk als er (voorzichtig) met hen wordt gespeeld en ze zitten graag op schoot. Voor house-proud moeders op flats zijn het geen ideale dieren, omdat ze verharen en

vaak hun nagels scherpen aan de vloerbedekking en de meubels.

In Nederland zijn ongeveer 1.000.000 katten, waarvan een tiende gedeelte bestaat uit verwilderde, zwervende en halfzwervende exemplaren.

Het is een dier dat eisen stelt wat betreft regelmaat en trouw. Wie dat niet kan of wil opbrengen, moet er niet aan beginnen.

7.4. *De muis*

De cavia hebben we te danken aan de Indianen, het konijn aan de Romeinen, de kat aan de Nubiërs en de huismuis – naar het schijnt – aan de Perzen. Zo is een heel stuk wereldgeschiedenis in onze huisdieren present.

Voor kinderen zijn vooral de z.g. kleurmuizen het meest interessant. Het zijn actieve dieren, die graag klimmen, springen, sjouwen en graven en voortdurend snuffelen.

Hun verblijf moet van metaal (en glas) worden gemaakt: Een oud aquarium met een gazen deksel of een speciaal muizenhok dat bij de dierenhandel verkrijgbaar is. Een bloempot met een stukje uit de rand kan dienen als onderkomen. Voer als bij de cavia en liever geen spek en kaas!

Muizen hebben scherp ruikende urine; dat betekent dat minstens één, maar waarschijnlijk twee keer per week hun hok grondig (house-proud) moet worden schoongemaakt.

Ze mogen best regelmatig uit het hok worden genomen om er mee te spelen, maar ze zijn kwetsbaar. Nooit aan de staart optillen!

Muizen zijn grote voortplanters; als alles goed gaat kan een moeder-muis ruim dertig jongen per jaar produceren en die zijn nog wel eens moeilijk kwijt te raken. De vader-muizen zijn niet afkerig van kannibalisme en moeten daarom vóór de geboorte apart worden gezet. Ook volwassen muizen hebben geen lange levensduur.

Al met al toch wel een hele toestand en een vrij grote kans op dode of verwonde dieren.

Met niet al te jonge kinderen is dit wel te bespreken en kan er ook eens van gedachten worden gewisseld over levensverschijnselen als voortplanting en dood bij dieren en mensen.

Kinderen moeten namelijk leren dat de menselijke seksualiteit wel

grote overeenkomsten met de dierlijke vertoont, maar tegelijkertijd ook essentieel anders is, omdat de mens naast bewust zijn, zelfbewustzijn kent en dat betekent: vrijheid en verantwoordelijkheid, ook ten opzichte van de seksualiteit, die daardoor tot liefde wordt.

De (technische) voorlichters slaan dat hoofdstuk nog wel eens over.

Met betrekking tot de dood hangt het er maar van af of de opvoeder de dood ziet als het absolute einde, als een overgang naar een nieuw leven of als een opgaan naar God.

Hij hoeft daar niet zo diepzinnig met zijn kinderen over te spreken als er dieren doodgaan, maar er helemaal omheen lopen is ook niet mogelijk.

Een andere vraag is hoe men een dood dier kwijtraakt, als het niet in de tuin kan worden begraven of als men dat niet wil.

Bij donker in de gracht gooien of door de w.c. spoelen zijn beide niet aan te bevelen. Beter is kleine dieren als cavia's, jonge konijnen en muizen in aluminiumfolie te verpakken en met de gemeentereiniging mee te geven door middel van vuilniszakken of stortkoker. Met wat grotere kadavers kan men twee dingen doen: de dierenarts vragen of men bij hem het kadaver kan deponeren, opdat hij zorg draagt voor de afvoer naar de destructor, of de gemeente bellen met de vraag of de afhaaldienst wil langskomen, hetgeen meestal een paar dagen duurt.

7.5. *De goudhamster*

Een dier met een merkwaardige geschiedenis. Hamsters worden zelden in de natuur waargenomen. Waarschijnlijk leven ze in diepe holen en komen ze in het donker te voorschijn om op voedsel uit te gaan. Rond 1930 zijn in Syrië toch een aantal goudhamsters gevangen; een paartje ervan is in Engeland terechtgekomen (via Jeruzalem) en alle bestaande goudhamsters stammen van deze stamvader en -moeder af. Het zijn wel aardige dieren, maar ze slapen overdag en worden 's nachts (vooral tegen de bedtijd van de kinderen) actief. Als ze uit hun slaap worden gehaald, zijn ze vaak bijterig en agressief, maar op den duur, bij veel in de hand nemen wordt het soms

wat beter. Ze dragen zestien dagen, zeven worpen van zes tot twaalf jongen per jaar en vader heeft kannibalistische neigingen.

Dat eist dus nogal wat zorg en begeleiding.

Voer: zie de cavia.

Huisvesting: Het beste is een speciale hamsterkooi ($\pm f 25,-$); met katebakvulling of krullen.

Kinderen met biologische belangstelling hebben wel plezier aan hamsters, want er is veel aan hen te observeren. Leuke speeldiertjes en huisgenoten zijn het niet. (Intelligente ontsnappers wel en dan plegen ze nogal eens de isolatie van elektriciteitsdraden te vernielen).

7.6. *De schildpad*

Sympathiek en aardig dier, maar ik meen dat we hem niet als huisdier moeten houden. Hij plant zich niet in gevangenschap voort, is vrij kwetsbaar en zal uitsterven als men blijft voortgaan hem in grote hoeveelheden te importeren uit Griekenland.

7.7. *De rat*

Over de rat zijn afschuwelijke verhalen bekend, die berusten op een even afschuwelijk misverstand. Nu zal ik niet proberen de lezer af te helpen van vooroordelen. Daar zijn twee redenen voor.

De eerste is dat het boek van Maarten 't Hart veel meer bevat dan ik zou kunnen aanvoeren over de geschiktheid van de rat als huisdier.

De tweede reden is dat het gevaarlijk is vooroordelen van mensen aan te tasten. Ze zijn er namelijk erg op gesteld. Wie aan hun vooroordelen komt, wekt hun ergernis op en die zou zich wel eens kunnen uitspreiden over dit hele boek.

Daarom blijve het op twee na meest dialogische huisdier onbesproken.

Van kijken-naar-dieren is het één stap naar verzorging van dieren

7.8. *De hond*

Een goede regel is: Een „eigen” hond niet voor het kind twaalf is. Het kan natuurlijk wel eerder, maar dan blijkt dat de hond van een ander wordt, of al gauw weer verdwijnt. Na het twaalfde jaar is ouderlijke begeleiding niet overbodig, maar ervoor is er niet veel effect van te verwachten voor de dialoog kind-hond.

Om dit te begrijpen moet men iets van de psychologie van de hond weten. Hij is niet alleen slim, maar bovenal een sociaal dier. Van nature leefden zijn voorouders in goed georganiseerde groepen. De hond heeft dus een aantal samenwerkingskwaliteiten. Hij kan genegeheid geven, ontvangen en beantwoorden. Hij is trouw, hij kan veel leren en goed toneel spelen. Hij is er op ingesteld *leiding te ontvangen of te geven*.

Om dat laatste gaat het hier. . . Jammer voor de neo-naturalisten, maar in de hondenwereld bestaat geen democratisch overleg.

Je bent er duidelijk leider of volgeling. Als dus aan een hond niet duidelijk – dat is soms hardhandig (hetgeen totaal iets anders is dan agressief) – leiding wordt gegeven, gaat hij vinden dat het zijn plicht is de leiding te nemen. Dat zie je dan ook wel gebeuren in veel gezinnen.

Maar om echt leiding te kunnen geven, moet een mens al een zekere vorm van persoonlijkheid hebben ontwikkeld, want leiding geven veronderstelt: weten wat je wilt, met een open oog voor de mogelijkheden en de behoeften van een ander.

Vandaar de vuistregel: niet voor het twaalfde jaar een kind een hond geven.

Men sluit met een hond een verbond voor de rest van zijn leven (en dat is gauw 12 à 15 jaar). Alle theorieën ten spijt dat voor de hond geldt: waar mijn brood is, is mijn thuis – een hond heeft niet alleen zijn baas, maar is ook zijn baas.

Bezint dus eer gij begint.

Kinderen maken tussen 8 en 12 jaar vaak een periode door waarin ze er aan twifelen of ze wel een kind van deze vader en moeder zijn, of ze er eigenlijk wel bij horen en of ze niet – als Klein Duimpje en zijn broertjes en zusjes – op een slechte dag in het bos verlaten zullen

De hond: al meer dan 10.000 jaar de beste vriend van de mens; een dialogisch dier bij uitstek

worden.

Als juist in die periode een hondje met veel vertoon van vertedering en sentimentaliteit wordt binnengehaald en na een paar maanden of een half jaar van de hand wordt gedaan of in het bos achtergelaten omdat het te lastig werd, dan kan dat een ernstige oorzaak zijn van wantrouwen tussen kind en ouders.

Hetzelfde geldt voor dreigingen in de geest van: Als je niet elke avond helpt afwassen, gaat de hond weg. Dat kan namelijk niet. Als men verwacht dat een kind van een dier houdt, dan eist men terecht iets onvoorwaardelijks: nl. liefde.

Als nu de opvoeders deze liefde toch voorwaardelijk gaan maken, plegen ze op een gemene manier chantage.

Dit alles nog ongeacht de op blz. 59 beschreven schade die het kind kan worden toegebracht.

Eerst dus naarstig informeren wat de hond allemaal nodig heeft. Kan er echt voldoende met hem worden gewandeld en kan hij dan uithollen? Kan het kind hem fysiek de baas? Heeft men er het geld voor over (minimaal, op een sober dieet van brokken en water en een keer per week vlees, toch altijd f 10,- per week)? Kan de hond voldoende gezelschap en leiding worden geboden?

De hierboven gegeven richtlijnen voor het houden van een cavia, konijn of muis zijn ruim voldoende om er mee te beginnen. Dat geldt niet voor een hond. Als men een bepaald ras op het oog heeft, is het noodzakelijk er eerst wat over te lezen, met bazen te praten en goed uit te kijken.

Maar als een hond zijn kans krijgt door een goede, nuchtere verzorging en een strakke liefdevolle leiding, is hij geweldig in zijn mogelijkheden. Al sinds meer dan 10.000 jaar de beste vriend van de mens; een dialogisch dier bij uitstek dat men ieder kind zou gunnen, ware het niet. . .

7.9. *Vogels*

Men kan vogels rekenen tot de kijk- en verzorgingsdieren, die weinig dialogische mogelijkheden hebben. Onmiddellijk zullen allerlei bezitters van kanaries, parkieten, ara's, koerduiven en zelfs eenden protesteren, omdat het hun gelukt is met hun geliefde huisdier een zekere verstandhouding op te bouwen. Gelijk hebben ze, maar het behoort tot de – overigens zeer bevredigende – uitzonderingen.

Vogels zijn best leuk voor kleine kinderen, als de opvoeders mogen helpen de kooi schoon te maken en het zaad – en drinkbakje te vullen.

Parkieten, zebra-vinkjes en japanse meeuwtjes zijn het meest geschikt voor kinderen. Men kan het best informeren bij de dierenhandel over de soort kooien (die meestal nogal prijzig zijn) en over het speciale voer.

Er zijn nogal wat vaders die vogels (en vissen) houden voor hun eigen liefhebberij. Dat is alleen maar leuk voor de kinderen als deze

ook eens wat mogen en niet door de deskundige vader buiten spel worden gehouden.

Tegen het houden van vogels in de schoolklas wordt wel eens bezwaar aangetekend wegens het gevaar voor een nare infectieziekte, *phytacosis*.

7.10 Vissen

Ook de vissen kunnen worden gerekend tot de kijk- en verzorgingsdieren, met dien verstande dat kleine kinderen er weinig aan te verzorgen hebben en dat doen ze juist erg graag.

Zodoende worden de arme vissen vaak bedolven onder veel te veel voedsel dat bederft, het water vergiftigt en de dieren een vroegtijdige dood bezorgt.

Elke hengelaar kan vertellen dat de vis zelden wil bijten; daarom dient men zeer zuinig te zijn met voer.

Wat vissen wel nodig hebben is zuurstof. Het water neemt dat op aan de oppervlakte, die dus niet te klein mag zijn. Verder leveren waterplanten zuurstof.

De z.g. *goudvis* is vrij gemakkelijk te houden als men bovenstaande richtlijnen ter harte neemt. De dierenhandel verkoopt netjes, bodemstofzuigers, gewassen grond en drijvende waterplanten.

Voor het tropische aquarium moet een kind toch wel een jaar of veertien zijn, als het er min of meer zelfstandig mee wil werken. Goede boekjes en raad van ervaren liefhebbers is onontbeerlijk.

7.11. Apen en reptielen

Begin er niet aan; doorgaans wordt het één langzame, tragische kwijn- en sterfscene.

V. OP NU MAKKERS, LAAT ONS DWALEN . . .

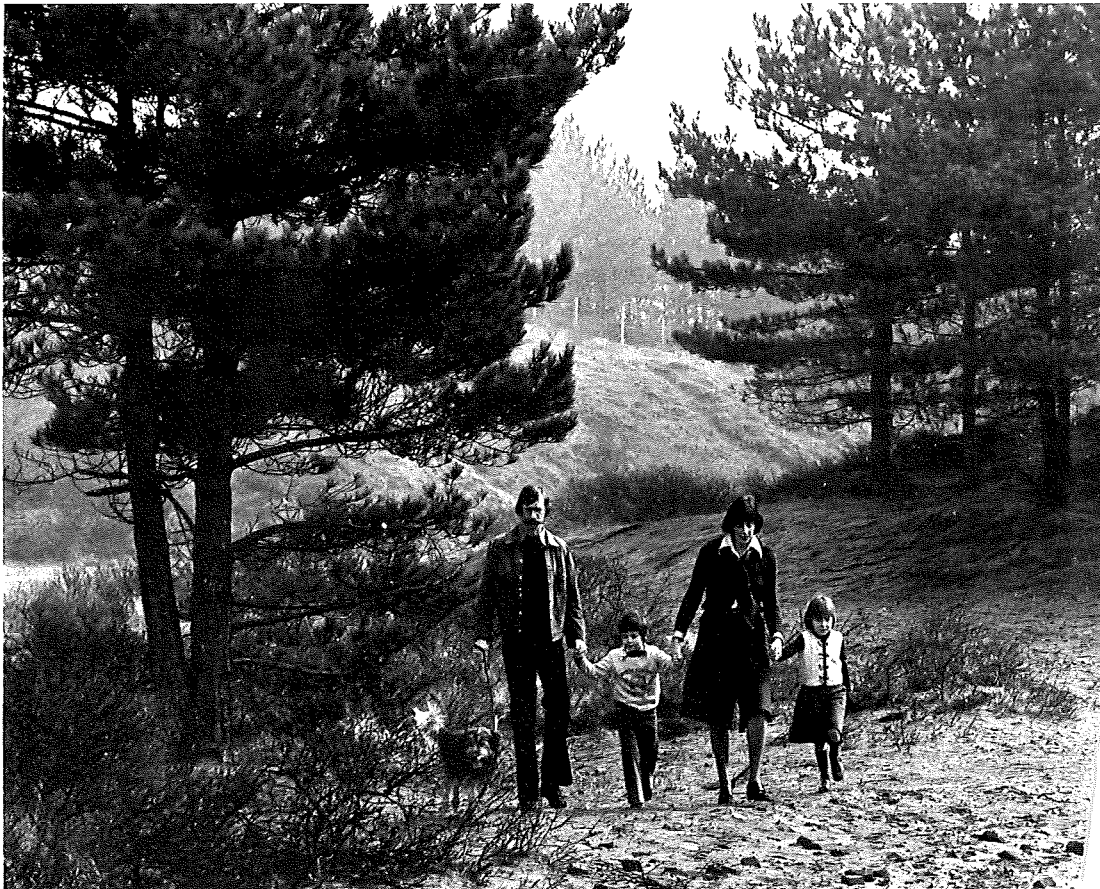
In dit hoofdstuk een aantal ideeën over hoe en waarheen. Er op uit trekken met de kinderen, hoort bij het leven en bij de opvoeding

1. *Er op uit trekken hoort bij het leven*

Het samen er op uit trekken heeft een speciale betekenis in het mensenleven, want het behoort – met verzorgen, aanraken, werken, vieren, leren, eten, spelen en praten – tot de grondvormen van menselijk contact.

De mens is op allerlei manieren een horizon-overschrijder; het zwerven zit hem in het bloed. Dat ziet men hem ook op andere le-

Het zwerven zit de mens in het bloed

vensterreinen doen: in de wetenschap, in de techniek, in de kunst – hij wil verder, ontdekkingen doen.

Ik denk, dat de hang van de mens naar „wat achter de einder” ligt, niet in de eerste plaats te maken heeft met zijn wens, zijn „algemene ontwikkeling” of zoiets te verruimen, maar veeleer met zijn drang, achter die horizon zichzelf terug te vinden, of beter nog het verloren paradijs, die tuin, waar de mensen met elkaar en met God en met de dingen, de planten en de dieren in een totale dialoog verkeerden.

Er op uit trekken hoort ook bij de grondvormen van de opvoeding. Opvoeders en kinderen trekken er samen op uit, opdat het kind later alleen en met anderen kan gaan. Wie zijn kinderen wil „begrijpen” en door hen begrepen wil worden, moet met hen er op uittrekken, niet als hij ze kwijt is, maar als hij ze nog heeft (datzelfde geldt natuurlijk ook voor de andere grondvormen).

Waar moeten die reizen heen? Naar de volle werkelijkheid en dus ook naar de natuur. En daarmee zijn wij bij het onderwerp van dit hoofdstuk terug.

2. Basisvormen van er op uit trekken

Ook hier geldt dat er rekening gehouden moet worden met de behoeften en de mogelijkheden van het kind. Opvoeders die voortdurend hun eigen behoeften willen bevredigen en dan zeggen dat het zo leuk is voor de kinderen, redeneren evenzo van achteren naar voren als zij die hun kinderen in alles gehoorzamen.

De actieradius van het kind tot drie, vier jaar (baby en peuter) wordt sterk bepaald door de blik en de stem van de veiligheid biedende opvoeders.

In het verleden is het meestal moeder geweest die deze moedegevende veiligheid bood en dat is wel te verklaren.

Het kind komt tenslotte uit haar baarmoeder en dat is toch nog altijd een hele overgang die niet al te geforceerd mag verlopen. Nog jaren lang heeft het kind de klank, het ritme, de geur, de warmte en de beschutting van het moederlichaam nodig; eerst om de verkenning van de werkelijkheid aan te durven, later om terug te vallen als het allemaal wat te veel wordt, nog later als een zekerheid achter zich.

Een wandeling in een besneeuwd bos is een noodzakelijke ervaring

Als moeder er niet is of andere besognes heeft, kan vader of een andere opvoeder deze moederrol wel (tijdelijk) overnemen, maar dan moet men niet uit het oog verliezen dat reuk, smaak, klankkleur voor een jong kind belangrijke oriëntatiepunten zijn. De slendang is heus niet alleen maar een primitieve voorloper van de kinderwagen!

Blz. 73: Of het nu gaat om een hond, een kat, een konijn of een cavia – het zijn levende wezens, met een naam, waarmee we zorgzaam, betrouwbaar en standvastig moeten leren omgaan

Blz. 74: Het I.V.N. in Amsterdam organiseerde voor langdurig zieke kinderen in een kinderkliniek een project Plant en Dier. De vos die „op bezoek” kwam mocht zich in een grote belangstelling verheugen

Waar men zich tegenwoordig terecht vaak tegen verzet, is de afwezigheid van vader die de hele zorg aan moeder overlaat en zich zelden met de kinderen bemoeit. Maar aan deze onjuiste manier van doen mag de huidige moeder nooit het recht ontlene nu ook maar afwezig te zijn in de opvoeding.

2.1. *Meegaan (baby en peuter)*

Voor het „er-op-uit-trekken” betekent dit dat baby en peuter *meegaan* met vader en moeder. Als het wandelwagentje, het bekende speelgoed, de vertrouwenwekkende kleren en de rituelen ook meegaan is het al gauw goed. Als die er niet zijn, is het al gauw mis. Kortom: niet te ver, niet te lang en niet te anders voor wat de vaste gewoonten van het kind betreft.

2.2. *De picnic (kleuter)*

Voor de kleuterleeftijd van ongeveer 4 tot ongeveer 7, gelden andere vuistregels. De kleuter is al duidelijk een kleine ik geworden, die zich een wereld aan het opbouwen is en dat alleen kan en durft met de zekerheid achter zich dat hij van zijn expedities in het onbekende weer naar de bekende, geordende, warme veiligheid van thuis terug kan.

Bovendien zijn onze begrippen van afstand en tijd de kleuter nog vreemd – beide moeten overbrugd worden door *doen*: nachtjes slapen, eten, paarden en auto’s tellen, kralen rijgen, verhaaltjes vertellen, versjes zingen, tekeningen maken, schelpen sorteren en wat er verder allemaal verzonnen kan worden.

Het zelfde geldt voor de natuur: deze is voor de kleuter nog niet mooi, indrukwekkend of interessant. Het is een natuur om in te spelen en te ravotten, om steentjes te zoeken en bloemen te plukken en

Blz. 75: Soms is een speurtocht moeilijk en spannend, maar ze volgen het uitgezette spoor

Blz. 76: Het natuurpad (zie blz. 97) is een route met pakkende informatie, die leidt tot observatie

een lieveheersbeestje op de hand te laten lopen. En hoe geweldig is het niet voor kleuters om echt handen- en voetencontact te hebben met de „materie van het veld”: heide, gras, bladeren en struiken. Later in dit boek komen we hierop nog terug (zie blz. 182v.).

Voeg daar nog aan toe dat kleuters (maar zij niet alleen!) het verschil nog niet goed weten tussen doodmoe zijn en geen zin meer hebben, en alles is gereed voor een afschuwelijke vakantie of een bedorven dagje uit. Concreet betekent dit:

- a. Niet te ver en steeds ergens naar toe en vandaar terug.
- b. Als het toch ver moet, houd ze dan onderweg bezig.
- c. Geef ze ter plaatse de kans om zich te installeren: „Hier wonen we vanmiddag (of deze week), en die steen daar is jouw stoel en dat is jullie huisje en daar mag je spelen”. Een echte kleuterbezigheid is de *pic-nic*, waarbij allerlei bezigheden voor en met de kinderen worden verzonnen.
- d. Zo weinig mogelijk sight-seeing met kleuters. Een waterval van 100 m hoogte bekijken is niets vergeleken met een beekje van dertig centimeter breed waarin je mag spelen. Elkaar met dorre bladeren gooien is fijn, door een bos rijden in een auto is vervelend.
- e. Ruik-, proef-, voel- en reukspelletjes doen het altijd. Onderweg moet daar gelegenheid voor zijn, evenals voor kliederen en bouwen.
- f. Gaan de baby en de peuter met de opvoeders mee, met de kleuter is het eigenlijk andersom. *Het programma moet om zijn „behoeften” en „mogelijkheden” heen worden gebouwd* (Dat is vanzelfsprekend iets anders dan de kleuter in alles zijn zin te geven).

2.3. De speurtocht (schoolkind)

Het schoolkind (6–14 jaar) heeft weer een grotere actieradius en een wat meer op de natuur gerichte interesse. Het is ook minder afhankelijk van de opvoeders. Toch vinden we alle kleuter-neigingen bij het schoolkind nog zeer sterk terug, vooral als de tocht lang is en er een groot beroep wordt gedaan op iets wat het nog in geringe mate

Op nu makkers, laat ons dwalen!

Op speurtocht: onderweg nu en dan een verrassing en een opdracht die ze moeten vervullen

bezit: geduld, zelfstandigheid en gevoel voor abstracties als schoonheid, majesteit en indrukwekkendheid.

Het schoolkind heeft die laatste noties nog niet zo ver in zijn ogen en oren, maar vooral in handen, voeten, neus, huid en mond.

Sluit de picnic vooral bij de kleuterleeftijd aan, de fase tussen 6 en 14 jaar is typisch de tijd van de *speurtochten* – door de opvoeder zo uitgezet dat het kind niet verloren kan raken. De sporen worden door groepjes kinderen gevolgd – onderweg vinden ze zo nu en dan een verrassing en een opdracht die ze moeten uitvoeren. Soms is de tocht moeilijk en spannend maar ze volgen het uitgezette spoor.

Wie kinderen van deze leeftijd zulke avonturen laat beleven, en ze

opvangt aan het einde van de tocht, krijgt ze ook mee als hij er zelf op uittrekt als er gepicnic wordt. Nu niet meer als peuter of kleuter, maar als schoolkinderen die zelf al een spoor kunnen volgen en daarom op hun manier de basisvormen uit hun jonge verleden durven herhalen.

2.4. *De zwerftocht (puber)*

Voor de puber (14–18) wordt het spoor steeds minder door de opvoeders uitgezet. Hun basistype wordt langzamerhand meer en meer de *zwerftocht*, niet precies weten waar je zult uitkomen, maar met een min of meer vaag richtingsbesef en ook met de vaste zekerheid dat er een thuis is dat op je wacht. Als de puber die kans wordt geboden zal hij op zijn beurt de oude basisvormen – meegaan met, de pic-nic en de speurtocht – ter gelegener tijd durven en willen herhalen, al dan niet met zijn opvoeders die hem tot oudere medevolwassenen worden.

Meegaan wordt dan samengaan; de pic-nic wordt samen voorbereid; het spoor wordt niet steeds door de ouders uitgezet, maar ook wel eens door hen gevolgd; de zwerftocht wordt samen ondernomen.

3. *(Dag)kamperen en „huren”*

De hieronder besproken activiteiten zijn van het pic-nic-type, d.w.z. je gaat naar een mooi plekje, je blijft daar voor kortere of langere tijd en daarna ga je naar huis terug.

Als bezigheid is het typisch iets wat de kleuter al aan kan, wanneer er tenminste rekening wordt gehouden met zijn mogelijkheden.

3.1. *Dagkamperen*

Een vrij nieuw maar heel goed woord voor wat hier wordt bedoeld: voor één dag slaat men ergens zijn kamp op.

Dat „kamp” kan bestaan uit een oud tafelkleed dat op de grond wordt uitgespreid, of uit een luxe caravan, compleet met voortent en

allerlei meubilair. Dat is niet zo interessant, al blijkt dat kinderen, naarmate ze jonger zijn, meer behoefte hebben aan een herkenbaar eigen stukje afgepaalde veiligheid in de vorm van een windscherm, een tentje of iets dergelijks. Soms is er zelfs een hut te bouwen.

Belangrijker dan de uitrusting is de *plaats* van vestiging en de *instelling* van de opvoeders.

Wat de plaats betreft, kan men voor de kleuterleeftijd aanhouden: a. Niet te ver; b. niet te druk en daardoor te onoverzichtelijk; c. activerend wat de natuur betreft.

Voor hen die in de randstad wonen en op het openbaar vervoer zijn aangewezen is dat niet eenvoudig.

Het strand is vaak te druk en bij koud weer ongeschikt. De duinen bieden wat meer mogelijkheden, maar daar moet men de weg al weer een beetje weten, met name waar de toegangspunten en de bruikbare plekken zijn.

Toch is er in de randstad ruimte genoeg, maar dat vereist enige voororganisatie en juist gezinnen die een dagje picnicken het meeste nodig hebben, komen er het minst aan toe. Vaak trekt men dan maar naar de bekende speeltuinen, dierentuinen en andere toeristen-attracties, waar het druk is en duur en waar de kinderen te veel last hebben van snoepkramen, koopstalletjes, patatauto's en cola-automaten.

Wie durft bijvoorbeeld de trein te nemen naar Woerden, vandaar de bus naar Linschoten en dan een plekje te zoeken aan een van de mooiste riviertjes die de randstad kent? Of van Gouda via Haastrecht, naar de Vlist? Zo zijn er honderden mogelijkheden.

In het algemeen zijn de V.V.V.'s bereid genoeg om te helpen; slechts een enkele keer treft men er een hautaine mensenhaatster aan die niet luistert en alleen maar in stereotiepe zinnen antwoordt.

„Aan de V.V.V. van de gemeente Geldermalsen, Wilnis, Heilo, Abcoude, enz. We willen graag op een zondag met ons gezin bij U in de buurt picnicken op een rustig plekje. Waar kunnen we terecht en hoe komen we daar, want we hebben geen auto. Hoogachtend”.

Soms reageren ze dan met een paar folders, vaak met een briefje.

Ook zijn er nog wel eens regionale kranten zo slim om een verslaggever bereikbare picnicplaatsen te laten zoeken, compleet met de vertrektijden van het openbaar vervoer.

Verder heeft de Nederlandse Spoorwegen N.V. een aardige voor-

raad folders klaar liggen op het gebied van dagtochten, waarvan een aantal in samenwerking met regionale busdiensten is opgesteld. Aan de loketten van de stations helpt men graag verder.

Voor wie een auto ter beschikking heeft, wordt het allemaal wat gemakkelijker, want ondanks alles is de auto een mooi bezit.

Sommige jonge intellectuelen willen dat niet horen, maar er zit iets tragisch in, dat nu eindelijk grote aantallen arbeiders zich een auto kunnen veroorloven, allerlei lieden komen vertellen dat het onfatsoenlijk is.

Een auto geeft talloze flatbewoners de kans de natuur in te trekken. Dat zich daarbij nieuwe problemen voordoen van milieuvervuiling en verkeersongevallen, is de kleine auto-bezitter niet kwalijk te nemen en moeilijk duidelijk te maken.

Allerlei organisaties (zie adressenlijst; stuur een briefkaart en ze sturen gratis informatie!) hebben talloze goede picnic-plaatsen ingericht, maar ook zonder de lijsten is het niet moeilijk een leuk plaatsje te vinden.

Als vuistregel mag gelden dat voor kleuters een uur auto-rijden al erg lang is, ook als ze worden beziggehouden.

Een picnic-plaats voor kleuters moet activerend zijn wat de natuur betreft, is hierboven geschreven. Feitelijk betekent dat: zand, water, begroeiing, stenen, denneappels, bladeren, takken, plukbloemen of grassen; kortom zaken waarmee ze iets kunnen doen.

Maar dat is niet genoeg. Als de opvoeders op de picnic-plaats de kleuters maar wat laten geworden en zelf gaan zonnen of klaverjassen, draait het al gauw op ruziën en zeuren om snoep uit. Duurt zoiets lang genoeg, dan komen de opvoeders wel in (re)actie, maar nu in negatieve zin.

Veel beter is het daarom de kleuters even op gang te helpen, al is het maar door een touw aan een emmertje te binden, waarmee ze water uit de sloot kunnen halen om dan dorstige struiken te besproeien.

Een klein tuintje maken van stenen en bladeren doet het ook altijd. Als het helemaal niet anders kan, is er ook nog altijd de mogelijkheid van een balspel, maar dat ontaardt zo gauw in een dom heen en weer trappen, dat zelfs Fröbel – de grote promotor van de bal in het kleuterleven – er van zou gruwen.

Wanneer er oudere kinderen bij zijn, moet de picnic-plaats zo worden gekozen, dat vandaaruit ook (kleine) tochtjes te ondernemen zijn.

Laat vader dan maar eens bij de kleuters blijven en moeder er met de groteren op uit trekken; dat is een heel gezonde verwisseling van rollen.

3.1.1. *Vissen*

De hengelsport is in ons land bijzonder populair en dat is wel te begrijpen. Het is een aanleiding om voor dag en dauw de natuur in te trekken, vaak onder barre weersomstandigheden.

Dat doet een mens goed, ook zonder dat hij het zelf beseft.

Verder is vissen een stille bezigheid, waardoor men ontdekt – of soms alleen gewaar wordt – dat stilte bestaat uit allerlei verrassende, harmonieuze geluiden: de wind, het riet, het water, de vogels en een hond in de verte.

Tenslotte is vissen een sterk dialogisch gebeuren: *open* voor dat wat er onder water gebeurt en door middel van moeilijk te vertalen dobbersignalen duidelijk wordt en *intentioneel*, dat is vastbesloten en kundig (re)agerend op het juiste moment, soms krachtig, soms behoudzaam, soms haastig, vaak met eindeloos geduld.

Toch zitten aan deze tak van sport, als men niet oppast, wel degelijk „weerhaakjes”, nadelige kanten, die men zich beter kan realiseren, alvorens de hengel uit te gooien.

Ten eerste wordt ook deze sport – welke niet? – zo vaak bedreven vanuit de primaire intentie; men moet ook aan de waterkant zichzelf zonodig bewijzen door de grootste vis te vangen.

Ten tweede is het typisch een mannsport, die de vader uit het gezin haalt, naar de sfeer van de ouwe-jongens-van-de-gestampte-pot. Hoe meer het vader daar gelukt om geaccepteerd te worden, des te minder moeite zal hij doen om in het gezin de problemen op te lossen.

De auto geeft talloze flatbewoners de kans de natuur in te trekken

NATUUR EN KIND

Er zijn duizenden vaders die zaterdags voor dag en dauw gaan vissen, 's middags thuiskomen en dutten tot het journaal.

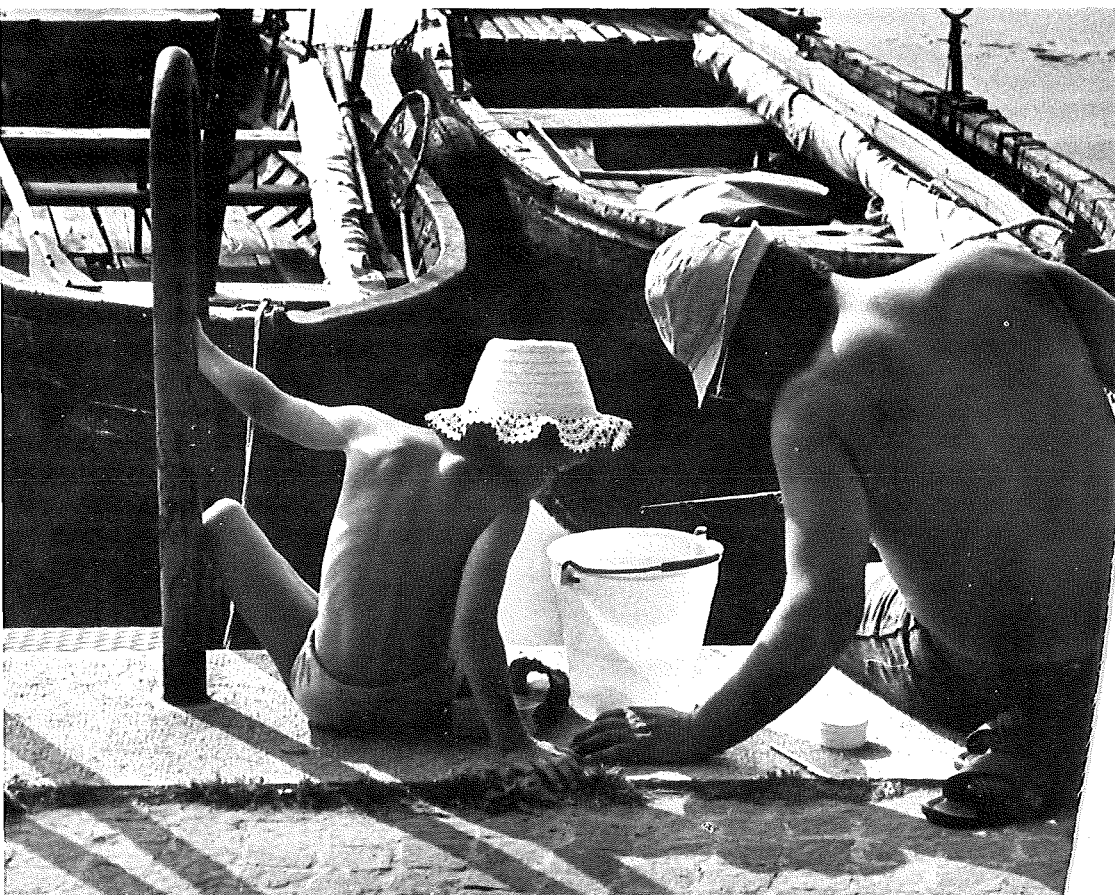
Zondagsochtends slapen ze uit, 's middags gaan ze naar het voetballen en 's avonds kijken ze naar Studio Sport.

Allemaal heel begrijpelijk na een week vervelend werk, waarin je op geen enkele manier tot jezelf kunt komen, maar niet best voor vrouw en kinderen.

Waarom niet de visdag omgebouwd tot een pic-nic-achtige toestand voor het hele gezin of een deel ervan? Omdat er dan stevast minder wordt gevangen?

Er zijn honderden die er anders over denken en er zo nu en dan wel een gezinsevenement van maken. Als de vis dan niet wil bijten, kan het toch een enorme dag worden! Bij de inrichting van nieuwe visplaatsen werkt men al in deze richting.

Als de vis niet wil bijten, wordt het toch een fijne dag!

3.2. Kamperen en huren

Kamperen – en het huren van een huisje of een z.g. appartement – moet naar onze inzichten een gezinsbeleving zijn, waarbij alle gezinsleden afzonderlijk en het gezin als geheel de kans krijgen zich op een nieuwe manier te ontdekken, ook aan de natuur.

Als er kleuters meegaan, zullen deze voor een goed deel de gang van zaken bepalen, omdat ze – zoals gezegd – geen aanhangsels meer zijn van de opvoeders en nog niet de mogelijkheden hebben van schoolkinderen.

Een week of veertien dagen per jaar samen, in de eenvoudige omstandigheden van een tent of een huisje, kan bijzonder veel goeds opleveren, maar ook veel narigheid. Het hangt er maar vanaf of de opvoeders er volledig zijn voor elkaar en voor de kinderen en of ze

Fietsroutes, in vele soorten en hoeveelheden

de natuur willen beschouwen als een deel van de werkelijkheid waartoe ze zelf behoren.

Na alles wat hierboven is geschreven en nog zal volgen, behoeft hieraan weinig te worden toegevoegd.

4. *Uitgezette fiets- en wandelroutes*

Ze zijn er in vele soorten en hoeveelheden, compleet met routebeschrijvingen, kaartjes en andere nuttige informatie. De ene tocht is nog mooier dan de andere, omdat steeds plaatselijke mensen, die de leukste plekjes kennen, ze hebben uitgezet.

Een moeilijk punt is vaak weer de bereikbaarheid van het startpunt, als men met het openbaar vervoer wil of moet reizen.

Toeristische rubrieken in de pers en voor de radio en televisie doen al wel veel op dit gebied, maar het kan nog veel gericht en precieser.

En dan niet op vrijdag, als het al te laat is om plannen te maken!

Verder zou ik wel dolgraag willen dat Sociale Academies en Wijkverpleegsters-opleidingen hun studenten wegwijs maakten op dit terrein, want wie een rammelend gezin zo ver kan krijgen dat het er, goed voorbereid, een dag op uit trekt, biedt soms meer dan in honderd gesprekken kan worden bereikt. Maar wie van deze begeleiders weet bijvoorbeeld dat bij elk NS-loket een ANWB-NS folder verkrijgbaar is met een lijst van alle erkende fietsenverhuurders? Wie weet dat in elk spoorboekje een lijst is te vinden van stations waar fietsen te huur zijn voor f 3,- per dag of f 12,00 per week?

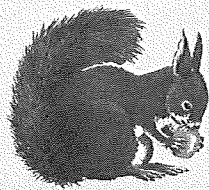
De hier besproken, uitgezette tochten zijn van het speurtochten-type, d.w.z. bijzonder geschikt voor gezinnen met schoolkinderen. Wie kleuters meeneemt moet een aantal kunstgrepen toepassen door niet te ver te gaan en speel-eet-toestanden in te lassen. De groteren kunnen dan bijvoorbeeld met de moeders verder gaan en op de terugweg de vaders met de kleintjes weer oppikken.

Voorbeeld van een Voetspoor, zoals die tegen een kleine vergoeding worden uitgegeven door Staatsbosbeheer in samenwerking met de ANWB

PRESENTIEMPLAAR

n° 30

eekhoorn

de bosken bij hardenberg

met de blote voeten en een oorsprong!

Stukken veertrend en grote percelen heide, af of niet aan kleine boeren in pacht gegeven, met plaatselijk zeer drassige plekken en russen. Zo liggen de heidevelden rond bij de Ovensluis plaats Hardenberg enij voordat ze in de omringelen in onginning werden gebracht. Als werk-voorschrijfsblijst liet de regering er door het Staatsbosbeheer een 1000 ha groot (produktiebos) aanwijzen. Honderden west-rozen spraken er met de schop de grond om waarna de oorsprong het werk afmaakte. Vervolgens plantten de arbeiders er jong naaldbout, linspar (onte herenboom), groene: lank en douglas, loewij en stonden van de velden vaak beplant werden met een rand loofbomen. De boswachter Hardenberg is dus aangelegd met als hoofddoel produktiebos, wat wil zeggen dat de bossen er in de eerste plaats aangegaven werden om later als ze volwassen zijn hun weg te vinden naar de bocherastkende industrie. Er is in de loop der jaren wat veranderd. De bossen bij Hardenberg hebben nog steeds primair hun oorspronkelijke functie, maar het Staatsbosbeheer doet er alles aan om het voor de mens plezierig te maken er rond te wandelen.

Stukjes grond die een bijzondere landschappelijke of natuurwast- schappelijke waarde hebben (gevegen) worden niet meer met bos beplant maar in hun huidige staat, als natuurmonument bezocht.

Midden in de boswachterij heeft het Staatsbosbeheer laat in de zandger jaren het alom bekende recreatiegebied 'de Oudemeijer' aangelegd. De grote uitgraven sportvelden trek op zomere dagen vele bezoekers. Vanaf de omringende groen weggen leidt een recreatiweg zwaas door de boswachterij naar dit gebied.

Voor de wandelaars zijn drie mooie wandelroutes uitgestippeld die kon door de interessantste delen van de boswachterij voren. Natuurlijk blijft het voor iedereen mogelijk zijn eigen weg te zoeken.

Voor fietsers en ruiter zijn een aantal goed aangegeven paden aangelegd. Voor de beoefenaars van de ruiter sport geldt dat zij niet buiten de voor hen bestemde paden mogen komen daar zij anders veel schade aan andere wegen toebrengen. De kaart waarheen de op de borden afgebeelde ruiter kijkt, geeft de richting van de te volgen route aan.

Wie vroeg opstaat kan met wat geluk een ree of vos zijn pad zien kruisen. Ook konijnen en hazen kan men op zijn wandeling aantroffen en de kans is groot dat u een fazant opschikt, hoewel het twielfachig te wie het meeste schrikt van zijn plotselinge ontmoeting. Met een beetje geluk zal u ook een hert of een torenkik kunnen zien. Klein bosvogeltjes als mezen, vinken en de bonte vliegenvanger trek u zeker aan.

Met Staatsbosbeheer vindt u uit om maar eens een kijkje te nemen in deze boswachterij. En als u een goed wandelaar bent wilt u zich er over verbaas wat dit produktiebos u allemaal te bieden heeft.

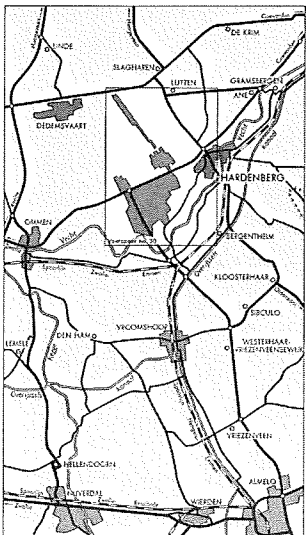
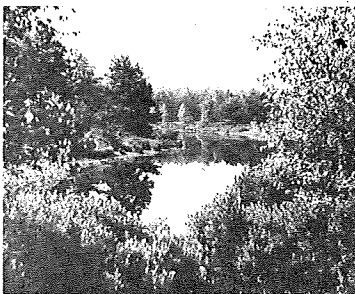
de rode wandeling

De rode wandeling begint officieel bij een van de paarsepalen aan de rechterzijde van de recreatiweg die rondom 'de Oudemeijer' loopt. Officieel, omdat een knoek van de landaanwinstingen van het Staatsbosbeheer is dat je ze oeverl kunt beginnen en loch weer op het uitgangspunt eindigt. Volg gewoon de paaltjes met de keepten van goudkleurige kleur.

De wandeling die ongeveer een uur in beslag neemt voert u evenals de andere twee wandelingen door een gemengd naaldbos. Ongeveer halverwege vindt u op uw pad een prachtige vijver, 'de Haaspas'. In de volksmond moet deze waterpartij 'de Zwanenvijver' vanwege de vorm waarin ze in de jaren dertig gegraven is. In kruidenged werd identiek de uitgegeven grond weggevoerd en aan de rand van de Haaspas weer uitgestort waardoor aan de oeveren een glooiend landschap is ontstaan. Inderdaad worden de arbeiders nog per kubieke meter verplaatste grond uitstortend (ongeveer een zes maalgeveng), wel even iets om zonder weemoed bij stil te staan als u deze prachtige vijver bewaard.

De biesvode gloed aan de oevers wordt veroorzaakt door de begroning met gageel (vlooienkruis) — in de volksmond — werd door de boeren tussen de lakens gestrooid om deze springende badgasten te verdrijven.

De "Haaspas"

Uitgave Staatsbosbeheer in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Toeristenbond

424.014.0001 - 1986/01/24

14.618.1972

Natuurlijk kunnen deze speel-eet-toestanden plaats vinden in een restaurant annex speeltuin met flipperhal, maar ergens op een beschutte plek aan de kant van de weg is het eigenlijk veel leuker. Als ze even de kans krijgen, zijn kleuters zeer vindingrijk in het gezellig maken en in het zoeken van denneappels, boterbloemen en gekleurde kiezels.

Al eerder is er op gewezen dat dit soort tochten ook heel goed gemaakt kunnen worden met „slecht” weer, waarmee dan meestal regen, sneeuwjacht en storm worden bedoeld. De voorbereiding wordt dan iets moeilijker voor hen die niet over een auto beschikken, omdat aan het einde van een koude natte tocht, beschutting en warme soep uit een thermo-kan erg gewenst zijn.

Een variant op deze tochten zijn de z.g. wandelmarsen van de wandelsportverenigingen, die meestal wel in de plaatselijke of regionale pers worden aangekondigd. (Waarom eigenlijk nooit in de landelijke pers onder de rubriek wandelkalender?)

Er is vaak sprake van een prestatie karakter en wat meer drukte, maar kinderen (ook en vooral de oudere kleuters) zijn gek op een echte medaille en drukte vinden ze best gezellig.

De opvoeders zijn er toch zelf bij, als er een mooi plekje komt om te spelen en te eten en de kinderen er in een soort prestatieroes voorbij willen?

Uitgezette wandel- en fietsroutes zijn bijzonder geschikt om met meer gezinnen samen te maken, als er tenminste een zekere eenstemmigheid is over het te besteden geld. Maar ook *grootouders* kunnen kinderen in de lagere schoolleeftijd – en zichzelf – een groot plezier doen door de fietsen of de wandelschoenen eens na te kijken en er dan op deze manier samen op uit te trekken.

Een groep studenten heeft eens een aantal ouders gevraagd waarom ze zulke dingen nooit deden. Het was geen echte goede doorsnee van de bevolking die ze ondervroegen, maar de verkregen gegevens zeggen toch wel iets.

Sommige ouders vonden het te duur, ze zaten rond het minimumloon of moesten toekomen van een W.W.-uitkering en woonden in de randstad. Maar er waren redelijk goede fietsen in huis en in een

Er zijn heel wat plekjes in Nederland om ongestoord te wandelen

half uur zouden ze de stad uit kunnen zijn.

Anderen waren er organisatorisch duidelijk niet toe in staat. Weer anderen waren elkaar al zo kwijtgeraakt, dat het niet meer mogelijk was wat dan ook samen te ondernemen. Nog weer anderen zagen er „absoluut het nut niet van in”. Maar de grootste groep antwoorden was van het type van: „We zijn het niet gewend. Toen wij jong waren, was het niet nodig. We woonden op een dorp en we wisten ons wel te redden. Ik ging weleens met mijn moeder bosbessen plukken of denneappels zoeken voor de kachel. Nu we in de stad wonen doen we het niet met onze kinderen. Gek eigenlijk, maar we komen er gewoon niet toe”.

Bij het I.V.N. (zie adressenlijst) is een lijst verkrijgbaar van de z.g. bezoekerscentra. Deze liggen bij de grote natuurgebieden en geven

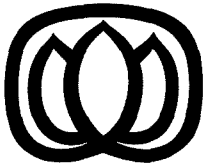
wandelaars een leuke gelegenheid zich vooraf wat op de hoogte te stellen.

4.1. *De rondleiding in de natuur*

Gesteld dat de rondleider zijn vak verstaat en weet wat hij zeggen (en zwijgen) moet, dan is het nog een te moeilijke opgave voor kinderen beneden een jaar of tien. Er bestaan natuurlijk wel van die zeer leergierige we-willen-alles-weten kinderen, maar meestal is na een minuut of twintig de grap er wel af en dan wordt het een gesjok achter in de groep zonder nog te luisteren naar de rondleider. Boven de tien is de kans op aandacht groter, maar niet bij alle kinderen. Er zijn er ook, die best kunnen liefhebben, bewonderen en verbeelden zonder te weten.

Wie echter een stel kinderen heeft met intellectuele interesse voor de natuur, moet eens aan een rondleiding beginnen. Vooral die van Staatsbosbeheer bieden nog wel wat meer dan kennis alleen (zie de adressenlijst). En ook de I.V.N.-afdelingen organiseren zo het een en ander (adressenlijst bij het I.V.N. verkrijgbaar).

Embleem en briefhoofd van het I.V.N. te Amsterdam

Instituut voor natuurbeschermingseducatie
plantage middenlaan 41, amsterdam-c., tel. 020-228115*, postgiro 347147

Blz. 93: Vissen, een stille bezigheid, waardoor men ontdekt dat stilte bestaat uit allerlei verrassende, harmonieuze geluiden (zie blz. 85)

Blz. 94: De ene fietstocht is nog mooier dan de andere, omdat ze zijn uitgezet door plaatselijke mensen die de mooiste plekjes kennen (zie blz. 88)

4.2. *Het natuurpad*

„Een natuurpad is een bebakende route in het terrein, die dient om de belangstelling te wekken voor de levensverbanden tussen plant, dier en mens onderling en voor de afzonderlijke levensprocessen van de soorten, met inachtneming van de invloed die bodem en klimaat hierop uitoefenen”.

Hier zijn echte biologen aan het woord! Maar ze weten blijkbaar ook iets van kinderen, want ze spreken niet over soortenkennis bijbrengen, maar over belangstelling wekken en dat is nu precies waar het om gaat.

Een natuurpad is een niet al te lange wandelroute met een flink stuk pakkende informatie in de vorm van panelen, folders en stencils. Deze informatie leidt – als het goed is – tot observatie door de (opvoeders en de) kinderen. Ze zullen gespannen gaan luisteren naar vogelgeluiden, op handen en voeten zoeken naar planten en snuffelen aan bloemen en paddestoelen.

En als ze niets meer kunnen of willen opnemen, wandelen ze gewoon verder en is er niemand die zuur kijkt. Staatsbosbeheer heeft naar mijn gevoel heel goede natuurpaden aangelegd en ik doe niemand tekort als ik hier even het belangrijke werk van M. Mantje van Texel noem. Op zijn natuurpaden heb ik geleerd wat er allemaal met creativiteit en een zekere eigenzinnigheid op dit gebied mogelijk is.

Het oudste en meest beproefde natuurpad is in de duinen van Meyendell bij Wassenaar. Verder zijn er drie natuurpaden voor blinden! Men vindt ze op Texel, in Den Haag (Zuiderpark) en bij Breda (Mastbos).

Voor kinderen van een jaar of acht af, zeer aan te bevelen. Er bestaan ook natuurpaden voor kleuters, uitgevoerd met diaviewers en cassetterecorders; heel kwetsbare en daarom steeds zeer tijdelijke opstellingen.

Water behoort tot de elementen, waarmee elk kind oerervaringen leert opdoen

Blz. 95: „Zullen we het droog houden?”

Blz. 96: (boven) „Kijk, daar zit een kikker!”

(onder) „Hoe krijgen we die balk aan de overkant?”

4.3. *Vaar- en schaatsroutes*

Vaarroutes worden hier voor de volledigheid genoemd. Ze worden voornamelijk uitgezet voor speciale gelegenheden en zijn zeker niet geschikt voor een gezin dat eens een tochtje wil maken, in of buiten de vakantie.

Eigenlijk is dat erg jammer. Het moet toch mogelijk zijn dat verhuurbedrijven van roeibootjes (met behulp van deskundigen van het I.V.N.) kleine en grotere tochten uitzetten, compleet met routebeschrijving, opdrachten en herinneringslint. Commercieel is er zeker iets van te maken, maar niet iedere roeibootjesverhuurder heeft pit en energie genoeg om over te schakelen.

In de wieden in N.W. Overijssel is er gelukkig wel zoets: een natuurvaarroute, aan te vragen bij de V.V.V. Giethoorn. Voor dit gebied is er zelfs een punterboekje, compleet met bouwplaat!

Schaatsroutes zijn in ons land zeer bekend. Als er een strenge winter is, neemt elk fatsoenlijk dagblad een schaatskalender op. Meestal wordt helaas niet vermeld hoe inschrijfpunt en startpunt met het openbaar vervoer te bereiken zijn.

Soms zijn beide punten kilometers van elkaar verwijderd; het is verstandig vooraf daarnaar te informeren.

Veel ouders zien tegen dergelijke tochten op, omdat ze denken dat de kinderen (of zichzelf) het niet zullen halen. Als de eerste stijfheid op de plaatselijke ijsbaan in een paar dagen is overwonnen, blijkt echter dat – als het niet te hard waait – vijftientig kilometer door kinderen boven de tien jaar zonder bezwaar worden weggeschaatst. Gewoon niet te laat starten en rustig de tijd nemen. De koek-en-zopie-tentjes rijzen bij zulke gelegenheden uit het ijs als paddestoelen uit de warm-vochtige bosgrond in oktober.

4.4. *Het Grenspad*

Het *Grenspad* is een voetspoor dat in Maastricht begint, waar het

Geen tijd om je neus te snuiten, want 't is nog een heel eind

aansluit op de – voor insiders – bekende Route Nr. 5, die van Maas-tricht naar de Middellandse Zee leidt.

Het Grenspad loopt eerst langs de Belgische grens naar Eijsden, en vandaar via Slenaken naar Vaals. Daar buigt het om naar het Noorden. Het volgt ongeveer de grens, helemaal tot Nieuw Staten Zijl in het Noorden van Groningen, waar de Westerwoldse Aa eindigt. De totale lengte is moeilijk te bepalen, maar zal in de buurt liggen van 560–580 km.

Het is een voetspoor, dus vermijdt het zoveel mogelijk de verkeerswegen; het loopt door bossen, langs akkerranden en over wildpaadjes, smalle karresporen en de eindeloze rechte wegen in de veengebieden.

De bebakening is eenvoudig gehouden; kleine genummerde metalen schildjes. De route-beschrijving, die uit verschillende bij elkaar aansluitende delen bestaat, is geschreven door dezelfde plaatselijke mensen die een stuk van het Grenspad hebben uitgezet en het elk jaar controleren.

In de routebeschrijving zijn niet alleen de natuurlijke en culturele wetenswaardigheden opgenomen, maar er staat ook zorgvuldig in beschreven op welke punten je het grenspad – via het openbaar vervoer – kunt bereiken en waar je het kunt verlaten, om via datzelfde openbaar vervoer weer naar huis te gaan.

Ook kun je er in vinden waar je kunt eten en overnachten; campings, kampeerpaspoortterreintjes, jeugdherbergen, kampeerboerderijen, pensions, hotels, compleet met telefoonnummer voor de reserveringen.

Omdat het Grenspad herhaaldelijk over „niet voor publiek toegankelijke terreinen” loopt, gelden begin-stempels op de betreffende delen van de routebeschrijving als toegangsbewijs. Eindstempels op de verlaatpunten worden als herinnering ook altijd op prijs gesteld.

Het hele jaar door lopen kleine groepjes trekkers in beide richtingen over het Grenspad – soms een, twee of drie dagen, soms een week. Op het punt waar ze zijn geëindigd komen ze een volgende keer terug om weer verder te gaan, want ze rusten niet voor ze het hele pad hebben afgelopen.

Natuurlijk zijn er ook die de tocht in één vakantie volbrengen en er een soort prestatiewedstrijd van maken. Dat is eigenlijk wel jammer omdat hun zodoende veel ontgaat van de verrassend mooie natuur.

Het is opvallend hoe schoon en netjes het Grenspad blijft. Dat komt doordat de plaatselijke mensen er zich verantwoordelijk voor voelen en zo nu en dan hun stuk nog eens even nalopen.

Het is alleen maar jammer dat het niet veel eerder tot stand is gekomen en dat zolang allerlei instanties op de gebruikelijke manier meenden de realisatie te moeten vertragen.

Gelukkig zijn de plannen om vanuit Maastricht langs de Maas naar het Noorden en dan via Thorn, Luykgestel, Putte, Zelzate naar Re-tranchement een tweede Grenspad aan te leggen in een ver gevorderd stadium.

VI. WATER, AARDE, LUCHT EN VUUR

Voor een aantal oer-ervaringen en hun mogelijkheden in de opvoeding, worden in dit hoofdstuk ideeën en suggesties aangedragen

1. *Inleiding*

In het oude Griekenland zocht Empedocles naar datgene waaruit alles is opgebouwd en stootte toen op de elementen: vuur, water, aarde en lucht.

We kijken daar tegenwoordig enigszins anders tegen aan. Een mens is onzes inziens meer dan water, vaste stof, lucht en vuur. Toch is het niet te ontkennen dat Empedocles iets vond dat van belang is. De „elementen” vormen de basis van het bestaan. Het zijn niet alleen de chemici, biologen en geologen die dit erkennen met hun moderne theorieën over het ontstaan van de aarde uit een zich langzaam verdichtende, vurige gaswolk. Ook de Bijbel, waarin het om heel andere waarheden gaat dan dit soort theorieën bevatten, weet van water, aarde, lucht en vuur. Deze hebben er hele speciale, oorspronkelijke betekenissen.

Volgens onze pedagogische inzichten zal het kind om tot zichzelf te komen, de dialoog met water, aarde, lucht en vuur niet kunnen missen. Verder menen we dat we in een maatschappij leven, waarin het kind niet terloops, zonder dat de opvoeder er iets aan doet, voldoende van deze ervaringen opdoet.

Aan het begin van de menselijke ontwikkeling zijn de dialogische mogelijkheden van het kind nog samengebald in het zintuigelijk gevoelig lust – onlust beleven, dat senso-pathie wordt genoemd. Vanuit dit begin kunnen – door opvoeding – andere dialogvormen en andere intenties ontstaan, die dan niet in de plaats komen van de (senso-pathische) oer-ervaringen, maar er op stoelen.

We bevinden ons met deze beschouwingen op de grens van het onderwerp van dit boek, want uit de senso-pathische dialoog met water, aarde, lucht en vuur komt het (aanvankelijk sensomotorische) hanteren, spelen en werken met het rijk van de dingen voort. Dat ligt buiten ons onderwerp, maar is daarom niet minder belangrijk.

Vuur, één van de elementen

Deze oer-ervaringen met datgene dat tot de basis van het bestaan kan worden gerekend, zijn zeer belangrijk voor de opbouw van de persoonlijkheid. Als het kind ze mist, zal het ze later niet kunnen hernieuwen en integreren. Allerlei recreatieve mogelijkheden (in de dubbele betekenis van het woord) worden het zodoende onthouden, om maar niet te spreken van de andere problemen die er ontstaan als niet op deze oer-ervaringen kan worden teruggegrepen. Want de toegang tot enorme stukken werkelijkheid wordt erdoor ontsloten.

Het eerste *water* waarmee het kind in aanraking komt, is het vruchtwater, waaruit het snuivend en proestend opduikt, het bestaan tegemoet. Bij de doop, die verwijst naar het opnieuw worden geboren, herhaalt zich dit. Beide gebeurtenissen – geboorte en doop – hangen weer samen met het verschijnsel dat alle leven op aarde in de zee is begonnen. Water bedekt meer dan twee-derde van het oppervlak der aarde, de poolkappen bestaan uit ijs van aanzienlijke dikte, alle levende organismen bevatten als hoofdbestanddeel water.

Aarde, stof, is datgene waaruit de mens is geformeerd en waartoe hij zal wederkeren, waarmee hij worstelt, waaraan hij zich op allerlei manieren kan vergrijpen, waarvan hij huizen en altaren kan bouwen. Zo verwijst elke handvol aarde, naar de planeet waarop wij leven. Men kan deze aarde zien als de moeder godin, die heerst over dood en vruchtbaarheid, als het rijk bewoond door tellurische machten en door aardmannetjes en kabouters. Men kan de aarde zien als de plaats die de mens is gegeven om tot zijn bestemming te geraken, de rustplaats van Gods voeten.

Lucht, adem, is bij de mens het eerste wat hij nodig heeft en het laatste wat hij geeft. Lucht verwijst naar het menselijk leven zelf, naar de Geest, die waait waarheen hij wil en die zich aankondigt in het geluid van een storm.

Daarom is de strijd tegen de luchtvervuiling veel meer dan zorg voor goede stofwisselingsomstandigheden.

Lucht maakt leven mogelijk.

Water bedekt meer dan twee-derde van het oppervlak van de aarde

Vuur, is de warmte van de ouders, van het eigen lichaam, van de veilige plaats waar wordt gekookt en beschutting gezocht. Vuur wil vuur ontsteken, zoals leven wil verwekken. Vuur is vooral de zon, maar ook de maan en de sterren. Vuur is de bliksem en het licht dat ons leidt. Evenals lucht heeft vuur met Geest te maken, met Pinksteren, met brandende braambossen en met reiniging.

Maar tegelijkertijd spelen deze elementen, die op allerlei wijzen samenhangen met de volle werkelijkheid, ook een andere rol in het leven. Want de mens maakt niet alleen deel uit van de werkelijkheid, hij staat er tegelijkertijd kwetsbaar en verantwoordelijk tegenover. Het water kan hem bedreigen door overstroming en droogte, de aarde kan weerbarstig zijn, de storm kan hem omverblazen, het vuur kan hem verteren.

Ook de spanning tussen „deel uitmaken van” en „kwetsbaar en verantwoordelijk staan tegenover” behoort tot de oer-ervaringen.

2. Mogelijkheden voor de praktijk van alle dag

Ook zij die deze korte inleiding te theoretisch, te schetsmatig, of te hoogdravend vinden of hem afwijzen op andere gronden, zullen wellicht in de praktijk van alle dag iets kunnen doen met de volgende mogelijkheden.

2.1.1. Badwater

Als de opvoeder(ster) het kind in bad doet, kan het meer zijn dan een technisch goed reinigingsproces. *Alles is voor het kind klaar gemaakt*; als het oud genoeg is, mag het zelf hieraan meehelpen: water, zeep, handdoeken, een speeltje en de temperatuur van de kamer. De schone kleren hangen bij de hand en de opvoeder heeft er voor gezorgd de tijd te hebben en niet te worden gestoord door allerlei andere gebeurtenissen. Hij is er nu helemaal voor het kind en kan daarom afzien van behoeften als harde muziek op de radio, een sigaret en smetteloze kleren. Hij is heel open voor wat het kind hindert of voor wat het aangenaam vindt. Tegelijkertijd is hij er ook verantwoordelijk voor dat het kind schoon én flink wordt en dat geeft hem een zekere vastberadenheid. Deze beide samen – openheid voor het

kind en vastberadenheid naar het kind toe – bieden de veiligheid waarbinnen het kind durft te spetteren en te spelen. De veiligheid ook, waarbinnen het zich durft te verzetten tegen de opvoeder als het niet meer wil of als de zeep prikt.

En proestend en snuivend komt het kind als herboren te voorschijn en wordt het afgedroogd en in schone kleren gestoken.

Naarmate het kind ouder wordt, zal het meer en meer handelingen zelf kunnen verrichten en op zekere dag gaat het alleen de douche- cel of de badkamer binnen.

In de puberteit is – naast nieuwe openheid – hernieuwde vastberadenheid van de opvoeder duidelijk gewenst, omdat opgroeiende dames en heren nog wel eens de neiging hebben wasbeurten over te slaan.

De bovenstaande beschrijving schijnt vrij overbodig, omdat het in de meeste gezinnen vanzelfsprekend is dat het zo toegaat. In de orthopedagogische praktijk blijkt echter dat er al te veel uitzonderingen zijn: Haast, onrust, lawaai, schel licht, geïrriteerdheid, slordigheid, het kind aan zichzelf overlaten zodat het mateloos en panisch of agressief wordt, te koud of te warm, kortom: dialoogbelemmeringen in gezinnen, crèches, inrichtingen en ziekenhuizen.

2.1.2. *Speelwater*

De teil of het opblaasbare badje met water van 20 à 25° C in de tuin of op het balkon met een of twee kleuters erin.

En maar klieren, gieten en spetten, vol van genot en schrik en met de zekerheid dat de opvoeder ergens in de buurt is om te zorgen dat het niet uit de hand loopt en het niet op een huil- of valpartij uitdraait. Voor mensen op een bovenhuis niet zo gemakkelijk te organiseren, maar met enige voorzorgsmaatregelen tegen vallend water op onderburen en voorbijganger niet onmogelijk.

Speelwater is ook de regenplas in de goot, op het stukje onland tussen de huizen. Daar wordt met een stok in geroerd en geslagen, daar wordt met laarzen en schoenen-door heen gewaad tot het – natuurlijk – net misgaat. Plassen trappen is een geliefd spelletje voor

En maar kliederen, gieten en spetten, vol van genot en schrik

jongens (en meisjes) tot een jaar of tien. Liefst met twee voeten tegelijk als er een voorbijganger langs komt. Ze proberen er mee hoever ze kunnen gaan.

Slootjes om over te springen! Het natte pootje of „helemaal klededer'', zijn ervaringen waarin het kind zichzelf ontdekt aan de gevaren die het water biedt (en aan het pak voor de broek dat de opvoeder belooft).

Maar waar in onze steden en stadachtige dorpen is zo iets te beleven? Gemeentelijke stukken onland met o.a. ondiepe plassen en slootjes? Het kan wel, maar dan zal er eerst toch iets moeten veranderen aan het pedagogisch inzicht van de stedenbouwers.

Bovendien kosten zo'n paar hectares enorm veel geld en het is niet echt, met harde feiten, te bewijzen dat dit later met rente wordt terug-

ontvangen van de begrotingen van Justitie en Volksgezondheid.

Hier en daar vinden we zo maar in een wijk of bij een winkelcentrum een speelfontein met een klein basin. Dat is tenminste meer dan niets.

Een groot aantal kinderen die wat moeilijk wonen, komt toch aan zijn trekken doordat hun ouders met hen (liefst samen met een ander gezin) er op uit trekken, ook als het weer niet al te best is. Ze gaan per auto (oude kleren en laarzen aan, brood en drinken mee) om zo'n ANWB-wandeling te maken. En dan hollen ze niet als gekken, om voor een bepaald t.v.-programma weer thuis te zijn, maar ze nemen de tijd om wat te klieren in natte karresporen. Anderen gaan per trein en lopen een N.S. wandeling en weer anderen gaan per fiets of ze zorgen dat hun kinderen tijdens (kampeer)vakanties de schade inhalen die de woonomgeving toebrengt.

Maar dit alles betekent dat er ook een aantal kinderen is dat schromelijk te kort komt, omdat hun ouders te arm zijn of omdat ze niet in staat of niet bereid zijn iets aan hun kinderen gelegen te laten liggen.

Dan is het maar te hopen dat er club- of buurthuiswerk ter plaatse is om nog iets te redden.

De school? Het lijkt een voor de hand liggende oplossing, maar ze is onredelijk. De school wordt al te veel op de nek geschoven (vgl. Hfdst. X 1).

2.1.3. *Zwemwater*

Als het goed is, wordt speelwater langzamerhand zwemwater, om daarna weer speelwater te kunnen worden. Door te leren zwemmen krijgt het kind er een groot aantal dialogische mogelijkheden bij, afgezien nog van de redzaamheid in dit land vol water.

Ieder kind moet daarom leren zwemmen en in ieder geval de eerste vaardigheidsproef afleggen. Dat is niet altijd even gemakkelijk te organiseren als het instructie-bad ver uit de buurt ligt en de lessen op ongelegen tijden vallen, waarop vaders en (werkende) moeders niet dan met zeer veel moeite met hun kleine kinderen mee kunnen gaan.

Dat brengt ons op een zeer omstreden onderwerp: nl. wanneer

moet een kind leren zwemmen? Mijn antwoord is: als het door ervaringen voldoende watervrij is geworden, na het vierde jaar en voor het tiende jaar. Want wat zien we vaak geschieden? Het vitale, stevige kind van een jaar of twee kent geen vrees voor water. Integendeel, het moet worden tegengehouden, anders gebeuren er ongelukken. Rond het derde jaar, vierde jaar komt het in de z.g. eerste puberteit of koppigheidsfase.

Het zelfbewustzijn en daarmee het werkelijkheidsbewustzijn neemt een grote sprong. Hierdoor wil er nog wel eens vrees voor water ontstaan die opnieuw moet worden overwonnen door spel en gewenning en niet door dreigementen. Daarna kan het kind echt leren zwemmen.

Het minder vitale, minder stevige kind heeft zelfs nog meer tijd nodig dan zijn robuuste leeftijdsgenootjes.

„Op mijn vaders rug durf ik best!”

Die vroege zwemlessen aan babies en peuters zijn leuk van ouders die moeten bewijzen dat hun kind meer kan dan dat van een ander, maar verder zijn ze nergens goed voor.

Men doet er goed aan niet te snel het kind op prestaties, wedstrijden en diploma's te drukken. Als blijkt dat het kind zelf een winner wil zijn, is dat eerder een reden om wat bij te remmen dan om op te jagen.

In zo'n zwembad kan het vreselijk hard, ruw en genadeloos toegegaan onder kinderen. Volwassenen die er de leiding hebben zijn meestal zelf van het vitale type en kunnen daardoor weinig begrip opbrengen voor niet-vitale kinderen die zich laten terroriseren.

Zonder ook maar enigszins voor een weke opvoeding te willen pleiten, moet opvoeders van niet-vitale, gevoelige kinderen worden aangeraden zich goed op de hoogte te stellen van de gang van zaken tijdens de zwemuren als hun kinderen niet meer willen of stil terugkomen. Op vragen geven ze meestal geen juiste antwoorden, omdat ze zich schamen dat ze „niet flink genoeg” zijn.

Ook hier geldt: naast vastberadenheid naar het kind toe, openheid voor het kind.

2.1.4. *Drinkwater*

Wie echt dorst heeft en dan volop koel, helder water drinkt voelt de kracht terugkomen. Dat heeft elk kind na het eerste jaar zo nu en dan nodig: drinkwater.

Het oppervlaktewater is in Nederland al jaren niet meer drinkbaar, maar zij die zich een vakantie in het gebergte kunnen veroorloven met hun kinderen, hebben de gelegenheid. Een vermoeiende voettocht, die steeds wat tegen valt omdat we te snel willen, de veldfles die leegraakt, het gevoel van echte dorst.

Na enige tijd klagen de kinderen niet meer omdat ze merken dat het er alleen maar erger door wordt. En dan is er ineens dat kristalheldere stromende, koude water uit een waterloop, bij een drinkbak

Blz. 113: Wie kent niet de spanning van de oversteek, met zo'n zeng in je maag?

Blz. 114: Kleien, voor het kind een onvergetelijke bezigheid, die hun zintuiglijk bezig zijn ontwikkelt

of zomaar uit een rots. Er is meestal wel een volwassene die - gedachtig aan Philips de Schone die in 1506 ook nog overleed na het drinken van een beker koud water – uitroepen slaakt van niet te veel en niet te vlug, maar dat verhevigt alleen het genot.

Voor hen die niet naar de bergen gaan of kunnen is er het Nederlandse kraanwater. Soms wat chloorachtig, soms van zeer goede kwaliteit (Toch zijn er honderdduizenden kinderen die nooit water drinken, maar frisdrank. Over chemicaliën gesproken!).

Dorpspompen, drinkfonteinen en openbare kranen dienen weer in ere hersteld te worden.

2.1.5. *Vaarwater*

Het gaat er niet om dat elk kind aan watersport moet doen, maar wel dat elk kind voor en zeker na het vierde jaar de ervaring opdoet van het schuitje varen. Niet voor niets is er een oud kinderliedje over, dat vele generaties hebben gezongen. En voor kinderen is het gehuurde pieremegoggeltje met piepende roeipennen boeiender dan de glanzend gelakte cruiser waar ze geen vinger naar mogen uitsteken. Een gehuurde roeiboot op een zomeravond met vader aan de riemen, moeder op de achterbank en de kinderen voorin. De deining van een motorboot, een visser die beet heeft, een domme koe. Het verwisselen van plaats als moeder of de kinderen eens aan de riemen mogen. Het kost niet veel, het is zo eenvoudig en zo verschrikkelijk fundamenteel.

2.1.6. *Regen en sneeuw*

Met regenkleding en laarzen door de regen lopen, niet in elkaar gekropen als natte kippen, maar frank en vrij, borst vooruit, kop op, lachen en zingen tegen de regen tot iedereen meedoet. Zo iets moet je eigenlijk tegen de avond doen, als de lamp en het theelichtje bran-

Blz. 115: Een kinderboerderij is er voor de kinderen, om er dialogisch bezig te zijn en de werkelijkheid en zichzelf te ontdekken

Blz. 116: Een echte boerderij met een echt paard en een echte boer is natuurlijk helemaal het einde!

Schuitjevaren: goedkoop, eenvoudig, maar fundamenteel

den bij de thuiskomst – en soms is er zelfs een haardvuur. Nostalgie? Nee, ervaringen voor kinderen van vandaag.

In de sneeuw wandel je het best met je kinderen 's ochtends voor het ontbijt, als alles nog vers is en niet bedorven door zand en zout en sporen van autobanden. Maar misschien is er die winter een hele zondag waarop er sneeuw ligt en de zon schijnt. Het kost in de grote steden wat moeite om met auto, bus of trein de stad uit te komen, maar echt ver hoef je meestal niet te gaan om een onvergetelijke dag te beleven. En als het allemaal te veel moeite is of te veel geld kost, dan is er vast wel een park, of anders zijn er wel stille straten met tuinen waar de sneeuw is blijven liggen.

2.2. De Zee

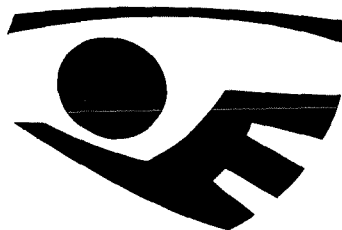
De zee is een onderwerp apart.

De vier elementen komen aan het strand (als het mooi weer is) in hun oervorm bijeen: water, aarde, lucht en vuur – de bodem van het bestaan. Kinderen en volwassenen ervaren dit bijna moeiteloos tot op hoge leeftijd.

(Aan de Nederlandse kust ervaren ze ook nog iets anders: olie, rommel, commercie en verkeersopstoppingen.)

Het dagje naar het strand of de vakantie aan zee zijn niet te vervangen. En wat geeft het dan dat de ene familie bij de afgang neerploft en de andere drie kilometer voortsjouw om de eenzaamheid te zoeken. Opvallend is wel dat men ook aan het strand de neiging heeft te doen wat men het leukste vindt. Sommigen kruipen op het strand gezellig bij elkaar. Anderen zoeken de ruimte. Op de campings is het niet anders. En: waarom zouden we ook allemaal hetzelfde moeten doen?

Naast het strand is er in Nederland het wad en eigenlijk zou je dat iedere puber gunnen: een tocht op het wad, bijvoorbeeld als onderdeel van een vormingscursus. Wie alsmaar met jongelui redeneert over onderdrukking en vrijheid, zonder zich druk te maken over hun oer-ervaringen, loopt het gevaar zich te verliezen in gepraat dat nergens op steunt. Maar misschien is het wad wel te klein om alle pubers in hun leven een keer te ontvangen en waarschijnlijk zien vele vormingsleiders het nut er niet van in.

WEES WIJS MET DE WADDENZEE

Zijn wij dat ook?

2.3.1. *De zandbak*

Geliefd speelobject voor kinderen en terecht. Zandbakken kunnen gemakkelijk tussen huizenrijen en flats worden geplaatst, met een paar banken erbij voor opvoeders en andere volwassenen. Goede drainage is zeer aan te bevelen, evenals een deksel van gaas, omdat poezen de zandbakken in de stad vaak als openbaar toilet beschouwen. Wie een tegelplaatsje achter het huis heeft, maakt via vijf planken van 100 × 24 cm een goede eenvoudige zandbak, die óp de tegels wordt geplaatst zodat het regenwater weg kan lopen, na het zand te hebben schoongespoeld. In de winter wordt het zand op het gazon uitgespreid, de bak wordt uit elkaar geslagen en de planken nemen niet veel ruimte in tot het volgende voorjaar.

Op een balkon wordt het wat moeilijker, maar een kist, een teil of een oud plastic badje geven ook mogelijkheden. Inloop van zand is nog altijd te verkiezen boven uit- en leegloop van kinderen als ze zich later vervelen.

2.3.2. *Met modder knoeien en gaten graven*

We hebben het allemaal zo keurig geregeld met beton en baksteen, dat de meest eenvoudige handelingen haast niet meer mogelijk zijn. Aan het strand is het geen probleem. In de duinen wordt het al anders. Verder ontstaan er in het hele land centra voor dagrecreatie met strandjes en plasvijvers. Daar kan ook nog wel eens wat, afhankelijk van de werkelijkheidszin van de beheerders. Het nadeel is dat je er met de auto of het openbaar vervoer naar toe moet. Dat kost niet alleen geld, maar de kinderen willen op de plaats der mogelijkheden nog wel eens net geen zin hebben in met modder knoeien en gaten graven. Ook het aanstekelijke voorbeeld van de opvoeder helpt dan niet altijd; het is voetballen wat de klok slaat . . . Op een enkele camping is nog wel eens wat mogelijk en een boerderijvakantie biedt ook mogelijkheden.

Dichter bij huis is er misschien een van de schaarse bouwspeelplaatsen, of een stukje onland. Naarmate de stad of de wijk groter is, zal er minder te beleven zijn, wat dit betreft. Gemeentelijke kinderboerderijen zijn nog niet zover dat ze in deze behoefte voorzien: een graaflandje.

Er is niets heerlijker dan met modder knoeien en lekker vies worden

Het zal dus vooral van de initiatieven van opvoeders afhangen of de kinderen aan hun trekken komen. En dan blijft er steeds een restgroep over die er bekaaid afkomt.

Voor mensen met een grote tuin is het een kleine moeite om een graaflandje voor de kinderen af te scheiden, maar wie is er zo gelukkig?

Dat er in een dorp wat dit betreft minder problemen zijn dan in een stad, betekent niet dat het dorp op zichzelf als opvoedingsklimaat te verkiezen is boven de stad. Beide hebben voor- en nadelen. De voordelen kunnen worden uitgebuit, de nadelen moeten door de op-

voeders worden bestreden. Het is mijn mening dat de overheid dit mogelijk moet maken.

In dit boek gaat het over de Natuur en de opvoeding van het kind. Omdat die natuur in een dorp of op het platteland in bepaalde opzichten beter bereikbaar is dan in de stad, krijgen de nadelen van de stad een zwaarder accent dan de voordelen. Dit is onvermijdelijk, maar het houdt geen algemeen waardeoordeel in.

2.3.3. *Kleien*

Een bekend gebeuren op clubs, (kleuter)scholen en ook wel in gezinnen. Boetseren noemt men het dan.

Maar dat wordt hier niet precies bedoeld. Wel het kneden, rollen, kloppen en knijpen, het uit elkaar halen en samenklonteren van (boetseer)klei – gewoon om met dit spul bezig te zijn. Dat er dan tenslotte nog wat van gemaakt wordt is voor de kleuter en daarna niet onbelangrijk, maar het behoort niet bij de oer-ervaringen waar het hier over gaat.

Gewoon lekker bezig zijn is ook van belang en als het jonge kind niets wil vervaardigen, moet de opvoeder niet tot in den treure vragen wat het wordt, wat het voorstelt, of het nu echt iets gaat maken en of hij (de opvoeder) het even voor zal doen. Ook ziet men wel dat de wat oudere kinderen autoritair gaan optreden als het kleinere broertje of zusje oer-ervarend bezig is. Ze zullen het dan wel even vertellen hoe het eigenlijk moet. Dat is een ongewenste gang van zaken, waar tegen de opvoeders moeten ingaan. Onder het vervaardigen zit het spelen en onder het spelen zit het zintuigelijk bezig zijn en daaronder zit het oer-ervaren dat sensopathie heet. Dat moet het kind worden gegund, in alle rust.

„Boetseer” klei is verkrijgbaar in broden, die in plastic kunnen worden bewaard. Het wordt door kneden met water soepel. Dat is een vrij zwaar werkje, zeer goed voor opvoeders die zodoende hun eigen oerervaring hernieuwen. Samen met het kind van twee jaar af een onvergetelijke bezigheid (En wie niet van plastic rozen houdt, moet zich ook niet laten verleiden tot plasticine omdat die minder rommel geeft en niet hard wordt).

2.3.4. *De levende teelaarde*

De geur van en de aanraking met levende teelaarde in de warme meidagen moet voor de volledigheid bij de oer-ervaringen worden genoemd. In het hoofdstuk over de tuin wordt er nader op teruggekomen.

2.3.5. *Het hooggebergte*

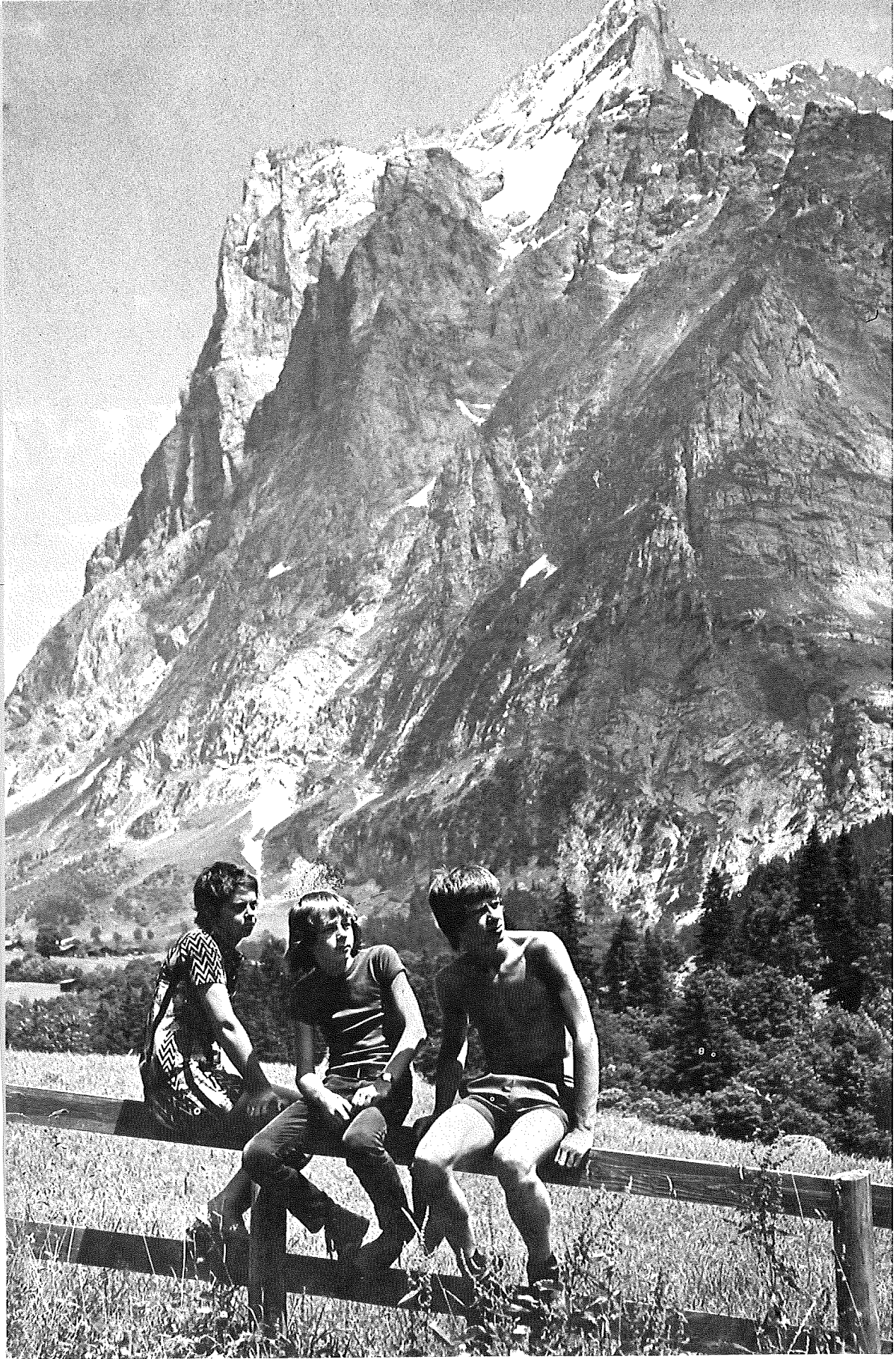
Zoals ik een tocht over het wad aan iedere puber zou willen voorschrijven als het kon, zo ook een voettocht in het hooggebergte. Voor jongere kinderen is het ook wel aardig, maar hun belevingswereld is nog te klein om echt overweldigd te worden door de oerervaring van het overstijgen van de boomgrens, het geworstel door de rotsmassa's, het overstijgen van de sneeuwgrens en het bereiken van een top, met het uitzicht op andere toppen in een woeste en ledige wereld, met alleen ijs, sneeuw, rotsen, wind en zon. Ze hoeven geen alpinisten te worden en ze mogen desnoods nooit terugkomen, maar ze zouden het allemaal een keer beleefd moeten hebben. Dat moet toch te organiseren zijn (te beginnen met de werkende jongeren!)?

2.3.6. *De grot*

Het hooggebergte is vrij ver van onze grenzen. Grotten hebben we in Zuid Limburg; vooral in Valkenburg en Maastricht. Voor kinderen onder de zes jaar is het er alleen maar donker en griezelig – best leuk, maar geen oer-ervaring. Voor twaalfjarigen is het dat wel: afdalen in het binnenste der aarde.

Eigenlijk zouden ze dan iets mee moeten nemen naar boven: een stuk rots, een afgebroken druipsteen. Dat is streng verboden, maar het is wèl jammer, want wie zo diep is afgedaald, heeft een teken nodig om zichzelf te overtuigen dat het waar is.

De directies van de grotten zijn echter slecht bekend met de diepten van het kinderleven.

2.4.1. *De zon*

Er zijn kinderen die hem nooit hebben zien op gaan. Maar als ze vijf zijn geweest vinden ze het een belevens. In het donker opstaan (en weer naar bed omdat het regent) en dan is het eindelijk een keer zover. Samen de stad uit in oostelijke richting, waar het aan de horizon al licht wordt. Eerst beginnen alle vogels te fluiten op een manier zoals je nooit hebt gehoord. Dan komt de zon. En dan is het zeker tijd voor een meegebracht ontbijt.

2.4.2. *De maan en de sterren*

Als het kind rond de twee jaar is (soms later) ontdekt het voor het eerst de volle maan – als het daarvoor tenminste de kans krijgt. Van die leeftijd af zou het elk jaar minstens een keer in een heldere maannacht naar buiten moeten om zonder storing van kunstverlichting, te kunnen kijken en (als het zes jaar en ouder is) de schijn gestalten van de maan te leren en de poolster en de Grote en de Kleine Beer. Voor de opvoeders kan dit evenmin kwaad.

Deze activiteit kan evenals de voorgaande heel goed tijdens de vakantie worden beoefend, maar de winter is ook een heel geschikte tijd.

2.4.3. *De bliksem*

Wat voor de zonsopgang, de maan en de sterren geldt, is ook van toepassing op de bliksem. Kinderen moeten een onweersbui zo nu en dan heel bewust meemaken; voor een raam midden in de nacht, of ergens buiten, tegen de muur van een huis (nooit onder een boom!).

Tellen hoever de bui nog weg is, helpt de schrik overwinnen (één seconde tussen bliksem en donder is eenderde kilometer).

2.4.4. *De regenboog*

Er zijn volwassenen die hem nooit hebben gezien; deze ontmoet

In het hooggebergte: overweldigende aanblik van rotsen en sneeuw

ting van vuur en water met zijn vele kleuren.

Maar voor kinderen is het een enorme ervaring, waarvoor de auto best even stil gezet mag worden. Vertelt iemand dan het verhaal van Noach, die bijna verdronk en in de regenboog de verzekering kreeg dat deze aarde niet aan het water prijs gegeven zal worden?

Als men zich niet meer verbonden voelt met deze verhalen, is er nog altijd het simpele kinderliedje.

2.4.5. *Vlammen*

Met vlammetjes wordt het kind in aanraking gebracht door het kaarsje van de verjaardagstaart (waaraan het de vinger brandt), door de kaarsjes van de kerstboom en door de lucifer die het mag uitblazen, als opa de sigaar heeft aangestoken. Vlammetjes mogen in het kinderleven na het eerste jaar niet ontbreken. Veiligheidsmaatregelen zijn gemakkelijk te treffen.

2.4.6. *Vuurtje stoken*

Moeilijk te organiseren, maar voor kinderen van vijf/zes jaar af een wezenlijke behoefte. Als ze het niet met de opvoeders kunnen, doen ze het vaak zonder; gelijk hebben ze. Dat er dan wel eens ongelukken gebeuren, is iets dat het kind absoluut niet overziet.

Voor mensen met een niet te kleine tuin is er met een paar stenen wel een stookplaatsje te maken. En er zijn ook huizen met een open haard – maar naar verhouding verschrikkelijk weinig.

Verder is het allemaal niet zo eenvoudig. Beheerders van recreatiegebieden voelen niets voor vuurtjes. Campinghouders staan nog wel eens een kampvuur toe en in Twente worden enorme paasvuren gehouden, maar dat is niet voor kleine meisjes en jongetjes om er op de buik bij te liggen en bijna stikkend van de rook in de vonken te blazen.

Het „gemeentelijke onland” met slootjes, plassen en graafkuilen?

Vuurtje stoken: voor kinderen van vijf | zes jaar af een wezenlijke behoefte . . .

NATUUR EN KIND

Het zou een aardige oplossing kunnen zijn, maar ik geloof niet in de haalbaarheid.

Een vuurtje van drijfhout op het stille strand, een vuurtje tijdens een boerderijvakantie; dat is mogelijk.

Sommige jeugdclubs of schoolklassen gaan een week naar een vakantiecentrum. Daar zou men een ochtend vuurtje stoken (al dan niet met marsh-mellows aan een stokje) op het programma kunnen zetten. Succes verzekerd, vooral als 's avonds de plaatselijke brandweercommandant in uniform, met dia's of/en film iets komt laten horen en zien van de vernietigende kracht van het vuur.

Vuurtje stoken op deze manier is ook iets voor een verjaardagspartijtje, als ergens een stuk grond kan worden gevonden, waar het mag en kan (wel even vooraf oefenen).

Een fiks eind wandelen in de storm: beter dan valium

2.5.1. *De storm*

De storm ervaar je als je er in loopt, als hij boven je hoofd door de boomtoppen raast, als hij de golven van de zee tegen de dijk aansmaakt.

Dat houdt in dat de opvoeder, als er storm op komst is, zo nu en dan een plan klaar moet hebben om met kinderen van vijf, zes jaar af er op uit te trekken. Storm, hagel- en sneeuwjacht is geen weer om thuis te zitten als je kinderen hebt die de kracht der elementen niet zo vaak „aan den lijve ervaren”. Bovendien is het zeer goed voor een huwelijk om gearmd, met of zonder kinderen, eerst een eind higgend tegen de storm in te tornen om je dan naar je uitgangspunt te laten terugwaaien. Valium kan daar niet tegen op.

2.5.2. *Molentjes en vliegers*

Vroeger werden ze thuis gemaakt, tegenwoordig zijn ze in speelgoedwinkels kant en klaar te koop. Zelf maken is erg leuk, maar er komt vaak zo weinig van en iets leuks van plan zijn en niet doen, is slechter dan iets minder leuks wel doen.

Het hoeft allemaal niet zo duur en ingewikkeld. Een plastic zakje aan een touwtje is ook al iets, als het hard waait.

Voor vliegers zijn strand, polder en heide geschikt, maar het kan – met enig risico – ook wel in de stad.

Met molentjes lopen kan overal.

„Strakhouden en langzaam laten vieren, dan gaat hij vanzelf omhoog!”

VII. DE BOERDERIJ ALS OPVOEDINGSSITUATIE

In dit hoofdstuk over allerlei soorten boerderijen en hun mogelijkheden in de opvoeding. Van Groene Boerderij tot Orthopedagogische Boerderij

1. *De Groene Boerderij*

Millioenen jaren was de mens op aarde geheel afhankelijk van wat hij van de natuur kon bemachtigen door zoeken (van vruchten, wortels, eieren, schelpdieren), jagen en vissen. Dit hield in dat hij nog wel eens moest trekken als de directe omgeving om de een of andere reden niet zoveel meer opleverde. Maar langzamerhand leerde die mens in bepaalde streken op aarde zich steeds betere stenen gereedschappen te vervaardigen en daardoor werd hij minder afhankelijk van de natuur en kon hij langer op een plaats blijven.

Wie zich min of meer vestigt, ontdekt dat bepaalde wortels en zaden ook geplant en verbouwd kunnen worden op erven of in omtuinde stukjes grond; ontdekt ook dat sommige diersoorten, als runderen, varkens, hoenders en eenden, in gevangenschap kunnen worden grootgebracht, voortgefokt én veredeld. Zo ontstaan land- en tuinbouw en veeteelt.

Dit alles gebeurde voor het eerst – en bij lange na niet overal – zo'n 8000 jaar geleden. Op een tijdbalk van 5 meter de laatste millimeter!

In deze tijd werden de eerste boerderijen gebouwd. Soms alleenstaand in het veld, vaak in groepen rondom een brink, ook wel ommuurd, steeds nabij goed drinkwater.

Het moet toen een even boeiende tijd zijn geweest als nu, want naast landbouw en veeteelt werden het wiel en de kunst van het pottenbakken ontwikkeld. En daarna kon het probleem van het conserveren van voedsel worden aangepakt.

De boerderijen waren helemaal op het gebruik gebouwd; de hoogte van de zoldering werd, om maar wat te noemen, bepaald door de opslag van de dorsvlegels. Elke boerderij – en zeker elke groep van boerderijen – was praktisch zelfverzorgend; het hele bestaan was er aanwezig. Het graan werd gezaaid, geoogst en verwerkt tot brood of

koeken. Er waren kippen, eenden, schapen, geiten, runderen, paarden, varkens, bijen. Er werd gesponnen en geweven, gekarnd en ge-kaasd.

Men ging op jacht en ter visvangst en bleef zoeken naar „wilde” kruiden, wortels en vruchten. Houthakken, turfsteken, manden vlechten, bijenkorven vervaardigen, dakdekken, leerlooien – alles was in zo’n kleine gemeenschap bij elkaar en voor iedereen overzichtelijk.

Dit bestaan had natuurlijk allerlei nadelen; als dat niet zo was, woonden we nu nog allemaal stamgewijze op boerderijen. Het was hard, wisselvallig, gebonden en daardoor op bepaalde manieren onvrij.

Laat niemand er romantisch over doen. Maar het had vier grondtrekken waar we nu naar snakken: dichtbij de natuur, veelvormig, eenvoudig en overzichtelijk.

Dit boerenbedrijf is tot het begin van deze eeuw nauwelijks veranderd. Maar het is nu aan het verdwijnen doordat de landbouwindustrie en de bio-industrie zich er meester van maken. Men moet daar geen ach en wee over roepen: als niet honderden, maar miljoenen mensen recht hebben op een paar eieren per week, dan zal de eierproductie op industriële wijze aangepakt moeten worden. Hetzelfde geldt voor aardappelen, graan, suikerbieten, wol, vlees, enz.: specialisatie, schaalvergroting, mechanisering, automatisering, beheersing van temperatuur, vochtigheid, licht, voeding- en meststoffen.

We zullen wel moeten, als iedereen overal en in onbepaalde mate recht op heeft; hoewel daar meer over te zeggen valt (zo probeert „De Kleine Aarde” met succes wegen te vinden om uit deze problemen te komen. En in verband met het wereldvoedselprobleem is dat ook wel nodig!).

Maar! Tien, twintig jaar geleden werd er ook zo gedacht over het bakkersbedrijf. Dat was niet meer lonend. Een groot aantal bakkers verdwenen en de broodfabrieken namen industrieel de productie

Blz. 133: „Boer” Henk van het Lindenhoud met het paard aan de teugel, een van de kinderen erop

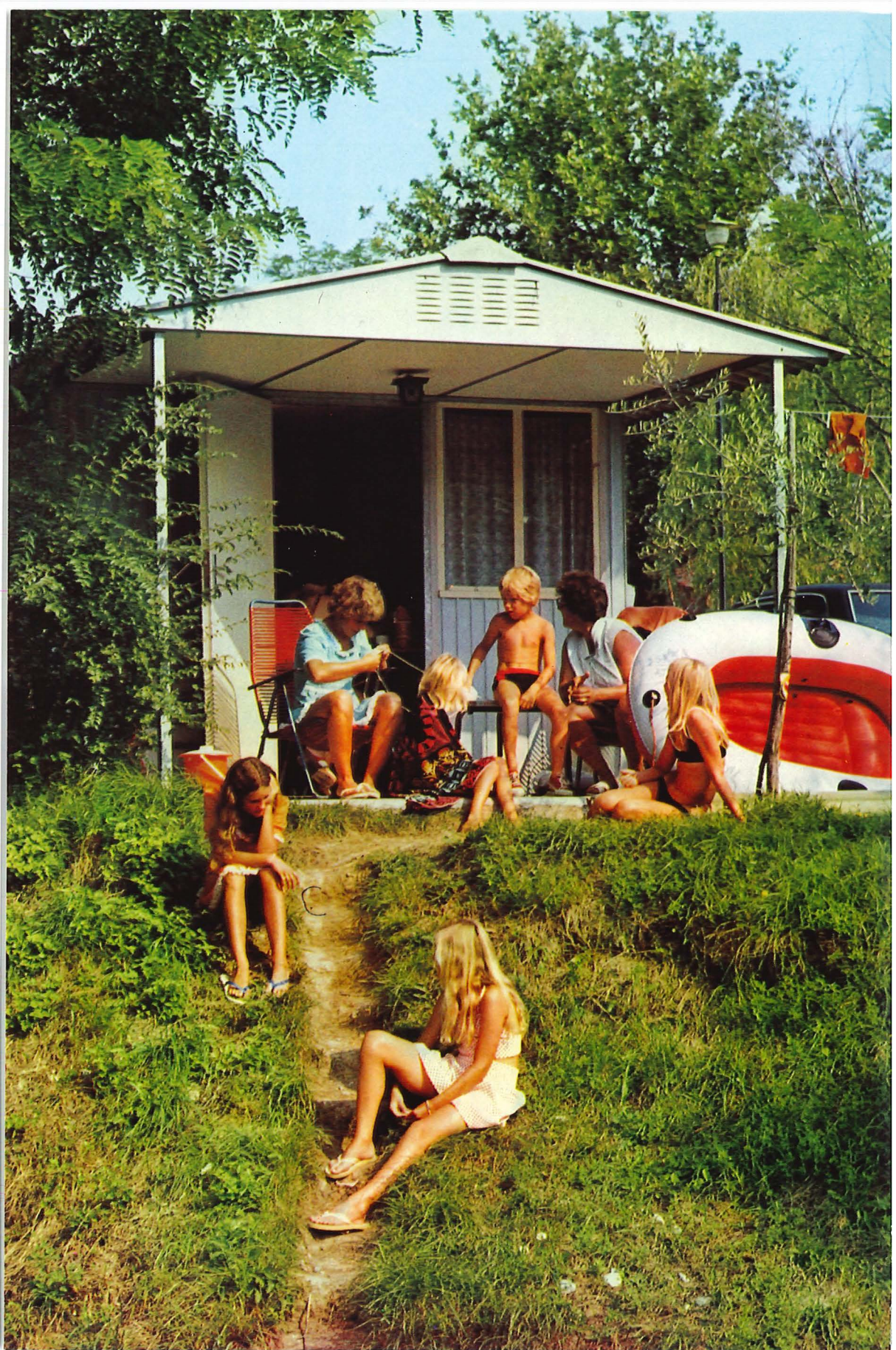
*Blz. 134: (boven) Een paard is niet zomaar een dier . . .
(onder) Wat is ranker dan een veulen?*

over. En juist daardoor kreeg de z.g. warme bakker weer een kans. Allerlei bijna vergeten, ambachtelijke vaardigheden kwamen in het kleine bakkersbedrijf weer tot leven, dank zij de broodfabriek. En de consument weet dat te waarderen, want naast massa-productie blijft er altijd behoefte aan ambachtelijke producten met eigenheid.

Dat is geen modegril of een luxe gewoonte, maar een diepe, menselijke behoefte.

Zo ongeveer kan het met een aantal boerderijen ook gaan; met dit verschil dat de boerderij niet alleen een productie-eenheid is, zoals de warme bakker, maar ook en vooral een onvervangbare *leefwerk-woon-eenheid*, waar een natuurlijk, veelvormig, eenvoudig, overzichtelijk bestaan nog enigszins mogelijk kán zijn. Hoe dat precies moet is nog onduidelijk. Zoiets moet zich ontwikkelen, maar het is wel mogelijk die ontwikkeling te vertragen, te versnellen of om te buigen.

Deze *groene boerderij* zal moeten proberen iets van de bovengenoemde grondtrekken terug te halen, om zich daarna open te stellen voor consumenten: kopers van groene-boerderij-producten, losse bezoekers die een dagje komen kijken en een pannenkoek of een bord erwtensoep mee-eten, vaste bezoekers die er hun eigen dieren hebben of een stukje grond of een appelboom, vakantiegangers die er in hun tent of caravan overnachten.

Dan zal er nog wel geld bij moeten, maar er zijn best subsidievoorwaarden te verzinnen.

Het klinkt menigeen misschien wat te idyllisch in de oren, maar er is al een aantal boerderijen aan het groen worden, zonder dat ze het zelf beseffen.

Moeilijkheden zullen zich zeker voordoen, bijvoorbeeld door een ondeskundige opzet van hen die al te snel rijk willen worden en er daarom een soort duur restaurant, een ordinair café, een vieze camping of een slordige dierentuin van maken, maar dat is wel bij te

Blz. 135: Kindertekeningen van het paard. Duidelijk is, dat het paard meer betekenissen voor het kind heeft

Blz. 136: Vacantie in een huisje: een goede gelegenheid om de natuur te herontdekken als deel van de werkelijkheid waartoe wijzelf behoren

De boerderij: een uitstekende opvoedingssituatie

sturen.

De groene boerderij heeft, naast de warme bakker, het bruine café en de botter voor de sportvisser, niet alleen een goede toekomst, maar ook een functie in de samenleving.

Over niet al te lange tijd zullen de eerste grote firma's zich beslist van de medewerking van een of meer groene boerderijen verzekeren en dan volgen er wel verenigingen en stichtingen.

Dat dit idee onmiddellijk als dwaas en onuitvoerbaar zal worden afgekraakt door een aantal deskundigen, wil niets zeggen over de kwaliteit. Zeer goede en zeer slechte ideeën hebben gemeenschappelijk dat niemand er aanvankelijk in gelooft.

2. Boerderij-vakanties

In de bio- en landbouwindustrie is eigenlijk niets te beleven door de vertechnering, de eenvormigheid, de gecompliceerdheid en de onoverzichtelijkheid. Bijvoorbeeld: Alleen maar mestkalveren die via een machine onduidelijke voedingsstoffen toegediend krijgen en daarna in het onbekende verdwijnen.

Maar veruit de meeste boerderijen zijn bij lange na nog niet zo ver. Ze zijn wel wat gemechaniseerd, door een trekker, een melkmachine en een combine, maar dat is geen wezenlijke verandering. En meestal is er ook nog wel meer dan één product, vooral bij de kleinere boeren op de zandgrond.

Er is dan genoeg van de vier grondtrekken overgebleven, om met kinderen van vijf tot ongeveer acht jaar een of meer malen een boerderij-vakantie te houden, van acht tot veertien dagen – in Nederland of daarbuiten.

Meestal worden in kranten, tijdschriften of V.V.V.-folders op boerderijen kamers aangeboden met gebruik van een keuken en soms kan men in pension.

Het aantrekkelijke van een boerderij-vakantie is dat de kinderen na de derde dag op het erf en in de bedrijfsgebouwen volkomen thuis zijn. Ze ontdekken allerlei speelmogelijkheden, worden zomaar vertrouwd met de dieren en zijn al snel deskundiger dan hun ouders. Meestal kost het dan enige moeite hen mee te krijgen op de voorgenomen fietstochtjes of naar de verplichte bezienswaardigheden.

Het hangt natuurlijk allemaal wel een beetje af van de boeren, maar de ervaring leert dat chagrijnige figuren er niet voor voelen vakantiegangers op te nemen. Op een boerderij kan veel meer dan thuis en de kinderen komen er met allerlei onbekende verschijnselen terloops in aanraking (Het is ook een mooie gelegenheid hun een paar klompen te kopen). Het door de opvoeders bijgehouden *plakboek*, waarin de kinderen mogen plakken, tekenen, schrijven of gedroogde bloemen bewaren, houdt jaren nadien de herinnering nog levend.

De betekenis van zo'n plakboek of van een foto-album is vaak

NATUUR EN KIND

onderschat. Wie met kinderen te maken heeft zonder duidelijk verleden, bemerkt dat een verleden niet alleen bestaat uit in de hersenen vastgelegde kennisresten of iets dergelijks, maar ook uit mensen en voorwerpen, waaronder de plakboeken en foto-albums.

En iedereen weet langzamerhand wel hoe belangrijk een positief verleden is voor het heden en voor de toekomst.

Het hangt wel een beetje af van de boeren, maar dan kan een boerderijvakantie ook een succes worden!

3. Kampeerboerderijen

In zijn uiterste vorm is een kampeerboerderij geen boerderij meer, maar een kampeerbedrijf in een daartoe verbouwde boerenbedoeining. Er zijn allerlei tussenvormen: bijvoorbeeld veeboeren die in de zomer hun lege koegang, deel en melkkamer inrichten om groepen jonge vakantiegangers te ontvangen. Dat is dan best leuk, maar het hangt erg van de mogelijkheden van de boer en van het programma van de groep af, of de jongelui op een perspectiefbiedende wijze met de natuur in aanraking komen.

Dit gaat nog wel eens de mist in door gebrek aan leiding of door een verkeerd begrip van de behoeften en de mogelijkheden van kinderen. Bestaande jeugdgroepen hebben meestal minder problemen dan groepen die voor het eerst bij elkaar zijn. In het eerste geval kennen de kinderen elkaar en is er dus al een bestaande rangorde en rolverdeling. Deze kan juist tijdens een kampeerweek wel veranderen, maar zo'n herordening is veel minder moeilijk en pijnlijk, dan een eerste ordening. Verder weten de leiding en de kinderen zo ongeveer wat ze aan elkaar hebben en bovendien beseffen ze dat ze na de vakantie met elkaar verder moeten. Dat is een groot voordeel.

Leiding geven aan groepen kinderen die voor het eerst (en meestal voor het laatst) bij elkaar zijn, is veel moeilijker. In de eerste plaats duurt het minstens een week voor de kinderen de rollen hebben verdeeld en de rangorde vastgesteld. Dat gaat meestal zeer onbarmhartig en hardhandig, als de leiding niet de moed of het inzicht heeft om dit proces ter hand te nemen. Veel energie gaat dan verloren aan de zozeer geroemde groepsvorming, zonder dat zo'n groep de kans heeft de vruchten te plukken van al die moeite – want dergelijke kampen duren zelden langer dan tien dagen.

Als er geen duidelijk en boeiend programma is met een vanzelfsprekende, door de leiding gecontroleerde taakverdeling, worden zulke kampeertoestanden vaak gekenmerkt door gebrek aan nachtrust en onderlinge machtsstrijd en gekrakeel.

Naarmate het thema van de week, dat de programma's met elkaar verbindt, aansluit bij de mogelijkheden van de boerderij of de omgeving, is er kans dat de perspectiefbiedende dialoog met de natuur (en met elkaar) plaatsvindt.

4. *Horecaf-boerderijen*

Oude – of niet zo oude – boerderijen, gerestaureerd en verbouwd tot hotel-restaurant-café-bedrijven, vaak volgestouwd met allerlei antiek en pseudo-antiek. Er zijn goede, waar kruudmoes, jan-in-de-zak en hete-bliksem gegeten kan worden en waar nog wat schapen en een paard rondlopen. Er zijn er ook waar alleen de façade van een boerderij wordt gebruikt om mensen te lokken. Pedagogisch van geen belang.

5. *Het verbouwde boerderijtje*

Een vrij groot aantal mensen die het zich kunnen veroorloven streeft er naar in een „verbouwd boerderijtje” te wonen of het als tweede huis te bezitten.

Behalve gezonde, zit er soms ook nogal wat opgeschroefde romantiek achter en daarom volgen hier een paar kritische kanttekeningen.

Het pastorale, idyllische leven op het land heeft nooit bestaan, maar is steeds een droom geweest van de van de natuur en daardoor van zichzelf vervreemde stedeling. Het leven op het platteland is echter wel anders dan dat in de stad; afhankelijker van de natuur en van de buren en daardoor in zeker opzicht onvrijer – en in zeker opzicht rustiger en minder gecompliceerd. Maar je moet er tegen kunnen en veel van de romantische stadsmeisjes die ik ken, raakten zwaar aan de sherry als manlief 's ochtends met de auto verdween en ze alleen achterbleven met een zich vervelend kind, een loopse hond, een humeurige kat, twee mekkerende geiten en een lekkend dak. Want je kunt niet altijd weven en jam koken of brood bakken. En een kleuterschool en een bakkerswinkel op vier kilometer afstand is na een paar maanden een grote ergernis.

Natuurlijk zijn er ook andere situaties denkbaar. Zo'n boerderij op niet te grote afstand van de bewoonde wereld kan in en om het huis een ruimte bieden die prepubers met hun armen- en benenbestaan paradijselijk voorkomt. En wie graag wat kippen om de deur heeft lopen en houdt van de aanblik van een ezel en een koppel duiven, heeft er zeker zware lichamelijke arbeid voor over om tuin en erf leefbaar te houden. Verder moet je er een beetje een agrarisch karak-

ter voor hebben.

Het verbouwde boerderijtje als tweede huis is een geweldige luxe. Fijn natuurlijk en je kunt je geld slechter besteden, maar het wil nog wel eens problemen geven met kinderen tussen de elf en de zestien jaar. Dat is de leeftijd van de losmaking uit het gezin en van het zoeken naar de „peergroup” – de contacten met leeftijdsgenoten. Zijn die bij de weekendboerderij te vinden en wil het een beetje vlotten, dan is er niets aan de hand. Maar als dat niet het geval is, loopt het kind het gevaar nergens echt bij te horen. Dus wil het niet meer mee en de conflictstof stapelt zich op.

Maar, afgezien van deze gevaren, is het duidelijk dat een verbouwde boerderij een aantal positieve mogelijkheden heeft. Het is alleen jammer dat de grote groep kansarme kinderen hier weinig aan heeft.

6. Kinderboerderijen

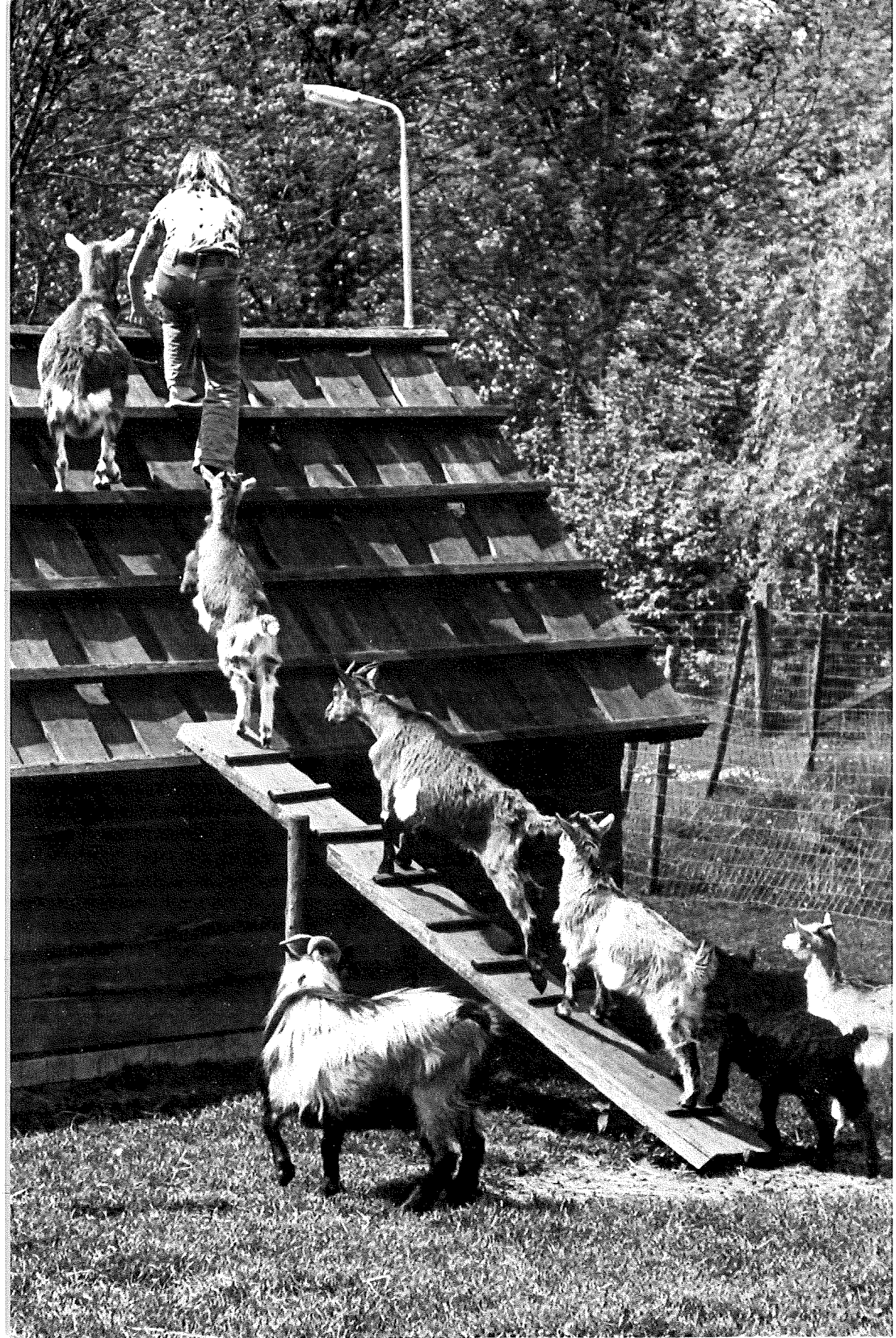
Een kinderboerderij is een boerderij met een pedagogisch doel, d.w.z. men probeert de zaken zodanig te regelen dat de kinderen die er komen, dialogisch bezig zijn en zodoende zichzelf aan deze werkelijkheid en deze werkelijkheid aan zichzelf ontdekken. Anders gezegd: dat de kinderen er echt iets aan hebben.

Er is sinds jaren een flink aantal van zulke boerderijen, vooral in de grote steden: 's-Gravenhage, Rotterdam, Groningen, Arnhem, Delft, om er maar een aantal te noemen.

Er is nogal wat gedacht over de plaats waar ze gebouwd moeten worden. Een Rotterdams onderzoek uit 1972 wijst er op dat een Kinderboerderij het beter doet als hij dicht bij de buurt van de bebouwing ligt en niet midden in een stadspark. Als kinderen meer dan een half uur moeten lopen, komen ze niet zo gemakkelijk meer en dat zou dan betekenen dat de kinderboerderijen op ongeveer 5 km afstand moeten liggen – dit afgezien van de bungalow-wijken, waar ze niet direkt nodig zijn.

De grondoppervlakte hoeft niet zo groot te zijn: een stuk van 60×60 meter is al heel mooi en iets kleiner kan ook nog.

Natuurlijk kost een kinderboerderij veel geld. Er moet zeker twee man leiding zijn en onderhoud en voer zijn nu eenmaal duur.

De leiding moet niet bestaan uit min of meer zielige, mensenschuwe figuren, maar uit lieden die het boerenambacht door en door kennen, bereid en in staat met pedagogen, schoolbiologen, onderwijzers, ouders en gemeenteambtenaren samen te werken en met vanzelfsprekende openheid voor en vastberadenheid naar het kind toe.

Gewone, flinke, aardige, dialogische boeren dus – en die zijn er genoeg. Want het gaat om een *kinderboerderij* en wie kinderen zegt, zegt opvoeding; niet altijd nadrukkelijk en dichtbij, maar wel steeds duidelijk en veilig. En wie opvoeding zegt, zegt ook zichzelf overbodig maken.

(Misschien wordt deze grondregel in dit boek iets te vaak herhaald, maar er zijn al genoeg kinderboerderijen vernield en mislukt doordat men de jeugdige bezoekers aan hun lot overliet onder het mom van anti-autoritair of zoiets).

In de praktijk komt er meestal gauw vrijwillige hulp bij in de vorm van moeders, aow-ers, studenten van pedagogische en sociale academies en van andere scholen. Dat is mooi en aardig en zelfs onmisbaar, maar de boer en zijn knecht maken samen met de pedagoog de dienst uit – binnen het raamwerk van de financiële mogelijkheden natuurlijk.

Er zijn deskundigen die de voorkeur geven aan pedagogisch-didactisch opgeleide krachten zoals kleuterleidsters en onderwijzers en hun veel van dieren leren. Ik ben daar niet tegen, maar ik meen dat het boerenambacht op zich grote pedagogische waarde heeft en geef daarom – en omdat ik er heel goede ervaring mee heb – de voorkeur aan een (pedagogische) boer boven een (biologische) pedagoog.

De behuizing moet bestaan uit een boerderijtje van minimaal 12×24 meter grondoppervlakte, liefst een beetje romantisch van uiterlijk. Sommigen geven de voorkeur aan houtbouw met een pannendak. Ik zelf ben erg gesteld op oude baksteen en verbeterde hollandse pannen (Als een stadswijk als het ware om een bestaande boerderij heengroeit is het natuurlijk gekkenwerk die eerst af te bre-

Een regelmatig (werk)bezoek aan de kinderboerderij in klasverband geeft mogelijkheden voor verdiept bezig zijn

ken en alle bomen om te hakken, om dan een paar honderd meter verder opnieuw te bouwen en te planten!).

In de boerderij een garderobe, een toilet en een wasbak op kindermaat. Verder een dagverblijf met stoelen, tafels, een paar prik-borden en een gereedchapskast. Dit alles berekend op een schoolklas.

Verder hokken voor kleindieren – op kinder-neus hoogte –, een varkenskot, een kraamkamer en een ziekenboeg en de nachthokken.

De rest van het terrein is stevig afgezet met een hek van minimaal 1.15 m van zware kwaliteit. Hierbinnen eventueel kralen van verplaatsbare hekken. Over het terrein een aantal wandelpaden van klinkers, breed genoeg voor een kinderwagen. Hier en daar een bank. Verder kan men het zo gezellig maken als men wil, compleet met een eendenvijver met een broedkorf, een weideruif, een geitenhok en een konijnenberg. Een zekere overzichtelijkheid blijft echter geboden.

Teveel dieren is niet gewenst; vrouwelijke dieren genieten de voorkeur met het oog op de nakomelingschap (En ik heb iets tegen ganzen op een kinderboerderij, omdat die zich altijd lopen te bewijzen).

Op een stads-kinderboerderij waar de dieren intensief worden gebruikt, zullen ze eens een tijdje in quarantaine moeten om tot rust te komen of moeten ze worden vervangen door soortgenoten. Het teveel aan dieren wordt geruimd via de handel. Een kinderboerderij is geen wildreservaat.

Terecht wordt wel gesteld dat een paar mooie kruinbomen (iep, linde) sfeer geven en in de zomer schaduw voor de dieren bieden.

6.1. *De gang van zaken*

Aangezien alle kinderen op school zijn van hun zesde tot hun zestiende jaar, ligt het voor de hand dat schoolklassen uit het verzorgingsgebied van de kinderboerderij regelmatig met hun onderwijzer(es) op bezoek komen. Niet zozeer voor een „les”, maar om wat te beleven in de dialogische betekenis van het woord.

Als er op zo'n uur iets kan worden bereikt van verdiept bezig zijn is dat natuurlijk heel geweldig, maar gewoon fijn, samen-op-de-

boerderij zijn en rondkijken is natuurlijk ook al heel wat.

De boer heeft de onderwijzer vooraf eerst gesproken en weet wat de klas interesseert en aankan. Als de kinderen er zijn, wordt eerst in het dagverblijf het nieuws van de boerderij – dat op een publicatiebord staat – toegelicht. Daarna wordt het voorbereide plan besproken, waarbij met de voorkeur van de kinderen rekening wordt gehouden.

Als er in groepjes wordt gewerkt, moeten deze niet groter zijn dan twaalf kinderen en een volwassene. Misschien wordt er een aantal dieren voorgesteld aan de kinderen, misschien mogen ze met een nest – niet al te jonge – poesjes of konijntjes spelen, misschien krijgen ze observatieopdrachten of moeten ze met elkaar de geiten voeren.

Een geboorte op een kinderboerderij is vaak een aanknopingspunt voor een gesprek met kinderen over onderwerpen als leven en dood, ouderliefde, sexualiteit, enz.

ren. In ieder geval mogen ze ook even rustig rondlopen op het terrein en als ze niet dicht bij een dier durven komen, wordt hen dat niet opgedrongen.

En rustig zullen ze zijn, als hun rustig is verteld waarom het beter is de dieren niet aan het schrikken te maken. Meegebracht voer mag best worden gegeven, als maar even is overlegd met de kinderen wat wel en wat niet goed is voor de dieren. Uit ervaring weten we dat excessen in de omgang met de dieren zelden of nooit zullen voorkomen.

Daarna gaat de schoolklas weer heen, maar niet dan na de volgende afspraken te hebben gemaakt.

- a. Wanneer ze in klasverband terug zullen komen. Desnoods over een half jaar, maar dag en uur moeten worden vermeld.
- b. Dat ze voor hun klas wel eens een dier kunnen lenen, als ze dat nodig hebben voor de „les”.
- c. Dat ze, met of zonder hun ouders, op de „open uren” privé terug mogen komen, om wat rond te kijken of om te helpen.

Zo is het aan te bevelen op kleine boerderijen die helpers lid te laten worden van een „Boerderij-werkgroep” die twee keer per week buiten de schooluren onder leiding komt werken en beloond wordt met een of twee verse eieren per persoon.

Bekend is ook dat op grote boerderijen blijkt dat er op den duur een vaste kern ontstaat van kinderen die dagelijks komen werken; een officiële werkgroep is dan niet nodig.

Als er voldoende grond en volwassen mankracht aanwezig is, kunnen ook gewassen worden geteeld om voor het bijvoeren van de dieren te gebruiken: mais, tarwe, voederbieten enz. Natuurlijk kan dat voer veel goedkoper worden gekocht dan verbouwd als we alleen naar de exploitatiecijfers van de boerderij kijken.

Maar als we de trouw, de ijver, de trots en de geluksmomenten zien van kinderen die toch al niet zoveel in hun leven hebben, dan pleit ik er voor om er wat geld tegen aan te gooien en hele stukken irriterend statusplantsoen om te zetten in pedagogisch bouwland.

Scholen voor vervolgonderwijs zullen sterk de behoefte voelen aan mogelijkheden om hun leerlingen dieren te laten tekenen of anders-

zins te observeren. Op afspraak worden ze op het plan-bord van de kinderboerderij gezet.

6.1.1. *De open uren*

De open uren vallen in de week, een paar keer op een *ochtend* – zodat moeders, of grootouders, met babies of peuters een kijkje kunnen nemen – in de *weekends* en gedurende *vakanties*.

Voor de peuters wordt – in navolging van een Haags rapport – een knuffeltuin aanbevolen. Dit is een kleine afgebakende ruimte, waar de grotere dieren niet kunnen komen en waarin hokken staan – op peuterneushoogte! – met cavia's en konijnen met jongen. Onder leiding mogen die er even worden uitgehaald om gevoerd, geaaid en op de arm genomen te worden. Met speciaal afgerichte duiven kan dit ook. In een speciaal voor hen ingerichte ruimte kunnen peuters zo de nodige ervaringen opdoen, ongehinderd door oudere, vaak wat bazige kinderen die de kleintjes wel eens even zullen laten zien wat zij allemaal durven.

Al gauw blijkt dat een kinderboerderij door de mensen van een wijk als „iets van ons” wordt beschouwd. Dit kan worden versterkt door een paar banken onder een afdak en door een goed onderhouden publicatiebord. Verder bleek uit een onderzoek te Rotterdam dat men het kunnen kopen van eenvoudige consumpties zeer op prijs stelt.

In de praktijk zullen er in een wijk steeds volwassenen zijn die best een taak op zich willen nemen gedurende een paar uren of een paar dagdelen per week. Het zijn vaak mensen die zelf dieren hebben (of hebben gehad toen ze nog in een dorp woonden). De boer heeft zoals gezegd de moeilijke taak deze onmisbare hulp in toom te houden, omdat helpers nog wel eens de neiging hebben te vinden dat alles om hen heen moet worden georganiseerd. Een gesprek om de tafel van de boer met de vrijwilligers en de begeleidende pedagoog zal noodzakelijk zijn om moeilijkheden te voorkomen.

6.2. *Nabeschouwing*

Niet alle kinderen die de kinderboerderij bezoeken komen regelmatig terug. Dat hoeft ook niet. Het is niet de bedoeling om opvoeders aan te praten dat alleen natuurliefhebbers gelukkige mensen zijn, met perspectief in hun leven. Het is wel de bedoeling er op te wijzen dat een opvoeding helemaal zonder dieren arm is en het kind noodzakelijke ontdekkingen onthoudt.

Het is met kinderboerderijen als met zwembaden, kinderleeszalen, scholen, knutselcentra, gymnastiekzalen, sportvelden, musea, (bouw)speelplaatsen, theaters en muziekscholen: een kind moet er onbedreigd en onder goede leiding mee in aanraking worden gebracht en dan mag het zelf mee beslissen of het er later veel of weinig gebruik van zal maken.

Het belang van de aanwezigheid van een kinderboerderij moet daarom niet worden overtrokken; die andere voorzieningen zijn ook nodig. Wel meen ik dat in stadswijken een bouwspeelplaats met een graaflandje, het zwembad en de kinderboerderij net zo goed bij de infra-structuur behoren als riolering, wegen en telefoonkosten. D.w.z. ze moeten er al zijn als de mensen komen.

Minister P.J. Engels van C.R.M. op 26 jan. 1973:

„We moeten kinderboerderijen aanleggen, waar ouders naar toe kunnen gaan om hun kinderen aan te wijzen hoe de dieren uit de boekjes er in werkelijkheid uit zien”.

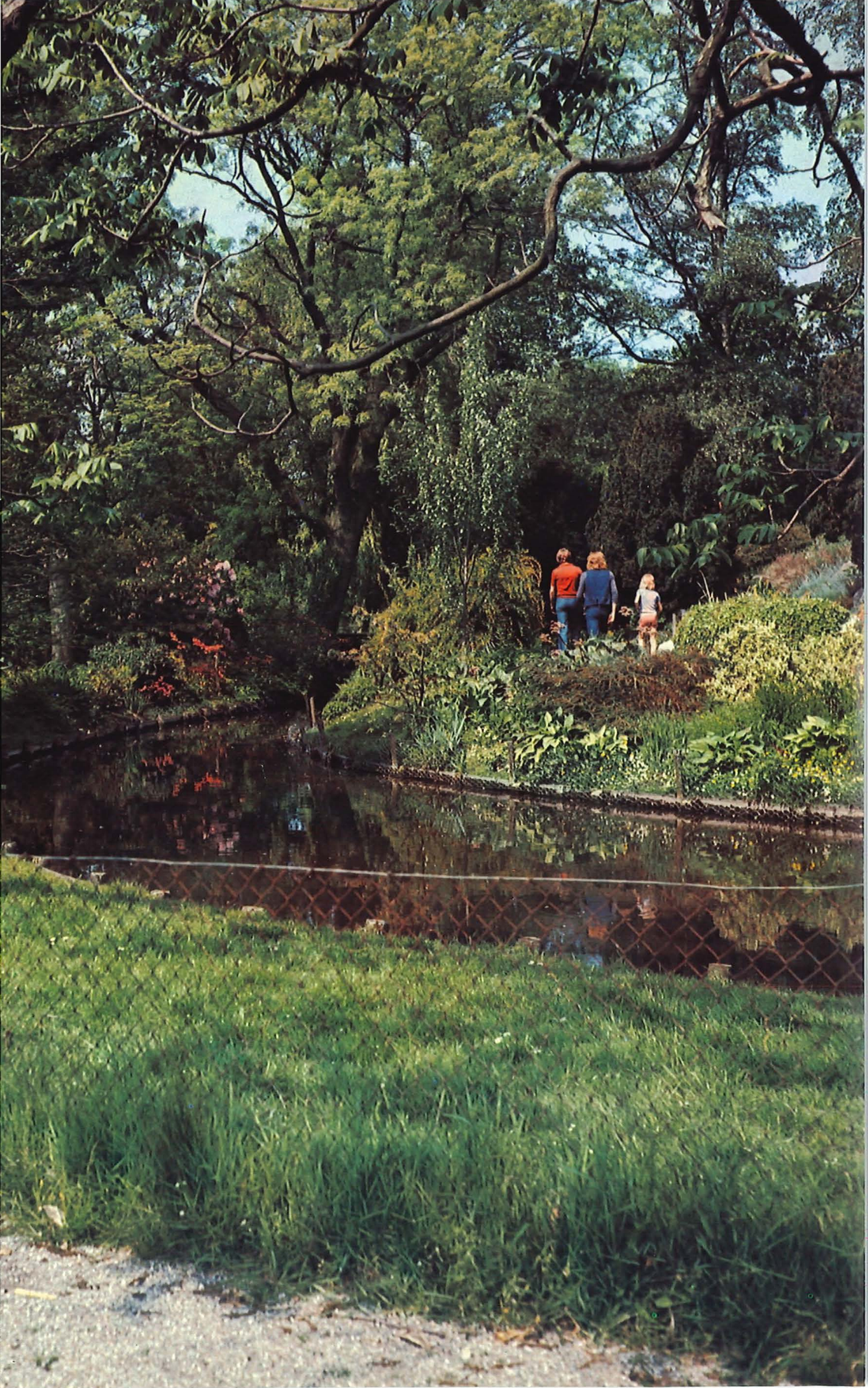
7. De therapeutische kinderboerderij

Voor mij persoonlijk is het daar allemaal begonnen, op de Kiboets – de therapeutische kinderboerderij van de Heldringstichtingen in Zetten (Betuwe) – die ik samen met mijn vriend „Boer” Henk van het Lindenhoud heb mogen oprichten en ontwikkelen. Hij heeft de dagelijkse leiding en de handelingsverantwoordelijkheid, ik zorgde tot voor kort voor de orthopedagogische inbreng, de meisjes van de Heldringstichtingen hebben ons samen de weg gewezen – en niet te vergeten mijn zoon Willem, aan wiens nagedachtenis dit boek is opgedragen, en zijn vriend Erik met al hun gesjouw en geploeter. Lena en Truus zijn al genoemd in het eerste hoofdstuk.

Een eigen tuintje is voor een kind een geweldige uitdaging; extatisch kan het zijn over zijn eigen eerste slabonen!

dat men eerst alles moet hebben geprobeerd, alvorens een kind in een inrichting wordt geplaatst. Terecht, omdat mensen niet van de samenleving moeten worden afgezonderd. Mensen horen niet in inrichtingen, maar in de volle werkelijkheid. Alles moet worden gedaan om de opvoedingsomstandigheden en de hulpdiensten zo te verbeteren dat de inrichtingen kunnen verdwijnen. *Inrichtingsopvoeding is de slechtst denkbare vorm van wat nog opvoeding is*, maar soms is er niets beters voorhanden.

Het is als met ziekenhuizen, waar mensen eigenlijk ook niet thuis horen, maar soms is het de enige oplossing. En laat het dan zo kort mogelijk duren.

Dit houdt in dat de omstandigheden in een inrichting niet goed genoeg kunnen zijn, want de kinderen die in inrichtingen verblijven behoren tot de meest bedreigde van de samenleving.

In de tweede plaats heeft iedere inrichting de ingebakken neiging de werkelijkheid te verschrompelen, armer te maken. Soms gebeurt dat met opzet, om een nieuwe start mogelijk te maken, maar niet altijd. Een kinderboerderij werkt verrijkend voor hen die toch al zo veel moeten missen en elk ogenblik van verdiept bezig zijn, elk geluksmoment is er een.

7.2.1. *Verrijking van de opvoeding*

Het was op een regenachtige zaterdagmiddag in het voorjaar. Een van de geiten was door de Boer apart gezet omdat ze elk moment kon lammeren. De kraamkamer was op de deel van de boerderij, eenvoudig met ruwe planken afgescheiden, de vloer dik bedekt met strooisel.

Er waren op dat uur niet veel kinderen.

Een paar meisjes reden rondjes in de manege, verder was iedereen bezig met de zaterdagse bezigheden: boodschappen doen in het dorp, brieven schrijven, kleren verzorgen, rondhangen voor de radio, tegen het weekend aanzien, zich vervelen, elkaar steeds maar weer

Blz. 155: Waarom maken we van een bezoek aan een dierentuin niet een spannende speurtocht?

Blz. 156: De lof van de volkstuin kan niet hoog genoeg worden bezongen

dezelfde verhalen vertellen, hopen op het voorjaar met zon en spanning.

Na de thee zag de boer dat het menens werd. Hij riep de ponyrijders uit de manege en keek even de weg op. Een achttal meisjes tussen de zestien en de negentien jaar kwam met een leidster uit het dorp terug, waar ze wat gewinkeld hadden. Allen hadden ze een afschuwelijke jeugd gehad, met slaag, verwaarlozing, diefstal, kleine of grote prostitutie, drugs.

Sommigen waren geslachtsziek geweest en een paar van hen hadden een abortus achter de rug. Slachtoffers van een harde maatschappij, die het vooruitgang noemt als er een ruimteschip op de maan landt, maar niet in staat is gekneusde kinderen voldoende perspectief en geluk te bieden.

De boer wenkte hen, legde snel uit wat er gaande was en nam hen mee naar binnen. Doodstil zagen ze de geboorte van een baby-bokje, sommigen met tranen in de ogen, anderen met een zekere verwondering, weer anderen met ontzetting, die in vertedering veranderde toen ze het gedrag van de geit en haar baby zagen.

En toen – over de ruwe omheining hangend en fluisterend om moeder en kind niet te verschrikken – kwamen de vragen. Was het wel goed gegaan? Had de moeder niet veel pijn gehad? Moest die nageboorte er niet helemaal uit gehaald worden? Hoe ging dat nou bij mensen?

Ze wisten niets, stuk voor stuk niet en met elkaar niet, hoewel ze zelf meenden dat ze „alles” wisten.

Maar nu kon er worden gesproken: over seksualiteit bij dier en mens en over liefde en over de verhouding tussen dieren en hun jongen en mensen en hun kinderen.

Dat gesprek werd voortgezet in de volgende weken, het bokje werd geadopteerd en zijn vorderingen werden dagelijks gevolgd.

7.2.2. Ontmoetingsplaats

Zoals elke kinderboerderij, is ook de Kiboets een ontmoetingsplaats geworden met volwassenen en kinderen uit het dorp. Dat wordt toegejuicht, maar tegelijkertijd stevig in de hand gehouden, omdat ook dit verschijnsel moet meewerken ten bate van de pupil-

len. Dialoog versturende dorpelingen wordt te kennen gegeven dat ze beter niet terug kunnen komen. Dit heeft nooit tot ernstige strubbelingen geleid.

Op een boerderij komen steeds mensen als de veevoederhandelaar, de hoefsmid, de veearts, de veekoopman, die iets met de dieren van doen hebben en daardoor gemakkelijk met de pupillen in gesprek raken over niet-bedreigende onderwerpen. Dan zijn er jongelui die er een paard in pension hebben en van de manege gebruik maken. Ook zij hebben daardoor gemakkelijke gespreksonderwerpen met de pupillen te over. Het laatste geldt ook voor andere dorpskinderen die op de Kiboets mogen komen; de boerderij is een gemeenschappelijk interesseonderwerp en dat maakt de contacten gemakkelijk en ongedwongen.

Een zeer gelukkige omstandigheid was indertijd dat een van de plaatselijke politiemensen – de wachtmeester Niezing – een groot kenner en liefhebber is van dieren (konijnen!) en van planten. Een aantal van zijn konijnen werd op de Kiboets gestald. Hij komt er niet alleen zijn eigen dieren regelmatig verzorgen, maar neemt extra voer mee, en staat met raad en daad de pupillen graag ter zijde.

Het duurde niet lang of er werd hem een kop koffie aangeboden en dat sloeg hij natuurlijk niet af. En zo kwam de politie – in de persoon van wachtmeester Niezing – door middel van konijnen en cavia's – aan de praat met kinderen die vaak alleen maar haatdragend of angstig tegenover elk gezag staan.

Dit gesprek dat nog steeds voortgaat, heeft al veel wederzijds wantrouwen uit de wereld geholpen.

Boven op de zolder van de Kiboets is het dagverblijf, een afgetimmerd gedeelte, gezellig ingericht als een soort boerenkeuken, met zitjes, tijdschriften en boeken over dieren, met vogelkooien en mui-zehokken en een keukenhoek.

Dat is het domein waar de meisjes zich veilig voelen, zich af en toe kunnen terugtrekken en ook hun ervaringen met de dieren kunnen uitwisselen. Zo ontstaat (vaak heel langzaam) een vorm van sociale omgang en vertrouwelijkheid, eerst onder elkaar, later ook met de begeleiders.

Het is duidelijk, dat voor de meeste pupillen regels en normen (die

stammen immers uit de wereld van de „volwassenen” en die hebben ze juist zo verschrikkelijk leren wantrouwen en haten) alleen maar afschrikwekkend zijn en dus met voeten worden getreden. Het frappante is nu, dat in de meeste gevallen – ik ken eigenlijk geen uitzonderingen – de pupillen wel het belang van het *dier* willen aanvaarden als uitgangspunt voor regel en norm. Een voorbeeld: de verplichting tot het dragen van een ruitercap bij het paardrijden was bij enkele meisjes aanleiding tot weigering, gevolgd door duidelijke conflicten met de leiding en een lange reeks van „keettrapperijen”. Toen ook de dieren daarvan op een keer de dupe werden, doordat in de stal met water werd gesmeten, waarvan de paarden onrustig werden, bleek dat argument, rustig besproken, voor hen op den duur wel hout te snijden en was de opening naar een betere verstandhouding gemaakt. De dieren hadden het weer eens geklaard.

Wel proberen we dan, vanuit het appèl dat het dier op het kind deed, verder te bouwen aan de dialoog, eerst met de natuur en vandaar verder met de medemens.

7.2.3. *Een laatste voorbeeld*

Anja 15 jaar, moeder overleden, vader hertrouwd met een vrouw die hem verliet. Vader de holt op en spoorloos. Anja was toen zeven en haar opvoedingsgeschiedenis was al zeer slecht. De volgende acht jaren mislukte iedereen eigenlijk alles: kinderrechtters, gezinsvoogden, inrichtingen, alternatieve hulpverleners en een secte-achtige religieuze groepering. Als je met Anja meepraatte en naar haar luisterde – dat vooral – begon er een begin van contact te komen. Maar als er van haar kant daden moesten komen, verbrak ze het contact en liep weg; de hulpverleners verbijsterd of kwaad achterlatend. Wie de hulpverleningswereld kent, weet dat er dan de verschrikkelijkste beschuldigingen over en weer worden geuit: „Ze was door jullie al finaal bedorven toen ze hier kwam”. „Jullie hebben alles afgebroken, wat wij net een beetje hadden opgebouwd, toen jullie haar bij ons weglukten met die gevaarlijke propaganda, zo van: loop maar weg als je het niet naar je zin hebt, bij ons moet je niets en mag je alles”.

Op een bepaald ogenblik was ze op de Heldringstichtingen geplaatst door een kinderrechter; gebracht door twee levensgrote politie-agenten die haar uit een kraakpand hadden gehaald waar ze haar heil had gezocht bij mensen die ze ook niet mocht, maar die haar op een bepaalde manier toch met rust lieten. De kinderrechter vond haar te jong om haar zonder meer aan de verloedering prijs te geven en dus mochten de Heldringstichtingen het nog eens proberen. Ze was niet „gemotiveerd” en ook niet „probleem-bewust”, ze was wel onverschillig, haatdragend, wantrouwend en niet bereid iets te doen (En wie haar dat kwalijk neemt, heeft niet begrepen hoe het leven een kwetsbaar kind kan treffen).

Alleen iets verschrikkelijks kan zulke kinderen redden. Oorlog, verkeersongelukken, overstroming, brand, schipbreuk, gijzeling – in die omstandigheden kan het gebeuren dat ze al het eerder doorstane leed in een flits ten goede verwerken en voorbeelden zijn van moed, offervaardigheid en verantwoordelijkheid. Maar wie kan zulke situaties oproepen, temeer daar het gevaar bestaat dat ze er helemaal door in de vernieling raken?

Het verschrikkelijke dat Anja redde, was een lam.

Het lam was heel vroeg in het voorjaar geboren – eigenlijk was het nog winter. De ooi had de bevalling niet overleefd en de eigenaar had niemand die het met de fles wilde groot brengen en bracht het naar de Kiboets. Van het Lindenhoud zette het in een doos neer voor Anja. Het diertje rilde en blaatte en voelde zich duidelijk ongelukkig.

„Och, wat een liefje!”, zei het onbereikbare (!) kind.

„Ja”, zei de Boer, met hoop in zijn hart, „maar het haalt het niet, het gaat kapot”.

Hij haalde het lam uit de doos en zette het op zijn pootjes. Het kind was al uit de stoel, zette de pick-up af, deed het shaggie weg en knielde neer.

„Waarom”, vroeg ze, met een rauwe vloek erachter.

„Omdat de moeder dood is en de andere schapen het verstoten”, zei de Boer.

„Verdomme”, zei het kind weer, „moet dat nou zo?”

„Tja”, zei de Boer, „het zou met een fles kunnen, maar dat steekt

heel nauw. Wie zou dat moeten doen?"

Het meisje had het lam nu in de armen.

„Ik!" zei ze.

„Wacht eens even", zei de Boer, „dat gaat zo maar niet". En hij begon een beetje te liegen: „Het moet vier keer op een dag worden gevoed, precies op schema; geen vijf minuten te vroeg of te laat. De fles en de speen moeten worden uitgekookt, zoals ik dat zeg. Het voedsel moet worden afgewogen, klaargemaakt en op temperatuur gebracht – en dat steekt heel precies. Kun je met een weegschaal omgaan, heb je wel eens een thermometer in je handen gehad, heb je een horloge, ben je schoon en netjes?"

Het meisje keek met grote ogen naar het lam dat ze tegen zich aan drukte. Ze voelde het leven dat in gevaar was tegen haar lichaam, ze rook, ze hoorde de hulpbehoevendheid. Ze werd iets gewaar dat haar boven zich zelf uittilde. Nee, dat haar zich zelf deed ontdekken.

„Man zeur niet, natuurlijk. Ik ga mee", zei ze.

Het verschrikkelijke dat Anja redde, was een lam . . .

En ze ging mee en ze deed het. Ze was een voorbeeld van discipline, stiptheid en verantwoordelijkheid. Het lam deed het ook goed. Het bleef – God zij dank! – leven en hechtte zich aan haar, tot ze elkaar niet meer nodig hadden. Lam werd schaap, onbereikbaar kind werd gewoon, lastig meisje.

Natuurlijk waren er crises en werden er ernstige fouten gemaakt, maar ze kwamen er door, beiden.

Zulke dramatische verhalen geven een enigszins vertekend, verdicht beeld van een vaak saaie, taai werkelijkheid van alle dag.

7.2.4. Pony- en paardrijden

Pony's en paarden hebben vaak zulke voortreffelijke dialogische kwaliteiten en de manege kan zo'n uitstekende orthopedagogische situatie zijn, dat we een tijd hebben gehad dat we er voor moesten waken om de rest niet te veronachtzamen.

Niet zelden werd en wordt ons verweten dat we de kinderen verwennen; in ieder geval dat we hen wennen aan mogelijkheden die ze thuis of op een andere plaats in de samenleving niet zullen vinden. We zouden een slappe pedagogiek bedrijven, waarmee ze niet echt gebaat zijn. Achter zulke woorden gaan meestal werelden van misverstand en soms van vooroordeel schuil.

Afgezien van het feit dat buiten de Randstad pony- en paardrijden niet onbetaalbaar meer is – wie het roken laat en fietst in plaats van op een brommer te rijden, komt bij een jeugdafdeling van een niet al te chique landelijke rijvereniging al een heel eind – gaat het hier helemaal niet om verwennen of gewennen, maar om het doorbreken van de duivelskringen waarin een problematische opvoedingssituatie een kind gevangen kan houden. Achter al die sloomheid, luiheid en achter al die agressie, provocatie en onverschilligheid zit de moedeloosheid en het onverteerde onvermogen. En ook als dat er dan eens niet achter zit, dan is er in ieder geval nog de afschuwelijke ervaring van niet thuis te zijn, maar in een inrichting te verblijven.

En dan staat er in eens een paard.

Een paard is niet zo maar een dier; het heeft allerlei betekenissen gekregen die het kind door de cultuur zijn aangereikt en die het zelf

heeft verleend. Het paard kan het paard zijn van talloze kinderspelle-
tjes, het paard van Wodan of Sinterklaas, de edele ridders, de india-
nen en de cowboys. Het heeft met hoog verheven te maken, met
moedig en zeer charmant, met Het Ros Beijaert. Het paard is een
stuk van ons zelf, een levenslaag die ons kan dragen als we naar hem
leren luisteren en hem leren besturen (Freud). „Een paard, een
paard, mijn koninkrijk voor een paard” laat Shakespeare Richard III
uitroepen en het is een gevleugelde uitdrukking geworden waarin
men zich al eeuwen herkent.

Dat paard staat daar in eens. En we zeggen tegen het Kind: „Kom
maar dichterbij, geef het maar een appel, klop het maar eens op de
hals, houd het maar eens vast aan de teugel. Wees maar niet bang, ik
ben bij je, ik houd het paard vast. Zie je wel, het vindt het leuk wat
je doet. Zeg maar wat tegen het paard, het heet Lena.” En als het
kind er dan eindelijk op wil, dan zit het niet alleen op vier benen, een
romp, een hoofd en een staart, en zelfs niet alleen op onze Lena of
onze Bruintje, maar op Het Paard, compleet met alle bewuste en
onbewuste betekenissen die het in de wereld van dit kind heeft.

Hoe het dan verder gaat, hangt af van de mogelijkheden van het
kind. Soms loopt de Boer aan de ene kant, een helper aan de andere
kant en een helper aan de teugel voorop. Langzamerhand zie je kind
en paard zelfstandiger worden. Een bekend beeld in de manege is:
Een meisje op een paard en de Boer die voorop loopt en het paard
leidt aan de teugel. Uren loopt hij daar zo – pratend, contact hou-
dend met kind en dier, zichzelf overbodig makend (In een geval heeft
hij het twee jaar volgehouden en nu rijdt ze stralend alleen).

Weer wat later staat hij aan de kant, aanwijzingen roepend, aan-
sporend, bemoedigend, kalmerend.

Het kind moet de dialoog met het dier leren, dat wil zeggen het
moet heel signaalgevoelig open staan voor wat het dier haar laat we-
ten en tegelijkertijd moet het duidelijk en weloverwogen het dier te
kennen geven wat er moet gebeuren. Als aan deze dialogische eis
niet wordt voldaan komt het kind niet verder.

„Die rotknol doet het niet, Boer!”

„Het ligt aan jou. Laat Marie er maar eens op rijden, dan zul je het
zien.”

Dat is een bittere pil.

„Hoe zei je ook weer dat het moest, Boer?”

Zo'n vraag is soms een mijlpaal in de behandeling. Het kind vraagt iemand anders – en nog wel een volwassene – om raad!

Op een dag is het dan zover dat drie, vier meisjes achter elkaar en naast elkaar door de manege rijden; stappend, dravend, galopperend, lage hindernissen nemend.

Wat hebben we dan klaar gekregen? Dat ze kunnen paardrijden? Dat is maar een bijproduct.

Met enkele meisjes gaan we verder met trainen voor de dressuurproeven B1 en B2. We doen dat niet met kinderen die steeds maar weer moeten bewijzen dat ze beter zijn dan anderen, maar met hen die best wat kunnen, maar de neiging hebben zelfgenoegzaam te worden. Het paard geeft hen dan de aansporing zich ergens voor in te zetten.

Bovendien kunnen de proeven alleen worden afgelegd in clubverband van de plaatselijke rijvereniging en dat geeft weer allerlei mogelijkheden die uitbuit, en problemen die opgelost moeten worden.

Paardrijden geeft ook aanleiding tot allerlei bezigheden er om heen, zoals beschreven in de voorgaande paragrafen.

Ook tot gesprekken met een enorme meerwaarde. Hierboven is dat al even aangestipt. Ze praten met elkaar en met de Boer over paardrijden, maar eigenlijk hebben ze het over hun leven en over Het Leven.

Moet nu ieder kind om zichzelf te kunnen worden, leren paardrijden? Natuurlijk niet! In een gewone, perspectief biedende opvoedingssituatie zijn er genoeg andere mogelijkheden. Bovendien zijn er ouders en rij-instructeurs die aan de kinderen meer bederven dan ze goed maken met die sfeer van prestatiedrang, faalangst, jaloezie en elitair huzarengedoe die er in veel maneges schijnt te moeten heersen.

Maar voor kinderen in de problematische opvoedingssituatie kán paardrijden een ingang zijn voor hulp.

VIII. DE TUIN

In dit hoofdstuk gedachten en ideeën over opvoeding in de tuin

1. *De tuin en het paradijs*

Wie de geschiedenis van de tuin bestudeert komt tot de ontdekking dat het voortuintje wortels heeft in een ver verleden: Assyrië, Babylonië, Perzië, Griekenland, Rome en Byzantium; met Japanse en vooral Chinese invloeden na 1600. Via de kloostertuin van de vroege middeleeuwen lopen de verbindingen over de kasteel- en paleistuinen, de tuinen van de buitenverblijven van de rijke kooplieden en de boerentuinen naar Middelburg en Emmen waar de verwarmingsmonteur en de computerdeskundige 's zaterdags met hark en krabber bezig zijn hun stukje grond een goede beurt te geven.

Geschiedenis van de tuin is cultuurgeschiedenis van de eerste orde en het is zeer te betreuren dat het onderwijs zo lang heeft gemeend – en nog meent – dat de militaire en de politieke geschiedenis kinderen wel een notie kan geven van „hoe het allemaal zo is geworden” en de tuingeschiedenis niet.

Het Nederlandse woord tuin gaat terug op het begrip omtuining, omheinde ruimte, waarbij de als chaos beleefde wildernis werd buitengesloten en waarbinnen men in vrede met elkaar en met de natuur kon leven. Hetzelfde geldt voor de woorden gaarde, jardin, garten, yard, town, hof en *paradijs*.

Dit laatste woord komt uit het oud-perzisch.

Volgens de traditie van het Bijbelse Genesis-verhaal worden de eerste mensen – die met elkaar, met de hen omringende werkelijkheid en met God in totale dialoog leefden – in een tuin, een hof, een paradijs geplaatst. Zo'n leven had de Schepper de mens eigenlijk toebedacht, zegt de Genesisstraditie. De mens komt tot zijn Recht in de tuin. Het paradijs is (als) een tuin.

Ook de middeleeuwse symboliek ziet tuinieren als een van de heerlijkste menselijke bezigheden. Allerlei bloemen krijgen speciale betekenissen en de Kerk zelf wordt met een tuin vergeleken. Er is echter ook een gravure bekend over een monnik die door de tuin misleid werd. Hij was op weg naar de hemel en had deze bijna bereikt toen

hij niet kon nalaten met enige spijt naar zijn tuin op aarde te kijken, waarvan hij maar moeilijk kon scheiden. Dat werd hem noodlottig. Met een smak tuimelde hij naar beneden, door zijn tuin heen naar de hel. Waarschijnlijk een waarschuwing van een op Plato georiënteerde, geïrriteerde prior aan het adres van zijn aardse monniken.

In het reeds eerder genoemde werk van Tolkien speelt de tuin en de tuinmanskunst een grote rol. Een gelukkig, wijs volk wordt er beschreven als een volk dat zijn tuinlieden in hoge ere heeft.

Dat is toch wel een erg aardige gedachte.

Wat kan er in een tuin allemaal gebeuren? Die vraag is verkeerd gesteld. In een tuin kunnen blijkbaar de verschrikkelijkste gebeurtenissen plaats vinden: vernieling, verwaarlozing, onderdrukking, verloedering, moord!

De vraag moet zijn: Wat kán in die tuin dan in hemelsnaam allemaal gebeuren, dat ze de mens tot een paradijs wordt? In een paradijs namelijk worden opvoedingsproblemen opgelost of krijgen ze een ander voorteken; vandaar dat we die vraag hier stellen.

Een aantal punten verdient onze aandacht:

a. *Beslotenheid*. De oorspronkelijke betekenis van al die woorden (tuin, gaarde, hof, paradijs enz.) is omheinde ruimte. Binnen de veiligheid van de haag, de muur of de wildwal kan men zich terugtrekken als men dat nodig heeft, om tot zichzelf te komen. Aangenomen dan dat er een „zichzelf” is en niet alleen een deel van een collectief.

Men kan dat schotjes-en-hokjes-geest noemen: ieder zijn eigen tuintje, met een hoge schutting er om heen. Het alternatief is de gemeenschappelijke tuin; door de gemeente, een tuinman of een deskundige buurtbewoner onderhouden. En in zo'n lekkere grote, gemeenschappelijke tuin ziet men al gauw toch weer kleine beslotenheidjes ontstaan, doordat elk gezin toch zo zijn eigen behoeften heeft, die het niet met de anderen kan delen. Er wordt dan met windschermen, coniferen en rietmatten gewerkt om „vrij” te kunnen zitten. Een normale gezonde menselijke behoefte, zowel van volwassenen als van kinderen: hier wonen wij, hier zijn we thuis. Een mens heeft niet alleen een omgeving, hij *is* ook zijn omgeving – inclusief zijn tuin.

- b. *Gastvrijheid*. Die laatste uitspraak verplicht tot een gastvrije tuin. Dat kan inderdaad erg gemakkelijk, zowel voor kinderen als voor hun ouders. Een bank, een zandbak en een schommel in de schuurdeur werken uitnodigend. Wie in de tuin werkt – al is het achter zijn (niet al te hoge) haag – raakt al gauw aan de praat met andere tuinierenden en voor men het weet, staat men bij elkaar om iets bijzonders te bewonderen of een absolute onverklaarbare mislukking te betreuren. Het ruilen van poot- en plantgoed en het wederzijds lenen van bijzonder gereedschap zijn vormen van menselijk gedrag die we in het gewone leven niet meer zo kennen en waarmee we opgroeiende kinderen toch graag in aanraking brengen.
- c. *Werken, verzorgen, spelen, praten, leren, onderzoeken, vieren en eten*, zijn eveneens vormen van menselijk contact waartoe de tuin in ruime mate gelegenheid geeft. Tot eten en vieren in ons klimaat nog het minst, maar als het een keer wel kan, wordt het ook een onvergetelijke gebeurtenis. Een doe-tuin dus, een belevingstuin.

1.1. *De stijl*

De laatste jaren is er veel te doen over de stijl van de tuin. Dat is niets nieuws. Al sinds de middeleeuwen is er de golfbeweging van de formele tuin (alles keurig in de rij, kunstmatig gesnoeid en geknipt) naar de natuurlijke tuin (laat het maar een beetje groeien en bloeien, niet teveel ingrijpen).

Dat hangt samen met de al eerder genoemde drie duizend jaar oude spanning tussen cultuur en natuur, tussen plicht en behoefte, tussen intentionaliteit en openheid.

We leven op het ogenblik in een tijd waarin de vraag naar natuurlijkheid groot is en dat is zichtbaar in de tuinen.

Maar waaraan hebben kinderen het meest behoefte?

Niet aan de recht-toe-recht-aan tuin, waarin de natuur zelf geen eigen inbreng heeft en de snoeischaar, de spuitbus en de schoffel de baas zijn. Dialoog is dan onmogelijk: de natuur heeft niets te vertellen; alles is door de mens voorgeschreven.

Een tuin hoeft nooit veraf te liggen

Ook niet aan de wilde tuin, waarin het recht van het sterkste onkruid heerst en alles een grote en onontwarbare chaos wordt, waar de mens niets te vertellen heeft en waar zijn inbreng beperkt blijft tot kijken (en zich van een oordeel onthouden).

Sommigen vinden dat de natuur niet door de mensen mag worden beïnvloed. Dat is een goed standpunt, maar het doet tekort aan de kinderlijke behoefte aan dialoog met de plantenwereld. Noch de extreem formele tuin, noch de extreem wilde tuin bieden gelegenheid tot echte dialoog.

Hiermee is de stijlvraag beantwoord – met het oog op de kinderen tenminste. Men moet doen wat men zélf leuk vindt, wat de kinderen leuk vinden en wat de natuur leuk vindt. Dat laatste merk je als je de natuur een beetje laat geworden.

Voor wat de kinderen leuk vinden kan worden verwezen naar het schema op blz. 22.

Wat de ouders leuk vinden, weten ze zelf het best, maar het kan nooit kwaad hier en daar eens rond te kijken, een boekje te lezen en een van de vele tijdschriften en zaadkranten te bestuderen.

2. *Practische ideeën*

Enkele ervan zijn al eerder gegeven, maar hier staat een en ander nog eens bij elkaar.

- 2.1. Een eenvoudige *zandbak* – zie blz. 120.
- 2.2. Een *schommel*, desnoods in de deur van het schuurtje.
- 2.3. Een *vuurplaatsje* of barbecue van stenen – kan heel goedkoop en heel duur.
- 2.4. Een aantal (kinder)-*zitplaatsen en een tafeltje*.
- 2.5. Een *hok* voor een paar (kleine) konijnen of cavia's (zie blz. 58v.).
- 2.6. Een *muurhok* voor een koppeltje Oostindische koerduifjes.

Er bestaan heel romantische modellen. Iedere duivenhandelaar kan vertellen hoe ze verzorgd moeten worden. Waarschijnlijk is er wel met hem af te spreken, dat hij de jongen terugneemt – want na-

geslacht komt er zeker. Voor kinderen van acht jaar af.

2.7. In wat grotere tuinen kan – rekening houdend met de buren – natuurlijk wat meer: een volière, een kippenhok, misschien zelfs een konijnenheuveltje of een vijver.

Het is allemaal niet zo moeilijk, maar het kost wel geld en – nog belangrijker – blijvende aandacht en zorg van volwassenen (zie vooral blz. 53). Bovendien zijn deze zaken niet voor de eeuwigheid bestemd. Als ouders en kinderen er een paar jaar van hebben genoten en dan eens iets anders willen, wordt de hele zaak opgeruimd of verkocht.

2.8. *Medebewoners*, als vogels, egels, padden, vlinders, bijen – en in de wat wildere tuin ook mollen – kunnen de belevingswaarde sterk verhogen.

Het zijn aardige dieren die helpen de tuin gezond te houden.

Vogels kunnen daarvoor worden beloond met het plaatsen van een nestkastje, een voerplaats (pas op voor de minder welkome ratten), vetbollen en slingers ongebrande pinda's. *Egels* zijn te plezieren met een schoteltje melk. Maar het meest zullen deze medebewoners waarderen als ze met ingehouden aandacht worden bekeken en met rust gelaten in een wat ruige, verwilderde hoek van de tuin.

Vlinders en bijen houden, zoals bekend, van alle bloemen, maar misschien wel het meest van de vlinderstruik of *Buddleia*, een niet te dure vlug groeiende heester, die in het voorjaar teruggesnoeid kan worden. Verder kan men de *Sedum Spectabile* planten – een vaste plant die in september, oktober bloeit met purperrode, schermachtige bloeitrossen. In de formele tuin is het erg hinderlijk als rupsen de keurig netjes in de rij staande perkplantjes belagen, maar men doet er goed aan te bedenken dat elke rups minder ook een vlinder minder is.

Ik zal nooit vergeten hoe we jaren geleden „last” hadden van vretterij in de ligusterhaag. Het waren flinke rupsen. De buurman moest ze absoluut verdelgen, maar mijn zoontje van vier redde er een aantal en verzorgde ze zo'n beetje in een weckfles. We zaten er samen tijden naar te kijken, lieten ze op een glasplaat lopen, observeerden (met een vergrootglas) hoe ze aten en voedden ze met (onbespoten) ligusterblad. Een paar overleefden het niet, maar een viertal ver-

popte zich. Dat was al een hele sensatie. Ze kwamen in een jampotje op de koele, vorstvrije slaapkamer van de kleine jongen te staan en een ervan beloonde ons door op een ochtend in de zomer – net toen de jonge gastheer een beetje ziek was – een vlinder te worden. Ik zal me altijd het opgetogen gezang herinneren waarin het kind uitbarstte toen het prachtige dier eindelijk door de kamer fladderde. De hele zomer zagen we overal in Nederland zijn vlinder.

Dat is niet alleen maar een leuk voorvalletje in een kinderleven, maar een heel wezenlijk moment van Totale Dialoog, dat als het al lang is vergeten nog positieve invloed uitoefent. Zulke kostbare momenten kan niemand maken, maar ze ontstaan voor hen die samen met hun kinderen „dialoog voeren” met de volle werkelijkheid.

2.9. *Logés*

Dieren houden in een (kleine) tuin eist nogal wat speciale kennis en kost veel geld. Maar wat let U om van een bevriende kenner een tijdje in een geïmproviseerd onderkomen van oude planken en een stuk gaas een paar kippen, eenden of konijnen te laten logeren?

Als het maar goed wordt afgesproken, aanvaarden kinderen best dat er niet alleen een tijd van komen is, maar ook een tijd van gaan. Het is zelfs te doen met een jong geitje!

Dit alles natuurlijk onder het voorbehoud dat men kinderen niet meer verantwoordelijkheid geeft voor dieren dan ze met de daad – en niet met de mond – aankunnen.

2.10. *Moestuingewassen*

Vroeger maakte men keurig onderscheid tussen de moestuin en de siertuin, maar wie kinderen heeft en een kleine tuin, hoeft dat helemaal niet te doen. Een paar aardappelplanten kunnen er best in. Hetzelfde geldt voor twee of drie knolplanten, andijvieplanten,

Blz. 173: Er kan best een half uur af om eens aandachtig dieren te observeren

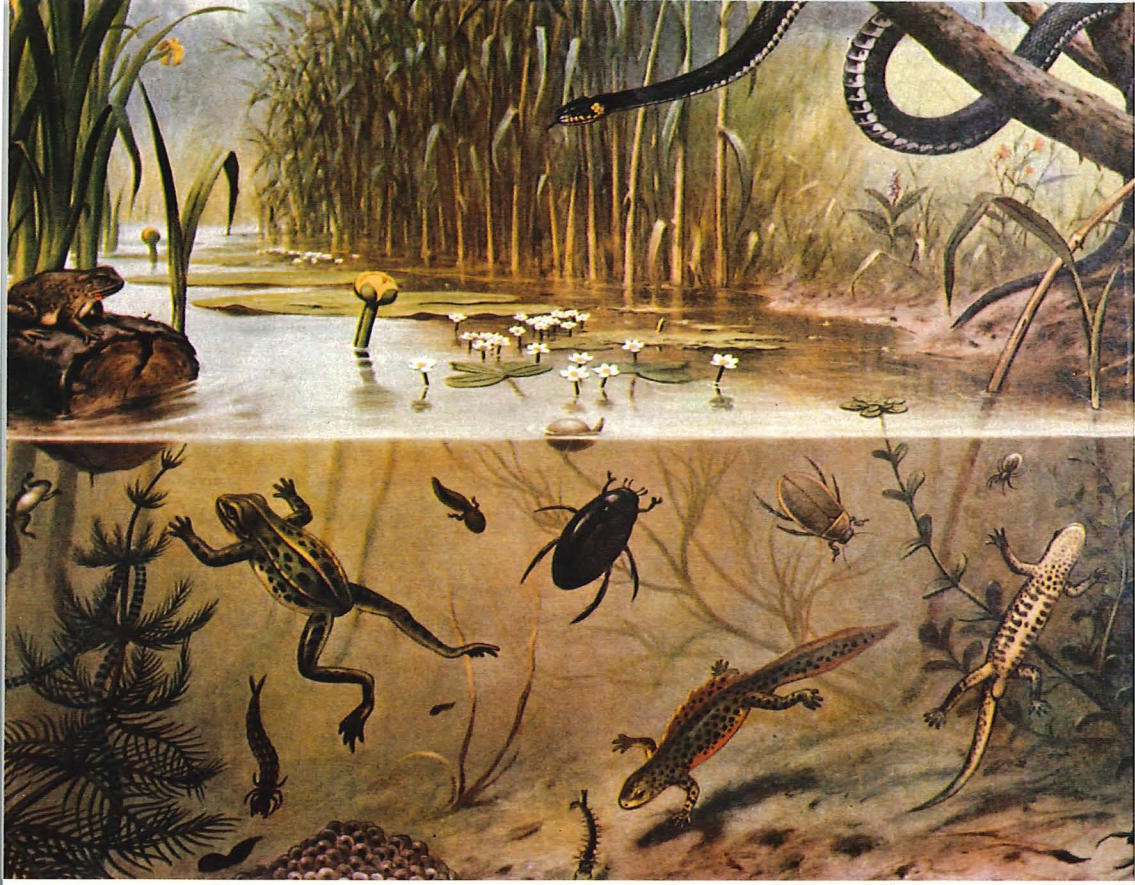
Blz. 174: Op de fiets door bos en duin: neem er de tijd voor!

aardbei-planten, preien, slapplanten en sjalotten, vier of vijf bonen en een klein rijtje radijs. Dat hoeft niet allemaal tegelijk. Elk jaar moet er iets te beleven zijn, te beginnen van het vijfde, zesde jaar af. Maart, april is een goede tijd om samen met het kind eens naar de markt te gaan, om te kijken wat er op het gebied te koop is. De kooplui zijn niet gewend om zulke mini-hoeveelheden te leveren („Drie pootaardappelen, meneer?”), maar een paar kinderogen, een sigaar en enige uitleg ruimen steevast alle weerstanden op. Beladen met poot-, plant- en zaaigoed en goede raad komt men thuis. Vergeet ook niet een paar tuinetiketten te kopen en een tuinmanspotlood om de plaats te markeren waar wordt gezaaid. Het duurt even voor er kan worden gegeten, maar dan is het ook bijzonder lekker.

En die maaltijd . . . maar dat is een ander onderwerp.

2.11. *Het vroege goed*

Kinderen zijn erg ongeduldig; ze willen vroeg in het voorjaar al wat zien: winteraconieten, sneeuwkllokjes, vroege crocussen. Maar ook maartsviooltjes, longkruid, nieskruid oftewel de gekleurde nerf van de kerstroos. Op de verjaardagskalender in het toilet aantekenen wanneer ze voor het eerst bloeien! (Bijv. zó: 4 jan.(!) Winteraconiet 1975).

2.12. *Het overvloedige goed*

Waar je van mag plukken: dornicums, margrietten, goudbloemen – alle drie familie van elkaar – en allerlei zaaibloemen.

2.13. *Het snelle groeigoed*

Het wonder „van zaadje tot enorme struik” kan met een beetje

Blz. 175: „Hoe oud zou die nou zijn?”

Blz. 176: Generaties schoolkinderen zijn bij deze beroemde wandplaten opgegroeid. Meer en meer groeit nu het besef, dat kennisoverdracht niet voldoende is, maar dat de dialoog noodzakelijk is

aandacht en zorg binnen een half jaar worden beleefd met de Ricinus, de Sierkalabas, de Mais en de Zonnebloem.

Alle vier moeten ze goed gevoed worden – om de enorme groei-kracht bij te kunnen houden – en op een plaatsje in de zon staan.

Omstreeks 10 mei zijn de nachtvorsten meestal wel verdwenen. De planten moeten dan al aan de groei zijn, anders halen ze de top niet voor de herfst. Dat betekent dat in maart de pakjes zaad moeten worden gekocht en dat de bijgevoegde instructie goed moet worden gelezen.

2.14. *Een eigen boom*

„Boompje groot, plantertje dood”. Een wat sombere uitspraak, en niet helemaal onjuist. Maar een boom is niet zo maar een gewas dat min of meer in de weg staat; hij heeft in allerlei opzichten een grote meerwaarde en hoort eigenlijk thuis in iedere tuin. Wie er wat geld aan kan besteden doet er daarom goed aan – met zijn kinderen – eens een kwekerij te bezoeken en te vragen naar een in een container gekweekte, forse boom. Zelf ben ik erg voor vruchtbomen, kastanjes en – voor de kleinste tuinen – lijsterbessen. En wie weinig geld heeft, kope voor de prijs van een pakje sigaretten een snelgroeïende popu-lier.

3. *De gemeenschappelijke tuin*

Naar mijn mening is iedere goede privé tuin een beetje een gemeenschappelijke tuin, omdat een ongestuvige tuin verpietert en verschaalt. Maar daar gaat het hier niet om. In de steden en in de z.g. stedelijke bebouwingen woont een groot aantal mensen niet op de begane grond of ze hebben geen ruimte om zich heen die ze als tuin kunnen en mogen gebruiken. In beide gevallen probeert men oplossingen te zoeken in de richting van de gemeenschappelijke tuin, de dak- of balkontuinen en de volkstuin.

Er is over de gemeenschappelijke tuin in het bovenstaande al iets on aardigs gezegd en dat vereist hier een nadere toelichting.

In de eerste plaats geloof ik in het gezin als leef- en opvoedings-eenheid. Dat wil niet zeggen dat elke gezinsvorm goed is; er zijn geïsoleerde-, gesloten-, en hotelgezinnen die bijzonder opvoedingsbelemmerend kunnen werken. De huidige huizen- en stedenbouw werkt dit krachtig in de hand. Verder is het zonder meer duidelijk dat in elk gezin de beide echtgenoten zullen moeten overleggen hoe ze de taken zullen moeten verdelen, waarbij het dan nog wel altijd zo is dat de vrouw de kinderen baart – maar dat terzijde.

Ik geloof in het gezin en dus gun ik elk gezin zijn eigen (gastvrij) paradijs, met een „wijnstok en een vijgeboom“ – naast een heleboel gemeenschappelijks. Als dat eigen paradijs er niet kan komen, dan is dat naar en vervelend en dan zal er naar andere oplossingen moeten worden gezocht.

In de tweede plaats wordt een gemeenschappelijke tuin al heel gauw een bron van ergernis en ruzie of een zit- en kijktuin. Aan beide hebben kinderen niet zoveel. De oorzaak van deze mogelijke narigheid is dat de oude Nederlandse zegswijze Zoveel Hoofden Zoveel Zinnen nog altijd opgeld doet.

Misschien is er met een aantal gelijkgestemden wel een mate van overeenstemming te bereiken, maar dat geeft dan toch een zekere verdunning van de eigen stijl en de praktijk leert dat het dan of een saaie boel wordt of dat een van de leden – onder het mom van overleg – de anderen plat dramt en zijn eigen zin doordrijft. Verder bestaan er nu eenmaal ouders die het vervelend vinden als hun kinderen anderen tot last zijn en ouders die zich daar niets van aantrekken of het zelfs wel leuk vinden. Als die twee stijlen van opvoeden in de gemeenschappelijke tuin botsen blijft er van het paradijselijk karakter voor de eerste groep weinig over (De tweede trekt zich niets van onenigheid aan). Daarom – als het niet nodig is – geen gemeenschappelijke tuinen. Maar als het wel nodig is, en dat is het vaak, wat dan?

Dan is een gemeenschappelijke tuin veel beter dan geen tuin. De nadelen kunnen worden beperkt door een aantal vuistregels:

1. Maak met alle betrokken ouders samen voorlopige afspraken over wat mag en wat niet mag met betrekking tot tijd, plaats en handeling. Zet deze afspraken op papier en geef ieder ouderpaar een exemplaar.
2. Stel na 6 weken deze afspraken weer ter discussie. Moeten ze

- veranderd, aangevuld, bekort?
3. Stel een tuincommissie aan van drie personen die bij herhaaldelijk overtreden van de afspraken met de ouders gaat praten.
  4. Probeer – in overleg met de gemeente of met elkaar – het zo te regelen dat ook de kinderen van de basisschoolleeftijd en ouder iets in de tuin kunnen beleven.

Het wel en wee van dit soort zaken staat of valt meestal met een klein groepje mensen dat zich enthousiast inzet en er werkelijk belang in stelt. Kinderen van alle leeftijdsgroepen hebben dat gauw door en meestal zijn ze dan zeer bereid mee te werken en zich druk te maken: maar niet allemaal en juist voor hen moeten die vervelende afspraken worden gemaakt. Voorbeelden van geslaagde gemeenschappelijke tuinen – in pedagogisch opzicht – tonen steeds weer aan dat een strakke, opgewekte leiding met begrip voor de echte behoeften van de kinderen en van de planten, de beste resultaten geeft.

En dan is er toch nog heel veel mogelijk, zowel in de nieuwe flatwijken als in de oude stadsgedeelten zoals met name de Amsterdamse Kabouters hebben laten zien met hun z.g. stadstuinen in de Jordaan en rond de Nieuwmarkt.

4. *De dak- en balkontuin*

Evenals de gemeenschappelijke tuin kan de dak- of balkontuin een noodoplossing zijn voor hen die niet beschikken over een stukje grond. Of het in pedagogisch opzicht een goede of een slechte noodoplossing is, hangt niet af van de hoeveelheid geld die er wordt besteed, maar van de aandacht die de opvoeders kunnen opbrengen om hun kinderen bij dit kleine stukje natuur te betrekken. Er is niet zoveel nodig om er toch nog iets fijns van te maken.

4.1. *Potten, bakken, schalen, emmers.* Niet te ondiep, en voorzien van afvoergaten voor het overtollige water. Leg een stukje schuimrubber op zo'n afvoergat en daarop weer een stuk nylonkous, anders

raakt het verstopt. De potgrond is eigenlijk de grootste uitgave, want die moet elk jaar worden bijgevuld en vermengd met gedroogde stalmest (1:20).

4.2. *Lage planten* (met het oog op omwaaien); gebruikt u wel hoge, dan die goed aanbinden.

Voorjaarsbollen (geen hoge tulpen), allerlei soorten sedums, het bekende huis- en daklook, en in donkere hoeken die weliggroeiende en in de winter-groenblijvende bonte gele dovenetel en kindje-op-moeders-schoot.

4.3. *Zelf zaaïen* in een kamerkasje met jiffy-potjes en in mei definitief naar buiten van eenjarigen als afrikanen, petunia's en de lage phlox-drummondí.

4.4. Wie het voor zichzelf helemaal mooi en goed wil doen, kope het boek *Dak- en balkontuinen* van D. van Raalte om ideeën op te doen. Maar hoe jonger het kind, hoe minder het gevoelig is voor kijkschoonheid en hoe meer voor *doen* (watergeven, planten, ruiken, plukken, eten) en voor gewassen die het *kent* (aardappels, erwten, bonen, radijs, enz. – zie 2.10) of die tot zijn *verbeelding* spreken (sneeuwkllokjes, kindje-op-moeders-schoot, langkroost, Vlijtig Liesje enz).

Dit alles natuurlijk weer met het pedagogische voorteken dat alles mislukt als de opvoeders niet zorgen dat ze inspringen waar het kind het laat afweten door onkunde of ongedurigheid (zie blz. 22).

5. *De volkstuin*

Wie bij de deur geen of onvoldoende ruimte heeft, kan met anderen samen doen of het op het dak of het balkon zoeken. Hij kan ook elders – bij een boer, in een „spoorloot” – een stukje grond huren en als tuin inrichten. Als er anderen zijn die dat ook doen, ontstaat er al gauw een belangengemeenschap die kan worden omgezet in een volkstuinvereniging met een volkstuincomplex (!), waarop ook huisjes gebouwd mogen worden, waarin het gezin de weekends of zelfs

de hele zomer kan wonen.

De lof van zulke toestanden kan niet hoog genoeg worden bezongen. Niet alleen de volkstuinders en hun gezinnen kunnen er op een niet te evenaren wijze veel aan hebben, maar ze brengen door hun gastvrijheid, hun producten (bloemen, groenten, vruchten) en door hun verhalen – in de buurt, in de familiekring, op school en op hun werk – een stuk natuurbeleving in, die een stad hard nodig heeft.

Toch zijn deze schilderachtige, creatieve stadslongen menige stedbouwer een doorn in het methodisch oog. Hij wil ze graag opruimen ten behoeve van de aanleg van parkeerplaatsen, industrieterreinen, wegen, nieuwbouw. Of hij wil ze standaardiseren: allemaal dezelfde rechte kaveltjes, met allemaal dezelfde rechte huisjes. Hij gaat er niet vanuit dat elke volkstuin – niet alleen voor de bezitter –

De schooltuin, bron van trots voor menig schoolkind, helaas nog voor te weinigen

maar voor de samenleving – een groot goed is dat ten koste van alles moet worden behouden. Hij heeft er ook nooit over nagedacht dat „zo'n stukje grond” deel kan gaan uitmaken van iemands persoonlijkheid en daarom niet inwisselbaar is. Hij tekent maar, ver weg van de mensen, met lineaal en rekenmachine.

Een gemeentebestuur dat het kunstleven subsidieert en het volkstuinwezen niet of nauwelijks bevordert en beschermt, moet naar huis worden gestuurd, omdat het niets begrijpt van de behoeften van de mens.

Jammer dat volkstuinders steeds vriendelijke, weinig agressieve lieden zijn, die geen vuist kunnen maken en niets kunnen afdwingen, maar het is wel begrijpelijk.

6. De kleindieren-tuin

Men kan zich voorstellen dat het fokken van konijnen, kippen, siervogels en geiten op bezwaren stuit in de stedelijke bebouwing.

Deze liefhebberijen vragen om voorzieningen en ruimte en die zijn daar niet bij de deur te vinden. Toch is het – net als bij de volkstuinen – van veel belang dat er mensen zijn die zulke dingen doen.

Niet alleen voor hen zelf en voor hun kinderen, maar ook voor de samenlevingsvormen waarvan ze deel uitmaken (zie boven).

Voor hen zouden kleindieren-tuinen gesticht kunnen worden: een behoorlijk complex voorzieningen, redelijk bereikbaar na werktijd, beheerd door een vereniging ten bate van haar leden die er kleine dieren kunnen fokken.

Men kan zich daarbij van alles voorstellen, helemaal afhankelijk van de plaatselijke mogelijkheden. Maar wie moet het initiatief nemen en de muren van weerstand bij de instanties doorbreken?

De bewoners van de nieuwe wijken die elkaar niet kennen? Wijk-raden? Welstandscommissies? Het is allemaal mogelijk, maar moeilijk realiseerbaar. Toch wordt het hoog tijd dat deze dingen gebeuren – ook al zou dat gaan ten koste van een stuk gemeentelijk status-plantsoen.

IX. HET STEDELIJK GROEN

Onder Stedelijk Groen wordt hier verstaan de stukken begroeiing (en de bijbehorende dieren) in en vlak bij de stedelijke bebouwing, die „voor het publiek toegankelijk zijn”; groenstroken, parken, botanische tuinen. Het dierenpark reken ik er wel toe en de kinderboulevard niet. Dat heeft iets onlogisch, maar het lijkt me niet essentieel.

Er is de laatste jaren op dit terrein vreselijk veel aan de gang en dat gaat meestal buiten de gewone opvoeders om. Daarom is het goed hier een paar gedachten aan de achtergronden te wijden, om daarna over te gaan tot de praktische vraag: Hoe kunnen opvoeders van het Stedelijk Groen gebruik maken?

1. *Het 'oude' voorbeeld*

Stedelijk Groen was tot voor kort vrijwel altijd beplanting volgens het voorbeeld van de tuinen en parken van de zeer rijken die er een landgoed, of een buitenverblijf met een grote tuin op na konden houden. Men had daar een tuinbaas en een groot aantal tuinlieden die er voor zorgden dat alles er piekfijn uitzag. Vaak was er een kas, een oranjerie, een moestuin, een bongerd, een wandelbos en niet zelden een doolhof, een menagerie en een theehuisje. Steevast waren er gazons, waterpartijen, perken en, toen de mode veranderde, borders.

Bij de buitenverblijven was het zelfs zo dat de familie meestal maar een paar maanden per jaar aanwezig was en dan zorgde de tuinbaas er voor dat juist dan alles in volle bloei stond.

Wat was nu de functie van zo'n (sier)tuin? Allereerst pracht en praal, en verder aangename verblijfsmogelijkheid; men moest er heerlijk kunnen wandelen en zitten op een bank of in een prieeltje.

Deze lusthoven waren uiteraard zeer exclusieve, elitaire aangelegenheden. Zo nu en dan werd er eens een tuinfeest voor het gewone volk gegeven en dan kon iedereen, die zich aangepast genoeg gedroeg, zich komen vergapen aan al het schoons van de rijke familie.

Een aantal van deze lustoftuinen werd voor het publiek toegankelijk als ze door de stedelijke bebouwing werden omringd en de eige-

naar om de een of andere reden besloot de hele zaak aan de gemeente over te doen of in een stichting onder te brengen (Enschede is hiervan een vroeg voorbeeld). De luthof was daarmee Stedelijk Groen geworden en een voorbeeld voor nieuwe plannen: Pracht en praal en een aangenaam verblijf voor rijke mensen die verpozing zoeken. De oude tuinbazen en hun nakomelingen gingen van lieverlee over in dienst van de gemeentelijke plantsoendiensten en zetten de traditie voort, ook door middel van de hovenierscursussen die ze gingen organiseren.

Op zichzelf is daar helemaal geen bezwaar tegen. De siertuin, de luthof en het statusplantsoen zijn als cultuurverschijnsel best aardig, maar voldoen niet meer aan de behoeften van de huidige stedelingen en hun kinderen. Die zoeken *dialogische* natuur en die vinden ze in zeer geringe mate in Het Stedelijk Groen dat is aangelegd naar het oude voorbeeld.

2. „Voor het publiek toegankelijk”, wat is dat?

Er moet dus iets veranderen en dat is niet zo eenvoudig. De mensen hebben niet meer genoeg aan stedelijke groenvoorzieningen, waar ze alleen mogen wandelen – op de paden – en kijken. Echt „toegankelijk voor het publiek” is meer dan dat.

Theoretisch gezien zijn er nauwelijks problemen: Een Totale Dialoog vereist alle zintuigen (ogen, oren, tong, neus en mond), alle functies (kennen, gevoelen en handelen) en alle intenties (beheersen, liefhebben, bewonderen, dienen en verbeelden).

Kinderen vragen om opvoeders die – open voor de behoeften van het kind en gericht op het handelen van het kind – hen helpen die Totale Dialoog in vrijheid en verantwoordelijkheid, zelfstandig te voeren.

Practisch echter zijn de problemen bijna onoplosbaar:

- a. Veel beleidsmakers hebben de verandering niet kunnen bijbenen en weten niets van de leef- en opvoedingssituatie van de stedelijke bevolking. Ze produceren wat ze kennen: statusplantsoen.
- b. Veel hoofden van de gemeentelijke plantsoendienst zitten nog vast aan het oude voorbeeld van hun leermeesters, de tuinbazen van de buitenverblijven. Gelukkig zoeken ze nu naar nieuwe we-

gen, maar die zijn niet zo gauw gevonden. Toch is er veel aan het veranderen.

- c. Het „publiek” in de grote stedelijke bebouwingen is al zozeer van de natuur vervreemd, dat een groot deel ervan niet eens weet wat het er mee aan moet als er meer mogelijkheden zijn dan die van het statusplantsoen. Het gevolg is onverschilligheid of mateloosheid.

3. *Pogingen tot verbetering*

De pogingen om tot een verbetering te komen, vertonen drie aspecten. Het eerste probeert de echte, levende, nederlandse *natuur* binnen de stedelijke bebouwing te halen. Voorbeeld: Le Roy in Heerenveen. Het tweede aspect probeert vooral de *mensen* er bij te betrekken door informatie, overleg en activering. Dit alles zonder het eerste aspect te verwaarlozen. Voorbeeld: Mostert in Zwolle, van Hattum in Emmen. Het derde aspect voegt aan een en ander een politieke dimensie toe en wil – met de herstructurering van het Stedelijk Groen als middel – een andere en betere *samenleving* bewerkstelligen. Zo'n voorbeeld was destijds Roel van Duin in Amsterdam.

Die betere samenleving is een (ortho) pedagoog niet onverschillig, maar ze staat niet in het centrum van zijn belangstelling. Wat daar wel staat is het kind dat volwassen moet worden en dat niet kan zonder een perspectief biedende dialoog met de natuur.

Vandaar dat ik me het beste thuis voel bij de strategie van Mostert en de creativiteit van van Hattum.

De eerste met zijn volwassenen-voorlichting en overleg, zijn plantdagen voor de jeugd, jeugdtuinen, contactweiden, herkomststroken, relatiestroken, vogelobservatieruimten, natuurpaden, bos-excursies en cursussen bloemschikken en zaden plakken – om maar enkele bekende en minder bekende activiteiten te noemen; de tweede met o.a. zijn avontuurlijke routes, met keien, waterplasjes, boomstammen enz.

4. *Een aantal ideeën voor kinderen en opvoeders die op het Stedelijk Groen zijn aangewezen*

4.1. *Eendjes voeren* – een aloude bezigheid die vooral geschikt is om aan de hand van opa en oma of van een van beiden te verrichten. Niet te veel brood meenemen en het kind mag de dieren best eng vinden.

Van twee jaar af hebben ze al oog voor de zwempoten en de platte snavel. Lekker gewoon kijken en wat commentaar geven.

4.2. *Vaak naar de zelfde plaats toegaan* of hetzelfde wandelingetje

maken en praten over wat er sinds de laatste keer is veranderd.

4.3. Op de *verjaardagkalender* noteren wanneer de eerste sneeuw-klokjes, crocusjes, jonge eendjes enz. zijn gezien (vgl. blz. 177).

4.4. Acht geven op *aangekondigde activiteiten* en er eens aan meedoen.

4.5. Afgevalen eikels, kastanjes, bladeren, vruchtpluizen enz. *mee naar huis nemen* en er daar iets mee doen. Rijgen, opplakken, mooi uitstallen.

4.6. *Vogels* tellen, waarnemen (wat en hoe eten ze?) en hun namen leren kennen.

4.7. „Ik zie, ik zie wat jij niet ziet”. Goed spelletje om de kleuren in de natuur te leren opmerken.

4.8. Een eigen *boom adopteren* en er alles van te weten komen. Vgl. de vragenlijst van het Groningse „Bureau Schoolbiologen” (Agricolastraat 9) op blz. 190-191. Hier en daar kent men de jaarlijkse boomplantedagen voor de schoolgaande jeugd.

Het is niet erg veel, maar meer dan niets. Ten slotte bestaat er ook Stedelijk Groen, waar wel meer kan en opvoeders kunnen dat bevorderen door comités op te richten of in te gaan op verzoeken van de gemeenten om op hoorzittingen wensen naar voren te brengen.

5. *Het dierenpark*

De wortels van de moderne dierenparken (Rotterdam, Amsterdam, Emmen, Rhenen, Arnhem, Wassenaar, Amersfoort en Tilburg) liggen in de menagerieën bij de buitenverblijven van de zeer rijken; pracht en praal, verbijstering over curiositeiten en diepe interesse voor de na-

Van erwten, bonen, zaden, veldgewassen, enz. kunnen prachtige mozaïeken gemaakt worden, die niet allemaal zo groots behoeven te zijn als deze . . .

WAARNEMINGSLIJST „MIJN BOOM”.

van (naam .....leerling van de ...e klas
van de .....-school.

Opmerking: Kijk vooral de eerste tijd minstens 1 × per week naar je boom en let op het weer!

Lees de regel eerst even door, vul dan pas in en streep zo door, dat je het goede antwoord overhoudt.

- I. Mijn boom staat in/langs de .....
straat; het is een .....-boom; de hoogte is
ongeveer ..... m; de omtrek van de stam is .....cm.
De stam is glad/ruw/gegroeft
schilfert af/heeft kale plekken
is grijs/bruin/groen/zwart
Als de schors los zit, plak dan op de achterkant van dit papier
een stukje (dus er niet afscheuren!).
Op de stam zit wel/niet een groene aanslag van alg.
(Als het er wel op zit): het zit aan de west/oost/noord/zuid-
kant.
De boom krijgt 's morgens/'s middags/de hele dag zon.
Behalve een uitsparing onderaan bij de stam, zitten er rondom
de boom onderaan: tegels/gras/aarde.
- II. (Let vooral op de knoppen!)
De knoppen zijn ongesteeld/gesteeld
spits/eivormig/rond
kleverig/droog/glanzend hun kleur is .....
behaard/kaal
Op .....(datum) zag ik de knoppen iets open
staan. De .....(welk jaargetijde?) is begonnen.
- III. (Let op wanneer de eerste blaadjes er zijn!)
Op .....(datum) zag ik de eerste groene blaadjes;
ze waren kaal/behaard. Ze zaten aan de onderste takken/boven
in de boom.
Ze zaten aan de west/oost/noord/zuid-kant.
- IV. (Zodra er nachtvorst is geweest, moet je op de blaadjes letten.)
Op .....(datum) was er nachtvorst; de blaadjes aan
de west/oost/noord/zuid-kant zijn nu ..... (welke kleur?).
- V. (Kun je bloemen ontdekken of heb je die al ontdekt?)
Op .....(datum) zag ik voor het eerst bloemen
aan de boom. (Goed kijken!) Er is maar één soort bloem/
er zijn 2 soorten bloemen.
De boom staat nu wel/nog niet in blad.
Op .....(datum) zijn de bloempjes afgevallen.
Teken of plak het afgevallen bloempje op de achterkant van
dit papier.

VI. (Probeer dieren in of op je boom te ontdekken!)

Regelmatig zie ik vogels in de boom, namelijk: .....
.....(namen van de vogels).

Kun je een nest in de boom ontdekken? Ja/nee.

Ik ontdek wel/geen insecten op de stam en bladeren. Het wa-
ren .....
(b.v. lieveheersbeestjes, luizen, mieren, kevers, rupsen, vlin-
ders, wespen, bijen).

VII. (Op de plaats waar de bloempjes zaten, komen t.z.t. vrucht-
jes; let er op!) Op .....(datum) zie ik vruchtjes
aan de boom zitten.

Teken of plak er een op de achterkant.

VIII. (Gaan de bladeren ook verkleuren?)

Op .....(datum) begonnen de bladeren te ver-
kleuren. Het begon in het midden/aan de rand van het blad.
Eerst werden ze .....(welke kleur?) en later
..... (welke kleur?)

Nu .....(datum) is de boom helemaal in herfststooi.
De bladeren beginnen af te vallen op .....(datum).
Plak hieronder een afgefallen blad.

De boom is nu .....(datum) helemaal kaal.

Aan de kale takken zie ik nu wel/geen knoppen.

Vlak bij die knoppen zie ik littekens; dáár hebben de .....
.....(wat?) gezeten.

Zoek de eindknop op en ga met je vinger vandaar naar be-
neden tot je bij een ringvormig litteken ('t zijn lijntjes om het
takje) komt. Het takje is in het afgelopen jaar van die eind-
knop tot dat litteken gegroeid.

Meet die lengte-groei eens; het is .....cm.

Uit die knoppen komen in het volgende .....
(welk seizoen?) weer .....

De boom is nu in winter.....

Teken of plak hieronder:

een stukje schors, een bloempje of, als er 2 soorten zijn,
bloempjes

het vruchtje   het zaadje   een afgefallen blad

een takje met knoppen

tuur. Dat laatste toch altijd ook wel. Wetenschap en vermaak werd dat later, toen er voor het publiek toegankelijke dierenparken ontstonden. Biologen bestudeerden de dieren, de gewone man ging „apies kijken”. Maar van het begin af was er ook al de tendens om kinderen op een andere manier met de dieren in aanraking te brengen; een tendens die zich tot op heden toe voortzet – zoals zal blijken – en die voortdurend wordt tegengewerkt door het menagerie-verleden.

In 1854 (de nadagen van Fröbel) begonnen in Rotterdam liefhebbers van vogels in de tuin van de Hollandse Spoorweg „enkele schone exemplaren bij elkaar te brengen”. Ze richtten een tuin en een „Genootschap geheel aan de natuur gewijd” op. Dit Spoortuintje – zoals de relativerende Rotterdammers onmiddellijk zeiden – werd na verplaatsing Blijdorp.

In 1857 al had de onbezoldigde directeur Martin een goed plan, dat algemene bijval kreeg. Hij stelde voor om na afloop van de augustuskermis de verpleegden van de verschillende gestichten van Liefdadigheid en de kinderen van de Wees-, Diaconie- en Armenscholen uit te nodigen om de Diergaarde te komen bezichtigen.

Om het verblijf wat te veraangename besloot het bestuur de kinderen na afloop op bier (!) en wafelen te onthalen (De relativerende Rotterdammers spraken dus voortaan over de Wafelcommissie).

Het archief van deze commissie die tot 1928 heeft bestaan, is in de oorlog helaas verbrand, zodat niet meer na te gaan is, wat er precies gebeurde en wat de beweegredenen van de heer Martin en de zijnen waren. Ik zelf heb al een verband met Fröbels invloed gesuggereerd: Wetenschap, Vermaak én Opvoeding dus.

Hoe is het één en een kwart eeuw later met de opvoedingsmogelijkheden van de diverse parken gesteld? Want opvoeding is door de sterk gewijzigde omstandigheden niet meer alleen kijken.

Alle dierenparken hebben zich enorm veel moeite getroost het opvoedingsaspect uit te bouwen. De tijd van alleen maar schoolklassen – gewapend met plunjezakken vol brood en pinda's, onder leiding van een wanhopig docerende onderwijzer, zich vermakend met de gekke fratsen van de apen en na afloop getrakteerd op limonade en gevulde koeken – is voorbij. Het gebeurt nog wel, maar er zijn nu ook andere

mogelijkheden.

- a) *Contactweiden en „Mini-zoo's"*, waarin de kinderen bij de dieren kunnen komen om ze te voelen en te ruiken, eventueel te voeren en met ze te spelen. Natuurlijk staat of valt zoiets met een goede leiding. Goed is in dit verband: *Open* voor de behoeften van de kinderen, niet steeds gevolg gevend aan hun wensen en eisen. *Gericht* op het gedrag van de kinderen en onverschrokken als er conflicten komen.
Want die komen er. Er zijn voorvallen bekend waarbij ouders eisten dat hun kinderen de dieren mochten pesten, opjagen en doodknuffelen – „want ik heb er voor betaald en dat jong heeft er lol in". Ook als zulke kinderen niet worden vergezeld van hun ouders, is het moeilijk voor de leiding. Die moet dan ook niet bestaan uit scholieren of studenten, maar uit stevige volwassenen, fluwelen rotsen, geruggesteund door de directie en begeleid door een (sociaal) pedagoog.
- b) *Vooraf-informatie* door middel van krantjes, folders, film en bezoekende informatrices die een paar dieren bij zich hebben.
- c) *Incidentele informatie ter plaatse*: voedertijden, nieuwe dieren, pas geboren jonge dieren, wetenswaardigheden.
- d) *Educatieve projecten*, waaraan groepjes kinderen binnen het dierenpark kunnen meewerken.
- e) *Speurtochten* (vgl. blz. 79), waaraan de kinderen – al dan niet samen met de opvoeders – kunnen meedoen. Onderweg moeten allerlei opdrachten worden uitgevoerd – uiteraard op verschillend niveau, afhankelijk van de leeftijd. Een gedeelte hiervan is te vinden op blz. 190-191.

6. Ideeën voor het bezoeken van een dierenpark

6.1. *Vermaak* mag best; als ze het niet leuk vinden komt er van het hele opvoedingsaspect toch niets terecht.

Bereid het thuis wel voor, praat er over – al dan niet aan de hand van boeken, krantenberichten of televisieprogramma's. Besteed bij „kleine" kinderen *gerichte aandacht* aan een of twee vooraf gekozen en met hen besproken dieren. Bijvoorbeeld de beer, de leeuw of de aap – omdat ze daar misschien een plaat of een boekje van hebben – of

Een bezoekje aan de dierentuin kan gemakkelijk meer worden dan „aapjes kijken,” door het thuis wat voor te bereiden

omdat die om een andere reden deel uitmaakt van hun belevingswereld. De rest krijgt dan *verspreide aandacht*, anders wordt het allemaal toch wat te veel en gaan ze jengelen.

Na een jaar of zeven, acht kunnen de meeste kinderen hun aandacht al wat beter verdelen, al blijft de hoeveelheid indrukken veel te groot om alles echt goed te bekijken.

6.2. Vraag ter plaatse – voor kinderen van ongeveer acht jaar af – waar die speurtochten te verkrijgen zijn, maar laat ze toch liever niet alleen gaan voor hun twaalfde jaar, als u niet eerst een keer rustig samen rond bent geweest.

De plattegrond van zo'n dierenpark is voor kinderen ingewikkelder dan menigeeen denkt.

6.3. Neem een gezinsabonnement als U in de buurt woont.

6.4. Ga minstens één keer per jaar als U niet in de buurt woont.

6.5. Laat de kleintjes thuis over hun belevenissen tekenen of (als ze ergens van geschrokken zijn) vertel ze een verhaaltje over dit dier waarin alles goed afloopt.

Praat er over na met de groteren, maar maak er geen examen van!

6.6. Neem geen voer mee en leg goed uit waarom niet.

X. DE SCHOOL, DE NATUUR EN DE OPVOEDING VAN DE KINDEREN

1. *De taak van de school*

Wat is de taak van de school in dit alles? Dat is een vrij ingewikkelde vraag die vaak op een erg simpele, eenzijdige manier wordt beantwoord.

Er gaat een vraag aan vooraf: Wat is de taak van de school in het algemeen? Het antwoord hierop is evenmin gemakkelijk en dat is kenmerkend voor de tijd waarin we leven; veel vanzelfsprekendheden zijn verdwenen.

„Je gaat naar school om te leren”.

Is dat nog zo?

Ons onderwijsstelsel heeft drie, voor en rond het begin van de jaartelling liggende, oorsprongen.

- a. Er waren *ouders* die niet zo erg veel zin, tijd of geschiktheid hadden om hun kinderen een aantal „gepaste en nuttige kundigheden” te leren en er daarom een „pedagoog” voor aanstelden – meestal een aardige, beschaafde slaaf die verder toch nergens goed voor was. Die traditie heeft zich – min of meer gewijzigd – tot op de huidige dag voortgezet. De school is van de ouders; zij dragen een deel van hun opvoedingsverantwoordelijkheid over aan een persoon of aan een instituut, maar ze blijven de gang van zaken controleren.
- b. Er waren laatRomeinse *Keizers* die aan hun hof een school verbonden omdat ze het belang inzagen van onderdanen met een goede opleiding. Karel de Grote zette deze traditie voort en na hem bleef de staat op de een of andere wijze scholen stichten en onderhouden. De school is van de staat!
- c. De jonge christelijke *Kerk* begon de kinderen van haar leden te onderwijzen in de geloofsleer en in lezen, schrijven, taal, rekenen en zingen. Tot op de dag van vandaag is ook deze traditie voortgezet. De school hoort bij de Kerk!

Bladzijde uit een oud schoolboek voor de „Kennis der Natuur”

en die van eene Americaansche ¹ gelijken het meest op het gewei van het edelhert; die van sommige uitlandsche soorten op dat van zeld-

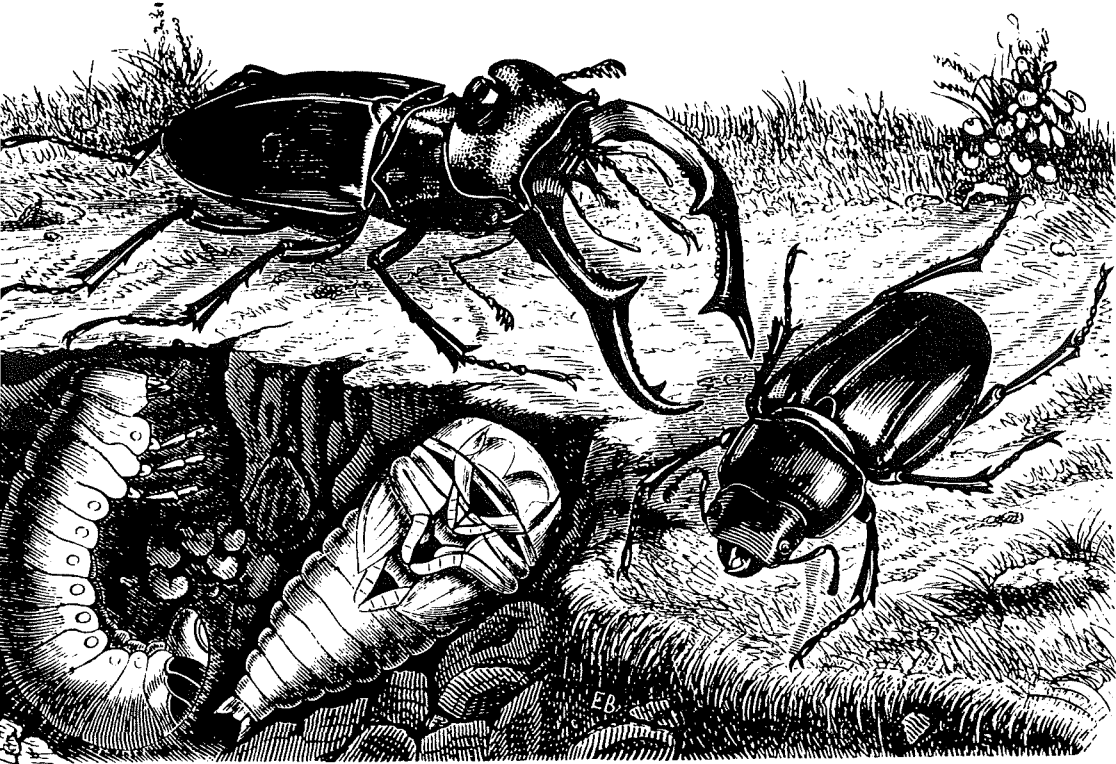

Fig. 171.

Het vliegend hert met zijn wijfje, hare larve en pop.

zamer herten of rendieren; de wijfjes missen altijd deze geweldige wapenen. Zonderling is het, dat schier bij alle soorten mannetjes voorkomen met weinig ontwikkelde bovenkaken, zoo zelfs, dat zij in uitwendige gedaanten meer op de wijfjes dan op hunne meer begunstigde broeders gelijken. De verbazende grootte en betrekkelijke zwaarte dier kaken, voor wier beweging breede en sterke spieren vereischt worden, maakt eene sterke verbreeding van den kop noodzakelijk, welk lichaamsdeel dan ook bij eenige soorten in geene natuurlijke verhouding schijnt te staan tot de rest van het ligchaam.

Vraagt men waartoe zij dienen, dan zal men eer een veronderstellend, dan een voldoende zeker antwoord ontvangen. Daar de vliegende herten van de sappen der gewonde boomen leven, welke zij met de penseelvormige onderlip oplekken, hebben zij die geduch-

Het zou nog bijna tweeduizend jaar duren voor de leerplichtwet werd aangenomen en iedereen gesubsidieerd of direct door de Staat betaald onderwijs moest volgen. Telkens als een van de drie tradities zich te breed maakte, kwam er verzet. De schoolstrijd van zo'n kleine 100 jaar geleden is hiervan een voorbeeld en de toenemende drang naar ouderparticipatie in onze dagen eveneens.

De samenleving heeft blijkbaar voor haar voortbestaan en ontwikkeling nieuwe generaties nodig die beschikken over „gepaste” kennis, vaardigheden en houdingen.

Het gewone leven van alle dag is blijkbaar niet in staat de kinderen alles te geven wat ze nodig hebben. Daarom zijn er scholen.

De wet van 1801 noemt als vakken: *lezen, schrijven, rekenen*. In 1803 werd daar *taal* aan toegevoegd. Gezongen, getekend en gespeeld werd er ook wel; wie met kinderen werkt kan dat toch niet nalaten.

De rest leerden de kinderen nog in de samenleving zelf. Geschiedenis en Aardrijkskunde uit verhalen die oude mensen of reizigers vertelden of die door middel van boeken werden bewaard of verspreid. „Biologie” en natuur- en wiskunde in de volle werkelijkheid die dichtbij was, door ondervinding en door de omgang met volwassenen. Smid, slager, klokkenmaker, leerlooier, bakker en warmoezenier (groentekweker) waren het als ware openbare leermeesters, om niet te spreken van de levende natuur zelf. De samenleving waarin de kinderen opgroeiden, had genoeg te bieden – daarvoor was nog geen opzettelijk schoolonderwijs nodig.

Toch staat in 1857 (!) in de wet: de z.g. zaakvakken: geschiedenis, aardrijkskunde, kennis der natuur.

Twee honderd jaar eerder – de ontwikkelingen in het onderwijs gaan langzaam – was daarop al aangedrongen door een aantal onderwijsmensen die zich ergerden aan de heilloze, lege, Latijnse priet-praat op de scholen van de Humanisten en hun volgers; „kinderen moeten weten waar ze over praten”, vonden ze. „Ze moeten *kennis van zaken* hebben”.

Vandaar dat ze *realisten* werden genoemd (Jan Amos Comenius was hun grote man en zijn tijd ver vooruit).

Goed onderwijs voor iedereen in de volkstaal; de realisten kregen na ruim twee eeuwen hun zin, maar heeft de school de laatste tientallen jaren niet te veel toegewezen gekregen dat eigenlijk elders in de samenleving moet plaats vinden? Op school kom je om te leren – en dat is

volgens mijn opvattingen heus niet alleen kennis verwerven – maar kom je er ook om te leren tanden poetsen, zwemmen, bidden, naar muziek luisteren, fietsen, melk drinken, blokfluit spelen, schaken, postzegels verzamelen, vrijen, in de tuin werken, versjes zingen en met blokken spelen enz. enz.?

Het mag allemaal en het is zelfs nuttig, maar het levert niets of althans veel te weinig op als het thuis, in de buurt, bij oma of tante Miep niet meer plaats vindt.

„Dat hoeven wij niet te doen, dat gebeurt wel op school” is een voor de geestelijke volksgezondheid levensgevaarlijke uitdrukking.

Op school leren ze lezen, schrijven en rekenen – de rest moeten ze elders leren: dan kan de school wat er al is verrijken, ondersteunen, uitdiepen en uitbreiden.

Als we in dit tempo doorgaan opvoedingstaken naar de school te verwijzen, duurt het niet lang meer voordat kinderen in reageerbuis op school worden verwekt, om er daarna te blijven tot ze rijp zijn voor de productie en de televisie.

Dat is natuurlijk zwaar overdreven, maar wat er op het ogenblik allemaal van de school wordt gevraagd is ook niet gewoon.

Langs deze omweg is de beginvraag van dit hoofdstuk beantwoord. Wat is de taak van de school in dit alles? Verrijken, ondersteunen, uitdiepen, uitbreiden van **wat er al is**. Als de opvoeders buiten de school het kind de dialoog met de natuur niet leren, kunnen de opvoeders binnen de school maar weinig doen.

2. *Het succes van de school*

Niet de school als zodanig, maar een betrekkelijk klein aantal goede schoolmeesters heeft het succes van de school bewerkstelligd op het terrein van de opvoeding en de natuur. Ook zonder een duidelijke theoretische basis voelden ze aan waar het om ging. Ze deden er wat voor en ze schreven er over, maar wie de „methoden voor de Kennis der Natuur” bestudeert, krijgt helaas geen goede indruk van wat er in het algemeen in de school gebeurt.

Toch doet dat niets af aan de grote betekenis van mannen als Heimans, Thijsse, Jaspers, Ligthart, Boerman, Knip, Nijkamp en vele,

vele naamloze schoolmeesters. Gelukkig de school waar er een enthousiasteling aanwezig is.

Maar als bij een inventarisatie op vele scholen alleen maar een paar miezige geraniums zijn, lege aquaria, geen dieren, een verwaarloosde schooltuin en een paar stoffige modellen; als zeventig jaar na het verschijnen van „De dorpsvijver als levensgemeenschap” jonge onderwijzers het nog steeds bestaan „De Koe” of „Het Schaap” voor de klas te „behandelen” met woorden, woorden, dan vraag je je af of ze Jan Amos Comenius (± 1650) wel hebben gelezen en wat er van dat verrijken, ondersteunen, uitdiepen en uitbreiden terecht komt.

Wie daarbij ook nog – door een peiling van een projectgroep studenten – weet hoe weinig de stedelingen met hun kinderen doen om ze de dialoog met de natuur te leren, gaat zich zorgen maken over de school en over de kinderen die er onderwijs genieten.

Maar tegelijkertijd moet deze somberheid weer tegen gesproken worden: de school is bezig haar mogelijkheden in deze uit te buiten en de ouders beginnen mee te doen.

3. Schoolbiologen

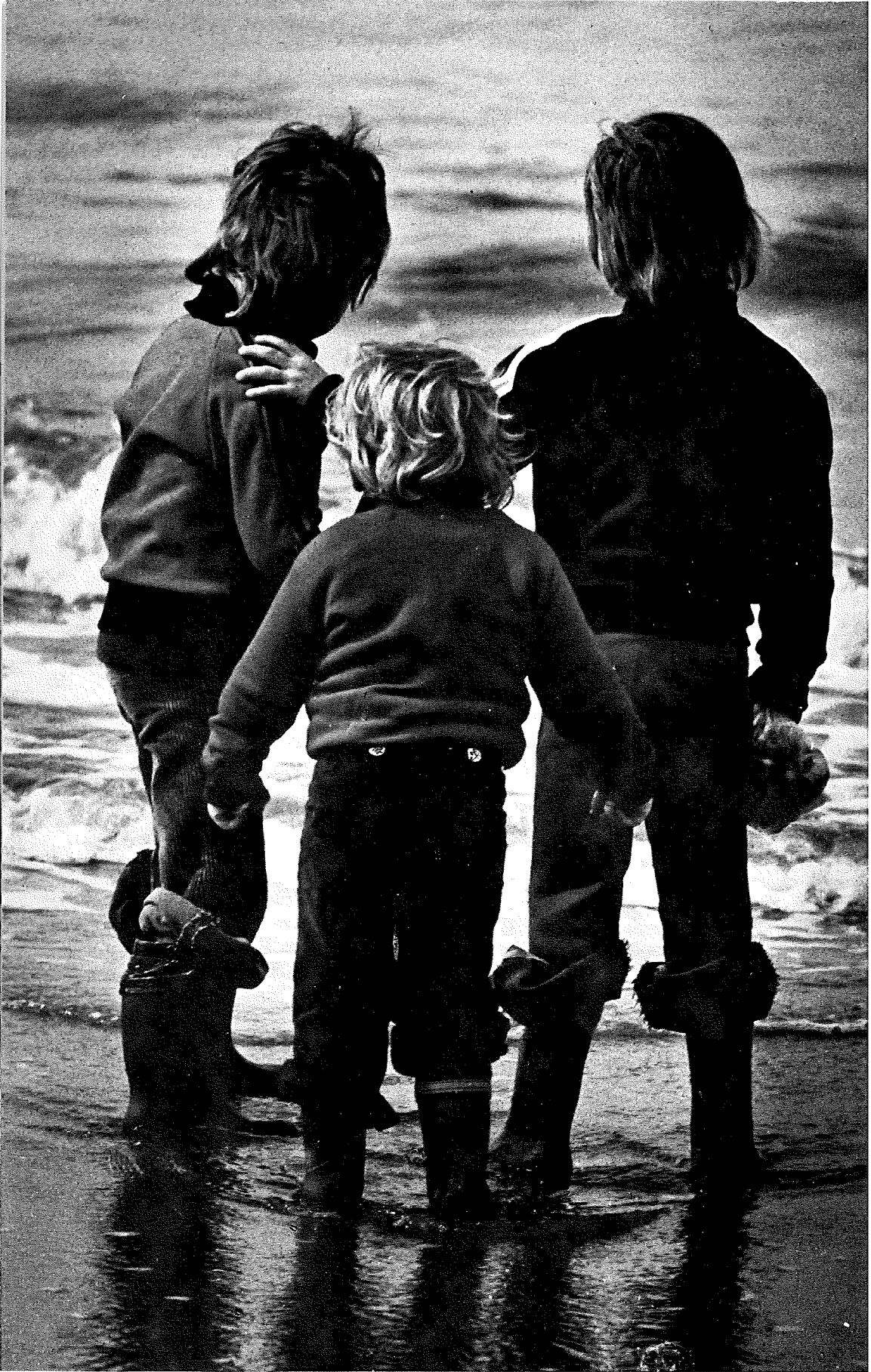
Op hun beurt proberen gemeenten en andere instanties wat de school doet te verrijken, te ondersteunen, uit te diepen en uit te breiden door het aanstellen van een of meerdere schoolbiologen. In 1971 is er een enquête geweest; toen waren er 35 – de meesten in dienst van de gemeente, in de rang van hoofdcommies (in 1975 was hun aantal gegroeid tot 90 (!), verspreid over 25 diensten). De taakomschrijving was meestal vaag omdat schoolbiologen hun vorm nog moeten vinden, maar zowel uit de taakomschrijving als de enquête blijkt iets belangrijks: *Men is niet van plan zich op de scholen alleen te richten, maar op de hele samenleving.*

De term schoolbioloog is daarom nogal ongelukkig, maar zal voorlopig wel stand houden.

Vaak wordt gevraagd waarom deze diensten en deze mensen er zijn; is dat uit bezorgdheid voor het milieu of uit bezorgdheid voor het kind? Vanuit de oude theorie die de mens ziet als iets dat alleen maar is, zoals

De mens is niet iets met een milieu, hij is zélf milieu . . .

een ding is, is deze vraag wel begrijpelijk. Mijn antwoord luidt dan, dat het milieu me niet interesseert en dat ik alleen geïnteresseerd ben in het kind.

Maar zo is het niet. De mens is niet iets met een milieu, hij is zelf milieu, hij heeft niet alleen een omgeving, hij is deze ook. De mens is dialoog en daarom is de vraag zinloos.

Het is nu maar te hopen dat de aanwezigheid van schoolbiologen niet gaat betekenen dat de onderwijzers op dezelfde manier gaan redeneren als vele ouders die vinden dat ze een stuk van de opvoeding kunnen laten liggen omdat „ze dat wel op school krijgen”. „Daar heb ik geen verstand van, dat moet de schoolbioloog maar doen”. Ik hoor het sommige onderwijzers al zeggen.

Als natuur-pedagoog kan de schoolbioloog er aan bijdragen dat het vak Kennis der Natuur wordt ontschoold. Daarmee wordt bedoeld dat het uit de sfeer komt van: voor de klas behandelen – al dan niet met behulp van films, dia's of modellen – uit het hoofd laten leren – overhoren. Op zichzelf is dit soort kennisverwerving niet verkeerd, maar waarom zouden de kinderen zich hiervoor inspanssen?

4. *Practische wenken*

Men spreekt tegenwoordig veel en graag over ouderparticipatie. Dat betekent dat de ouders medeverantwoordelijk zijn voor wat er op school gebeurt. Niet alleen als lid van de schoolvereniging die een bestuur kiest, maar ook veel directer.

Het wel en wee in de klas – dáár gaat het om.

Veel onderwijzers (en veel ouders) moeten daar erg aan wennen, maar dat is het geval met alle goede dingen.

Wil er van het werk van de schoolbiologen iets terecht komen, dan moeten de ouders dit mogelijk maken. Niet door de onderwijzers in gebreke te stellen of hun anderszins het leven zuur te maken. Wel door diensten aan te bieden. „Aangeboden diensten zijn zelden aange-naam,” zei mijn grootmoeder. Ze was te pessimistisch in dit opzicht. Als een groepje dienstvaardige ouders zijn diensten – zonder opdring-igheid – aanbiedt aan de school, wordt er zeker gebruik van gemaakt.

In dialoog met de natuur . . .

XI. ADRESSENLIJST

Algemene Hengelaarsbond
Weteringschans 106
AMSTERDAM.

A.N.W.B.
Alg. Nederl. Wielrijdersbond
DEN HAAG.

Alg. Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland
Jan van Galenstraat 14
Kamer 85
AMSTERDAM-15.

Bond van Dierenhandelaren DiBeVo
Wolweversgaarde 10
DEN HAAG.

Chr. Jeugdbond voor Natuurstudie
Nachtegaalstraat 60 bis
UTRECHT.

Commissie Modernisering Leerplan Biologie
Huis te Landelaan 384
RIJSWIJK (ZH).

De Boer op
Postbus 2430
DEN HAAG.

Instituut voor Natuurbeschermingseducatie
Plantage Middenlaan 41
AMSTERDAM.

Kath. Jeugdorganisatie voor Natuurstudie
Oude Bergerweg 17
Bergen (NH).

Kon. Nederlandse Heidemaatschappij
Lovinklaan 1
ARNHEM.

Kon. Ned. Maatschappij voor
Tuinbouw en Plantkunde
Elandstraat 42
DEN HAAG.

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
van Alkemadelaan 85
DEN HAAG.

Ned. Instituut voor Volksontwikkeling en
Natuurvriendenwerk, N.I.V.O.N.
P.C. Hoofstraat 163
AMSTERDAM.

Ned. Jeugdbond voor Natuurstudie, N.J.N.
Herengracht 540
AMSTERDAM.

Ned. Vereniging tot Bescherming van Dieren
Prinses Mariestraat 40
DEN HAAG.

Staatsbosbeheer
Museumlaan 2
UTRECHT.

Stichting: Fiets
Europaplein 2
AMSTERDAM.

NATUUR EN KIND

Stichting Natuur en Jeugd
Oosteinde 136
VOORBURG.

Stichting Recreatie
Kerkhoflaan 11
DEN HAAG.

Stichting Ruimte voor de Jeugd
Weena 700
ROTTERDAM.

Stichting Vakantie op de Boerderij
Stationsplein 59
ZUTPHEN.

Ver. Federatie Paardrijden Gehandicapten
Anna Paulownastraat 52
DEN HAAG.

Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland
Herengracht 540
AMSTERDAM.

Vereniging van Schoolbiologen
Mispelstraat 29
DEN HAAG.

Vriendenkring van Individuele Wandelaars (WW 70)
Postbus 909
Telefoon: 055 - 232296
APELDOORN.

